

T.C.
MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

Cihat ABUKAN

DEMOKRASİNİN ANTİK DOĞU KÖKENLERİNİ ARAMAK:
DEMOKRATİK DEĞERLER ÇERÇEVESİNDE KRAL AŞOKA
FERMANLARININ İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MUŞ-2026

T.C.
MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

Cihat ABUKAN

**DEMOKRASİNİN ANTİK DOĞU KÖKENLERİNİ ARAMAK:
DEMOKRATİK DEĞERLER ÇERÇEVESİNDE KRAL AŞOKA
FERMANLARININ İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ JÜRİ ÜYELERİ

Tez Danışmanı : Doç. Dr. Yusuf ÇİFCİ
Jüri Üyesi : Doç. Dr. Candaş CAN
Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üyesi Şeyma EŞKİ ÇAYLAK

MUŞ-2026

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
ÖZET.....	III
ABSTRACT	IV
ÖN SÖZ.....	V
TABLolar DİZİNİ	VI
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

DEMOKRASİ VE DEMOKRATİK DEĞERLER

1.1. DEMOKRASİNİN TANIMI	12
1.2. DEMOKRASİNİN TARİHSEL KÖKENLERİ	15
1.3. ÇAĞDAŞ DEMOKRASİNİN TEMEL İLKE VE DEĞERLERİ	23
1.3.1. Demokratik Yönetsel-Kurumsal Değerler	25
1.3.2. Demokratik Hukuki ve Politik Değerler	28
1.3.3. Demokratik Toplumsal Değerler.....	32
1.3.4. Demokratik Sosyo-Ekonomik ve Çevresel Değerler	35

İKİNCİ BÖLÜM

KRAL AŞOKA: DEMOKRATİK BİR DEVRİMCİNİN (LİDERİN) HAYATI

2.1. HİNDİSTAN: TARİHSEL ARKA PLAN	38
2.2. KRAL AŞOKA’NIN BİYOGRAFİSİ	41
2.2.1. Çocukluk ve Gençlik Dönemi	42
2.2.2. Tahta Çıkışı ve Dönüşümü / Kalinga Savaşı.....	44
2.3. KRAL AŞOKA’NIN YÖNETİM ANLAYIŞININ KÖKENLERİ / DHAMMA ÖĞRETİSİ	47

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ANTİK DEMOKRASİNİN DOĞU KÖKENLERİ: DEMOKRATİK DEĞERLER BAĞLAMINDA KRAL AŞOKA FERMANLARININ ANALİZİ

3.1. KRAL AŞOKA FERMANLARININ NİTELİĞİ VE TARİHSEL ÖNEMİ	51
3.2. KRAL AŞOKA FERMANLARINDA DEMOKRATİK DEĞERLERİN ANALİZİ.....	53
3.2.1. Kral Aşoka Fermanlarında Demokratik Yönetsel ve Kurumsal Değerler	55
3.2.1.1. Katılımcılık İlkesi	55

3.2.1.2. Şeffaflık İlkesi	56
3.2.1.3. Hesap Verebilirlik İlkesi.....	58
3.2.1.4. Verimlilik ve Etkinlik İlkesi	60
3.2.1.5. Liyakat İlkesi	61
3.2.2. Kral Aşoka Fermanlarında Demokratik Hukuki ve Politik Değerler.....	63
3.2.2.1. Hukukun Üstünlüğü İlkesi.....	63
3.2.2.2. Ölçülülük İlkesi	64
3.2.2.3. Eşitlik İlkesi.....	65
3.2.2.4. İnsan Hakları İlkesi.....	66
3.2.2.5. Etik Liderlik İlkesi.....	68
3.2.3. Aşoka Fermanlarında Demokratik Toplumsal Değerler	70
3.2.3.1. Hoşgörü İlkesi	70
3.2.3.2. İnanç Özgürlüğü İlkesi	72
3.2.3.3. Sosyal Adalet İlkesi	74
3.2.3.4. Şiddetsizlik İlkesi	75
3.2.4. Aşoka Fermanlarında Demokratik Sosyo-Ekonomik ve Çevresel Değerler.....	77
3.2.4.1. Çevre Etiği İlkesi.....	78
3.2.4.2. Hayvan Hakları İlkesi.....	79
SONUÇ.....	82
KAYNAKÇA	94

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DEMOKRASİNİN ANTİK DOĞU KÖKENLERİNİ ARAMAK: DEMOKRATİK DEĞERLER ÇERÇEVESİNDE KRAL AŞOKA FERMANLARININ İNCELENMESİ

Cihat ABUKAN

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Yusuf ÇİFCİ

2026, 107 sayfa

Bu tezin amacı, demokrasinin kökenlerine ilişkin Batı-merkezci anlatıyı eleştirel biçimde değerlendirmek ve demokratik değerlerin Antik Doğu'daki tarihsel izlerini Kral Aşoka fermanları üzerinden incelemektir. Bu amaçla çalışmada demokrasi kavramı ve tarihsel gelişim süreci özetlenmiş; demokratik değerlerin yönetsel, hukuki, toplumsal ve çevresel boyutları kuramsal çerçevede ele alınmıştır. Araştırmanın inceleme kısmında Aşoka fermanları demokratik değer kategorileri doğrultusunda analiz edilmiş; fermanlarda yer alan yönetsel düzenlemeler ve ahlaki ilkeler sistematik biçimde değerlendirilmiştir. Bulgular, Aşoka'nın yönetim anlayışında katılımcılık, kamusal sorumluluk, hukuki ölçülülük, hoşgörü, şiddetsizlik ve sosyal adalet gibi demokratik ilkelerin belirgin biçimde yer aldığını göstermektedir. Çalışmadan elde edilen sonuçlar, Aşoka yönetiminin demokratik değerlerin erken tarihsel tezahürlerinden birini barındırdığını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda demokrasi, yalnızca Antik Yunan'a özgü bir siyasi model değil; farklı medeniyetlerde gelişen etik ve yönetsel değerlerin tarihsel birikimi üzerine inşa edilmiş çok katmanlı bir siyasi ideal olarak değerlendirilmektedir. Bu çalışma, yorumcu paradigma temelinde nitel araştırma yaklaşımıyla yürütülmüş, veriler fenomenolojik analiz yöntemiyle çözümlenmiştir. Bu bağlamda demokrasi, demokratik değerler ve Kral Aşoka fermanlarındaki emirler birer fenomen olarak karşılaştırılmalı bir şekilde mercek altına alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Antik Doğu, Aşoka Fermanları, Demokrasi, Demokratik Değerler, Dhamma, Kral Aşoka.

ABSTRACT

MASTER'S THESIS

SEARCHING FOR THE ANCIENT EASTERN ROOTS OF DEMOCRACY: AN ANALYSIS OF KING ASHOKA'S EDICTS WITHIN THE FRAMEWORK OF DEMOCRATIC VALUES

Cihat ABUKAN

Advisor: Assoc. Prof. Yusuf ÇİFCİ

2026, Page: 107

The aim of this thesis is to critically evaluate the Western-centric narrative regarding the origins of democracy and to examine the historical traces of democratic values in the Ancient East through the edicts of King Ashoka. To this end, the study provides a summary of the concept of democracy and its historical development, and addresses the administrative, legal, social, and environmental dimensions of democratic values within a theoretical framework. In the analytical part of the research, Ashoka's edicts are examined in line with categories of democratic values, and the administrative regulations and moral principles contained in the edicts are evaluated in a systematic manner. The findings indicate that democratic principles such as participation, public responsibility, legal proportionality, tolerance, non-violence, and social justice are prominently reflected in Ashoka's understanding of governance. The results of the study reveal that Ashoka's rule embodies one of the early historical manifestations of democratic values. In this context, democracy is considered not merely as a political model unique to Ancient Greece, but as a multilayered political ideal built upon the historical accumulation of ethical and administrative values developed across different civilizations. This study is conducted within the interpretive paradigm using a qualitative research approach, and the data are analyzed through the phenomenological analysis method. In this framework, democracy, democratic values, and the edicts of King Ashoka are comparatively examined as distinct phenomena.

Key Words: Ancient East, Ashoka's Edicts, Democracy, Democratic Values, Dhamma, King Ashoka.

ÖN SÖZ

Bu çalışma, demokrasinin kökenlerine ilişkin hâkim anlatıyı yeniden düşünme arzusunun bir ürünüdür. Siyasal düşünce tarihinin merkezinde yer alan demokrasi kavramının yalnızca Batı'ya özgü bir tarihsel gelişim olarak ele alınmasının yeterli olmadığı kanaati, bu araştırmanın temel çıkış noktasını oluşturmuştur. Antik Doğu'da demokratik değerlerin izlerini sürme amacıyla gerçekleştirilen bu çalışma hem de kuramsal hem tarihsel bir sorgulama niteliği taşımaktadır.

Tez sürecimin başından sonuna kadar bilgi birikimi, akademik rehberliği ve her zaman motive eden yaklaşımıyla yanımda olan kıymetli danışman hocam Doç. Dr. Yusuf ÇİFCİ'ye en içten teşekkürlerimi sunarım. Çalışmanın şekillenmesinde, düşüncelerimin olgunlaşmasında ve eleştirel bakış açımın gelişmesinde katkıları çok kıymetlidir. Süreç boyunca sabırla yaptığı yönlendirmeler ve yapıcı eleştirileri benim için her zaman yol gösterici olmuştur.

Tez sürecinin yoğun ve zaman zaman yorucu aşamalarında sabrı, anlayışı ve desteğiyle her zaman yanımda olan kıymetli eşim Selviye ABUKAN'a şükran borçluyum. Onun manevi desteği ve motivasyonu, bu çalışmanın tamamlanmasında en büyük güç kaynaklarımdan biri olmuştur. Ayrıca hayatım boyunca desteklerini esirgemeyen, emekleri ve dualarıyla her zaman arkamda olan aileme teşekkür ederim.

Çalışmamın, demokrasinin kökenlerine ilişkin tartışmalara mütevazı da olsa bir katkı sunması temennisiyle...

Muş-2026

Cihat ABUKAN

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1.1. Demokratik Yönetim Anlayışının Temel İlke ve Değerleri 24

Tablo 3.1. Kral Aşoka Fermanlarında Demokratik Değerlerin Dağılımı 54

GİRİŞ

Demokrasi, siyasal düşünce tarihinin en temel kavramlarından biri olmakla birlikte, üzerinde tam bir uzlaşımın sağlanamadığı, çok boyutlu ve tarihsel olarak dönüşen bir kavramdır. Kavramın farklı dönemlerde farklı içeriklerle kullanılmış olması, demokrasiye ilişkin tek ve mutlak bir tanım yapılmasını güçleştirmektedir. Bununla birlikte literatürde demokrasinin özünü oluşturan bazı temel unsurlar üzerinde önemli bir teorik ortaklık bulunmaktadır.

Etimolojik olarak demokrasi kelimesinin kökeni Yunanca *demos* (halk) ve *kratos* (iktidar, egemenlik) sözcüklerinin birleşiminden türemiştir. *Demos* terimi Antik Yunanca'da halk, topluluk ya da belirli bir siyasal birlik içindeki yurttaş kitlesini ifade ederken; *kratos* egemenlik, güç ve iktidar anlamlarını taşımaktadır (Nişanyan, 2018, s. 175). Bu yönüyle demokrasi en yalın anlamıyla halkın egemenliği anlamına gelmektedir. Ancak kavramın sözlük anlamı, onun siyasal ve normatif içeriğini bütünüyle açıklamak için yeterli değildir. Demokrasi, yalnızca bir kelime kökenine indirgenemeyecek ölçüde tarihsel, kuramsal ve ideolojik bir derinliğe sahiptir (Sartori, 1996, s. 8).

Modern siyaset teorisinde demokrasi genel olarak siyasal iktidarın meşruiyet kaynağının halk iradesine dayanması şeklinde tanımlanmaktadır. Bu çerçevede demokrasi, yönetilenlerin rızasına dayanan ve yönetenlerin yetkisini halktan aldığı bir siyasal düzeni ifade eder (Held, 2006, s. 1–3). Siyasal karar alma süreçlerine katılımın mümkün olduğu ve siyasal eşitliğin kurumsal güvence altına alındığı bir yönetim yapısı, demokratik düzenin temel özellikleri arasında yer almaktadır (Dahl, 1963, s. 55–57). Bununla birlikte demokrasi, çoğunluğun sınırsız iktidarı anlamına gelmemektedir. Çoğunluk iradesinin sınırlandırılmadığı bir yapı, demokratik meşruiyetle bağdaşmaz.

Demokrasi, bireysel hak ve özgürlüklerin korunmasını, azınlıkların güvence altına alınmasını ve siyasal eşitliğin sağlanmasını gerektiren normatif bir çerçeveye sahiptir (Touraine, 2010, s. 368–372). Bu bağlamda demokrasi, yalnızca sayısal üstünlüğe dayanan bir yönetim modeli değil; insan hakları, özgürlük ve eşitlik ilkeleriyle birlikte anlam kazanan bir siyasal düzen olarak değerlendirilmelidir. Demokrasi aynı zamanda bireyin siyasal özne olarak kabul edildiği bir yönetim anlayışını ifade etmektedir. Siyasal katılımın ve kamusal karar süreçlerine etkide bulunma imkânının güvence altına alınması, demokratik düzenin vazgeçilmez unsurlarındandır. Bu nedenle demokrasi, salt

yöneticilerin seçimle belirlenmesini ifade eden teknik bir mekanizma değil; insanı merkeze alan bir siyasal ve normatif çerçeve olarak anlam kazanmaktadır (Çifci, 2022, s. 995).

Bu değerlendirmeler ışığında demokrasi; siyasal iktidarın kaynağını halk iradesine dayandıran, yönetenlerin meşruiyetini yönetilenlerin rızasından alan ve bireylerin siyasal süreçlere katılımını esas kabul eden bir siyasal düzen olarak tanımlanabilir. Demokrasi, yalnızca bir yönetim biçimi değil; halk egemenliği ilkesine dayanan ve insan onurunu merkeze alan kapsamlı bir siyasal anlayışı ifade etmektedir.

Demokratik değerler ise demokrasiyi yalnızca seçim ve temsil mekanizmalarıyla açıklamayan; siyasal iktidarın kaynağını, kullanım biçimini, sınırlarını ve toplumsal/etik kapsamını birlikte belirleyen çok katmanlı bir ölçütler bütünüdür. Bu bakımdan demokrasi, meşruiyetin halk iradesine dayanmasıyla birlikte, siyasal karar süreçlerinin katılım ve siyasal eşitlik temelinde işletilmesini gerektiren bir düzen olarak kavramsallaştırılmaktadır (Dahl, 1963, s. 55–57; Held, 2006, s. 1–3). Demokratik değerlerin merkezinde bireyin siyasal ve toplumsal hayatın öznesi olarak tanınması yer almakta; demokrasi, insanı çatı kavram olarak merkeze alan normatif bir çerçeveye dayanmaktadır (Çifci, 2022, s. 995). Bu nedenle demokratik değerler, yalnızca siyasal alanı değil; kamu yönetiminin işleyişini, hukuk düzenini, toplumsal ilişkileri ve insanın doğayla kurduğu sorumluluk bağını da kapsayan geniş bir normatif zemini ifade eder (Inter-Parliamentary Union, 1998, s. VIII–IX).

Bu çerçevede demokratik değerlerin önemli bir kısmı, kamusal gücün nasıl örgütlendiği ve işletildiğiyle ilgilidir. Katılımcılık, kamusal kararların yalnızca temsil yoluyla değil, yurttaşların ve ilgili aktörlerin fiilî katkısıyla şekillenmesini ifade eder (Dahl, 1963, s. 55–57). Şeffaflık, karar alma ve uygulama süreçlerine ilişkin bilgi ve gerekçelerin görünür kılınarak yönetim-toplum ilişkisinin açıklık temelinde kurulmasını amaçlar (Güran, 1982, s. 102; Duran, 1998, s. 29). Hesap verebilirlik, yetki kullanan aktörlerin kararları ve sonuçları bakımından açıklama yapma yükümlülüğünü ifade ederek demokratik denetimin işlemlerini mümkün kılar (Sözen, 2005, s. 87; Balcı vd., 2003, s. 116–118). Verimlilik ve etkinlik, kamu hizmetlerinin amaçlara uygun biçimde yürütülmesini ve kaynakların toplumsal faydayı azami kılacak şekilde kullanılmasını gerekli kılar (Pollitt ve Bouckaert, 2017, s. 59; Hatry, 2018, s. 45). Liyakat ise kamu

görevlerinin yetkinlik ve ehliyet esasına göre yürütülmesini sağlayarak kamu hizmetinin niteliğini güvence altına alan temel bir yönetsel değerdir (Aktan, 2021, s. 8; McCourt, 2007, s. 5).

Demokratik değerler aynı zamanda kamusal gücün hukukla sınırlandırılmasını ve siyasal meşruiyetin normatif temellerini içerir. Hukukun üstünlüğü, devlet dâhil herkesin hukukla bağlı olması ve keyfiliğin önlenmesi bakımından demokratik düzenin vazgeçilmez bir unsurudur (Raz, 2009, s. 225–226). Ölçülülük, haklara müdahalede amaç–araç dengesini zorunlu kılarak kamusal gücün aşırılığını sınırlayan bir denge mekanizması işlevi görür (Rumpf, 1993, s. 48; Memiş, 2011, s. 310). Eşitlik, bireylerin hukuksal ve siyasal statü bakımından ayrımcılığa uğramadan korunmasını ve demokratik sürece eşit konumda dâhil olabilesini gerektirir (Sartori, 1996, s. 370–377). İnsan hakları, insan onurunu merkeze alan bir güvence alanı olarak demokratik düzenin normatif sınırlarını belirler (Soykan, 2000, s. 4; Cranston, 1993, s. 254). Etik liderlik ise bu hukuki ve politik değerlerin yalnızca metinde kalmayıp yönetsel pratiklerde içselleştirilmesini sağlayan tamamlayıcı bir boyut olarak öne çıkar (Brown vd., 2005, s. 117–134; Goswami vd., 2020, s. 122–144).

Demokratik değerler, toplumsal yaşamın birlikte yaşama düzenini de kurar. Hoşgörü, farklılıkların bastırılmadan rasyonel diyalog ve karşılıklı kabul temelinde sürdürülebilmesini mümkün kılan bir toplumsal değer olarak önem taşır (Cohen, 2004, s. 68–95; Langerak, 1994, s. 95–106). İnanç özgürlüğü, bireyin vicdan alanına ilişkin tercihlerini baskıdan uzak biçimde belirleyebilmesini güvence altına alır (Kaboğlu, 1991, s. 268; Dutertre, 2007, s. 351). Sosyal adalet, nimet-külfet dağılımında hakkaniyeti ve toplumsal dengeleri gözeterek demokratik meşruiyeti güçlendiren bir değerdir (ILO, 2003, s. 1; Sunal, 2011, s. 286). Şiddetsizlik, siyasal ve toplumsal çatışmaların güç ve zor yerine hukuk ve barışçıl yöntemlerle çözülmesini öngören etik bir ilke olarak demokratik yaşam pratiğinin merkezinde yer alır (Ringgen, 2009, s. 57–58; Çelebi, 2010, s. 48–49).

Bu bütünün tamamlayıcı parçası, demokrasinin sosyo-ekonomik ve çevresel sorumluluk alanına uzanan değerleridir. Çevre etiği, çevreyi yalnızca teknik bir yönetim meselesi olarak değil, insanın doğaya karşı sorumlulukları üzerinden ele alan bütüncül bir yaklaşımı ifade eder (Turgut, 1997, s. 709; Gürseler, 2008, s. 207). Hayvan hakları ise yaşamın bütününe ilişkin etik duyarlılığı güçlendirerek demokratik değerlerin kapsamını

genişletir; hayvan refahı yaklaşımı bu çerçevede temel dayanaklardan biridir (Gruen, 2011, s. 3). Byölece demokratik değerler, yalnızca iktidarın nasıl seçileceğini değil; kamusal gücün nasıl kullanılacağını, nasıl sınırlandırılacağını ve toplumsal/etik sorumlulukların hangi normatif zemin üzerinde kurulacağını belirleyen bütünlüklü bir çerçeve olarak somutlaşmaktadır (Held, 2006, s. 1–3; Inter-Parliamentary Union, 1998, s. VIII–IX). Demokrasi bu yönüyle yalnızca kurumsal bir yönetim modeli değil; tarihsel süreç içinde farklı toplumsal bağlamlarda çeşitli biçimlerde ortaya çıkabilen bir değerler bütünüdür. Bu durum, demokratik değerlerin tarihsel kökenlerine ilişkin tartışmayı kaçınılmaz hâle getirmektedir.

Demokrasi tarihine ilişkin yaygın kabul, kavramın kökenlerini Antik Yunan’a, özellikle de Atina’nın siyasal yapısına dayandırmaktadır. Siyaset bilimi literatüründe demokrasi, uzun süre Atina polis düzeni üzerinden tanımlanmış; halk meclisi, doğrudan katılım ve yurttaşlık bilinci gibi unsurlar demokrasinin ilk sistemli örneği olarak değerlendirilmiştir (Hansen, 2006, s. 35). Bu nedenle demokrasi ve demokratik değerler çoğu zaman Atina’dan başlatılmaktadır. Ancak demokrasinin M.Ö. 5. yüzyılda Atina’da kurumsallaşmış olması, demokratik zihniyetin ve bu değerlere zemin hazırlayan uygulamaların daha önceki dönemlerde mevcut olmadığı anlamına gelmez. Atina’da ortaya çıkan model, tarihsel bir başlangıçtan ziyade, daha eski kültürlerde şekillenen siyasal deneyimlerin kurumsal ve görünür bir form kazanmış hâli olarak değerlendirilebilir (Çıfci, 2025, s. 25–26). Bu nedenle Atina demokrasisi, bir başlangıçtan çok, tarihsel bir eşik niteliği taşımaktadır.

Sümer, Mısır ve İyonya gibi erken dönem uygarlıklar incelendiğinde, yöneticinin yetkilerinin sınırlandırılması, ortak karar alma süreçleri, danışma mekanizmaları ve toplumsal meşruiyet arayışı gibi demokratik değerlerle ilişkilendirilebilecek uygulamalarla karşılaşılmaktadır. Sümer şehir devletlerinde kralın savaş ve barış gibi kritik konularda meclislerin görüşünü dikkate alması, siyasal kararların kolektif bir zeminde tartışıldığını göstermektedir (Çıfci, 2025, s. 27–29). Sümer tabletleri üzerine yapılan çözümlemeler, bu meclislerin sembolik değil, karar alma süreçlerinde işlevsel roller üstlendiğini ortaya koymaktadır (Kramer, 1998, s. 25). Bu durum, “yönetilenlerin rızası” ilkesinin Yunan dünyasından önce Mezopotamya’da pratik bir karşılığının bulunduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Antik Mısır’da gözlemlenen zihniyet dönüşümü de bu bağlamda dikkat çekicidir. “Mezar ötesi yaşamın demokratikleşmesi” olarak kavramsallaştırılan süreç, ölüm sonrası kurtuluş ayrıcalığının yalnızca firavuna özgü olmaktan çıkarak daha geniş toplumsal kesimlere yayılması anlamına gelmektedir (Eliade, 2020, s. 140–141; Çifci, 2025, s. 30–31). Bu dönüşüm, yöneticinin mutlak ve ayrıcalıklı konumunun sembolik düzeyde sınırlandırılmasına ve meşruiyetin ahlaki normlara dayandırılmasına zemin hazırlamıştır. Böylece siyasal hiyerarşinin ideolojik temeli zayıflamış ve toplumsal sorumluluk anlayışı daha geniş bir çerçevede ele alınmaya başlanmıştır.

İyonya’da gelişen doğa felsefesi ve akılcı düşünce ortamı ise yöneten–yönetilen ilişkisini sorgulamaya imkân veren yeni bir zihinsel atmosfer yaratmıştır (Çifci, 2025, s. 32). Mitolojik açıklamalardan arındırılmış rasyonel tartışma kültürü, kamusal eleştiri ve siyasal düşüncenin gelişmesini sağlamış; bu düşünsel zemin daha sonra Atina’da kurumsallaşacak demokratik tartışma kültürünün altyapısını oluşturmuştur. İyonya’nın düşünsel ve kültürel yenilikleri, demokrasinin yalnızca siyasal değil, aynı zamanda entelektüel ve toplumsal bir dönüşüm süreci olduğunu göstermektedir (Karatani, 2019, s. 26).

Bu tarihsel birikim üzerinde Atina, demokratik kurumların en belirgin ve sistematik biçimde ortaya çıktığı yer olmuştur. Solon, Kleisthenes ve Perikles dönemlerinde gerçekleştirilen reformlar, siyasal katılımın genişlemesini ve yurttaşlık bilincinin güçlenmesini sağlamış; halk meclisi ve diğer kurumsal yapılar aracılığıyla doğrudan katılım pratiği somutlaşmıştır (Finley, 1983, s. 92, 119; Ober, 1998, s. 67). Bu yönüyle Atina, daha önceki arkaik deneyimlerin kurumsal ve görünür bir yapıya kavuştuğu tarihsel bir dönüm noktasıdır.

Demokrasi ve demokratik değerler literatürde çoğunlukla Atina’dan başlatılmaktadır; ancak tarihsel veriler, demokratik zihniyetin ve bu değerlere zemin hazırlayan uygulamaların Atina’dan önce de farklı uygarlıklarda mevcut olduğunu göstermektedir. Sümer’de danışma meclisleri, Mısır’da yöneticinin sembolik sınırlandırılması, İyonya’da akılcı tartışma kültürü ve Doğu dünyasında etik temelli yönetim anlayışları, demokratik değerlerin çok kültürlü ve çok katmanlı bir geçmişe sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bu nedenle Atina, demokrasinin mutlak başlangıcı değil; daha eski siyasal birikimlerin kurumsallaşarak görünür hâle geldiği tarihsel bir eşik olarak

değerlendirilmelidir. Bu tespit, çalışmanın temel sorusunu da belirlemektedir: Demokrasi yalnızca Atina’da doğmuş bir model değilse demokrasi ve demokratik değerlerin kökenleri farklı uygarlıklarda da aranabilir mi? Bu soru, demokrasinin tarihine ilişkin Batı-merkezci anlatının eleştirel biçimde yeniden değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır. Dolayısıyla mesele yalnızca demokrasinin nerede kurumsallaştığı değil; demokratik değerlerin hangi tarihsel bağlamlarda ortaya çıktığının araştırılmasıdır. Bu çerçevede demokratik değerlerin izlerini Antik Doğu’da sürmek, kavramın tarihsel derinliğini ortaya koymak açısından metodolojik bir gerekliliktir.

Bu bağlamda ele alınan tarihsel örneğimiz olan Kral Aşoka¹, demokratik değerlerin Doğu dünyasındaki yansımalarını incelemek açısından özel bir önem taşımaktadır. Maurya İmparatorluğu hükümdarı olan Aşoka’nın özellikle Kalinga Savaşı sonrasında geçirdiği zihinsel ve siyasal dönüşüm, iktidarın etik temeller üzerine yeniden inşa edilmesi bakımından dikkat çekicidir (Strong, 1983, s. 112–115). Aşoka’nın fermanlarında halkın refahı, yöneticilerin sorumluluğu ve dinî hoşgörü gibi ilkelerin sistematik biçimde vurgulanması, onun yönetim anlayışının salt fetih temelli bir modelden farklılaştığını göstermektedir (Thapar, 1997, s. 256–259). Nitekim Aşoka’nın Dhamma anlayışı, yalnızca bireysel bir inanç tercihi değil; toplumsal barışı, ahlaki sorumluluğu ve kamusal refahı önceleyen bir yönetim felsefesi olarak ortaya çıkmaktadır (Nikam ve McKeon, 1959, s. 45–47). Lahiri’ye göre Aşoka, imparatorluk gücünü etik ilkelere bağlayarak yöneticinin mutlaklığını sınırlandıran bir model geliştirmiştir (Lahiri, 2015, s. 182–185). Bu durum, hesap verebilirlik ve kamusal sorumluluk gibi demokratik değerlerin erken tarihsel örnekleri bakımından önem taşımaktadır. Benzer şekilde Dhammika’nın analizleri, Aşoka’nın fermanlarında şiddetsizlik, hoşgörü ve canlılara saygı ilkelerinin yönetsel düzenlemelerle somutlaştırıldığını ortaya koymaktadır (Dhammika, 1993, s. 18–19). Bu durum, Aşoka’nın yönetim anlayışının yalnızca ahlaki bir öğreti olmadığını; siyasal gücü normatif ilkelerle sınırlandırmaya yönelik bilinçli bir yönetim yaklaşımı sunduğunu göstermektedir. Dolayısıyla Aşoka örneği, demokratik

¹ Kral Aşoka’nın adı literatürde farklı yazım biçimleriyle yer almaktadır. Özellikle yabancı kaynaklarda Ashoka, Asoka veya Ásoka şeklindeki yazımlara rastlanmaktadır. Bu çalışmada ise metnin bütünlüğünü sağlamak amacıyla Aşoka yazımı tercih edilmiştir.

değerlerin yalnızca modern Batı siyasal düşüncesine özgü olup olmadığı sorusunu yeniden düşünmeyi gerekli kılmaktadır.

Bu çalışmanın konusu, Kral Aşoka'nın taş ve sütun fermanlarının demokratik değerler perspektifinden incelenmesidir. Çalışmada Aşoka dönemine ait taş ve sütun fermanlarında yer alan yönetim anlayışı, toplumsal düzen ve ahlaki ilkeler; modern demokrasinin temel normatif değerler olarak kabul edilen katılımcılık, hoşgörü, şiddetsizlik, eşitlik, adalet ve kamusal sorumluluk gibi kavramlar çerçevesinde ele alınmaktadır.

Çalışmanın kapsamı, Aşoka'nın taş ve sütun fermanlarında yer alan metinlerin demokratik değerler bağlamında incelenmesiyle sınırlıdır. Bu çerçevede araştırma demokrasinin kurumsal yapılarından ziyade, onun dayandığı normatif değerler sistemi üzerinden tarihsel bir sorgulama yapmaktadır.

Tezin amacı, Aşoka fermanlarında yer alan yönetsel ve ahlaki ilkeleri, çağdaş demokratik değerlerle kavramsal düzlemde karşılaştırarak, demokrasinin erken izlerinin Antik Doğu'da nasıl ortaya çıktığını araştırmaktır. Bu bağlamda çalışma, iki düzlemde ilerlemektedir: İlk olarak demokrasinin kavramsal ve tarihsel çerçevesi ortaya konulmakta; ikinci olarak Aşoka'nın yönetim anlayışı bu çerçeve içerisinde yeniden okunmaktadır. Böylece amaç, modern demokrasinin doğrudan Antik Doğu'da kurumsal biçimde var olduğunu iddia etmek değil; demokratik değerlerin tarihsel sürekliliğini ve kültürlerarası niteliğini görünür kılmaktır.

Bu çalışmanın önemi ise birkaç noktada toplanmaktadır. Öncelikle Türkçe literatürde Aşoka fermanlarının demokratik değerler teorisi ekseninde sistematik biçimde incelendiği çalışmalar son derece sınırlıdır. Bu tez, Aşoka metinlerini yalnızca tarihsel belgeler olarak değil; siyasal düşünce tarihi açısından normatif bir değerler kaynağı olarak ele alarak literatüre özgün bir katkı sunmayı hedeflemektedir. Ayrıca çalışma, demokrasinin kökenlerine ilişkin Batı-merkezci anlatıyı sorgulayarak siyaset bilimi literatüründe daha kapsayıcı ve çok merkezli bir tarih okuması önerisi geliştirmektedir. Bu yönüyle bu araştırma, yalnızca tarihsel bir inceleme değil; aynı zamanda kuramsal bir müdahale niteliği taşımaktadır.

Çalışma şu temel problem soruları etrafında şekillenmektedir: “Demokrasi nedir ve demokratik değerler hangi normatif ilkeler üzerinden tanımlanabilir?”, “Demokrasinin

tarihsel kökenleri yalnızca Antik Yunan’a mı dayanmaktadır, yoksa farklı uygarlıklarda da demokratik değerlere rastlanabilir mi?”, “Demokratik değerler yalnızca Batı siyasal düşüncesine özgü bir tarihsel gelişimin ürünü müdür?”, “Kral Aşoka’nın tarihsel kişiliği ve yönetim anlayışı nasıl bir siyasal ve etik çerçeve sunmaktadır?”, “Kral Aşoka fermanlarında yer alan yönetsel ve ahlaki ilkeler; hoşgörü, şiddet dışılık, eşitlik, adalet, kamusal sorumluluk ve katılımcı yönetim gibi demokratik değerlerle hangi noktalarda kesişmektedir?”, “Kral Aşoka yönetimi, Antik Doğu’da demokratik değerlerin erken bir tezahürü ya da “proto-demokrasi” örneği olarak değerlendirilebilir mi?”, “Demokrasinin kökenlerine ilişkin Batı-merkezci anlatı, Kral Aşoka örneği ışığında yeniden yorumlanabilir mi?”. Bu sorular, çalışmanın yalnızca betimleyici değil, aynı zamanda karşılaştırmalı ve kavramsal bir analiz hedeflediğini göstermektedir. Amaç, Aşoka’yı tarihsel bağlamından kopararak modern demokrasi kalıplarına yerleştirmek değil; onun yönetim anlayışında yer alan değerlerin demokratik teorinin normatif unsurlarıyla hangi düzeyde kesiştiğini ortaya koymaktır.

Yöntem bakımından çalışma, yorumcu paradigma temelinde nitel araştırma yaklaşımıyla yürütülmüştür. Bu doğrultuda fenomenolojik çözümleme yöntemi benimsenmiş; Aşoka fermanları, içeriklerinde yer alan kavramlar ve yönetsel ilkeler üzerinden demokratik değerler açısından incelenmiştir. Metinler, tarihsel bağlamlarından koparılmadan; çağdaş demokratik teoriyle kavramsal köprüler kurularak analiz edilmiştir. Böylece çalışmada hem tarihsel yorumlayıcı yaklaşım hem de normatif siyaset teorisi birlikte kullanılmıştır.

Bu çalışmada Aşoka fermanlarının içerik analizi yapılırken başlıca kaynak olarak Ven. S. Dhammika tarafından hazırlanan “*The Edicts of King Asoka*” adlı metin derlemesinden yararlanılmıştır. Dhammika’nın çalışması, Aşoka fermanlarının farklı bölgelerde bulunan taş ve sütun yazıtlarını sistematik biçimde bir araya getirmesi, metinlerin İngilizce çevirilerini karşılaştırmalı biçimde sunması ve fermanların tarihsel bağlamına ilişkin açıklamalar içermesi bakımından literatürde en kapsamlı ve erişilebilir kaynaklardan biri olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle üçüncü bölümde gerçekleştirilen metin temelli analizlerde, fermanların içeriklerini tutarlı ve bütüncül biçimde değerlendirebilmek amacıyla ağırlıklı olarak Ven. S. Dhammika’nın derlemesi esas alınmıştır.

Bu çerçevede tez üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde demokrasi kavramı tarihsel ve kuramsal boyutlarıyla ele alınmakta; demokrasinin etimolojik kökeni, siyasal düşünce tarihindeki gelişim seyri ve modern demokratik teorideki temel tartışmalar incelenmektedir. Ayrıca demokratik değerler sistematik bir tasnif çerçevesinde ele alınmakta; demokratik yönetsel-kurumsal değerler, demokratik hukuki-politik değerler, demokratik toplumsal değerler ile demokratik sosyo-ekonomik ve çevresel değerler kavramsal olarak açıklanmaktadır. Böylece çalışmanın analitik çerçevesi oluşturulmakta ve sonraki bölümlerde yapılacak değerlendirmeler için teorik bir zemin hazırlanmaktadır.

İkinci bölümde Kral Aşoka'nın yaşadığı tarihsel bağlam ortaya konulmakta; Maurya İmparatorluğu'nun siyasal yapısı, Aşoka'nın tahta çıkış süreci ve özellikle Kalinga Savaşı sonrasında geçirdiği zihinsel ve siyasal dönüşüm analiz edilmektedir. Aşoka'nın yönetim anlayışı, fetih merkezli bir imparatorluk pratiğinden etik temelli bir yönetim modeline geçiş süreci içerisinde değerlendirilmektedir. Böylece Aşoka'nın siyasal kişiliği ve Dhamma anlayışı, demokratik değerlerle ilişkilendirilebilecek yönleri bakımından tarihsel bağlamı içinde incelenmektedir.

Üçüncü bölümde ise Aşoka fermanları metin temelli bir çözümlemeye tabi tutulmakta ve belirlenen demokratik değer kategorileri çerçevesinde sistematik olarak analiz edilmektedir. Fermanların türleri, içerikleri ve yönetsel düzenlemeleri dikkate alınarak; katılımcılık, şeffaflık, hesap verebilirlik, hukukun üstünlüğü, hoşgörü, şiddetsizlik, sosyal adalet ve çevresel sorumluluk gibi ilkelerin hangi düzeyde ve nasıl ortaya çıktığı ortaya konulmaktadır. Bu analiz sonucunda Aşoka yönetiminin Antik Doğu'da demokratik değerlerin erken bir tezahürü olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği tartışılmakta; böylece demokrasinin kökenlerine ilişkin Batı-merkezci anlatıya alternatif bir tarihsel perspektif sunulmaktadır.

Bu çalışmada demokrasinin tek bir coğrafyanın ürünü olmadığı; aksine insanlık tarihinin farklı medeniyetlerinde ortaya çıkan etik ve yönetsel değerlerin tarihsel birikimi üzerine inşa edildiği ileri sürülmektedir. Demokrasi, yalnızca belirli bir dönemde ve belirli bir şehir-devlette kurumsallaşmış bir siyasal model olarak değil; adalet, kamusal sorumluluk, hoşgörü, şiddet dışılık ve iktidarın sınırlandırılması gibi normatif ilkelerin zaman içerisinde farklı kültürlerde şekillenmesiyle oluşan çok katmanlı bir değerler

bütünü olarak ele alınmaktadır. Bu yaklaşım, demokrasinin tarihsel gelişimini tek merkezli bir anlatıya indirgemek yerine, onu insanlık tarihinin ortak bir düşünsel ve ahlaki arayışı olarak değerlendirmeyi mümkün kılmaktadır. Aşoka fermanları, bu tarihsel birikimin Antik Doğu'daki önemli örneklerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Fermanlarda yer alan yönetsel sorumluluk vurgusu, farklı inançlara yönelik hoşgörü çağrıları, şiddetin sınırlandırılması ve kamusal refahın öncelenmesi gibi ilkeler, demokratik değerlerin yalnızca modern Batı siyasal düşüncesine özgü olmadığını göstermektedir. Bu bağlamda Aşoka örneği, demokratik düşüncenin tarihsel sürekliliğini ve kültürlerarası niteliğini görünür kılmaktadır. Dolayısıyla çalışma, demokrasinin kökenlerine ilişkin tartışmaları daha geniş bir tarihsel perspektife taşımayı ve Batı-merkezci anlatıyı eleştirel biçimde yeniden değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Böylece demokrasi, tek bir uygarlığın icadı olarak değil; farklı medeniyetlerde filizlenen etik ve yönetsel değerlerin zamanla kurumsallaşması sonucu ortaya çıkan evrensel bir siyasal ideal olarak ele alınmaktadır. Bu yaklaşım, demokrasi tartışmalarına daha kapsayıcı, çok kültürlü ve tarihsel derinliği olan bir perspektif kazandırmayı hedeflemektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

DEMOKRASİ VE DEMOKRATİK DEĞERLER

Bu bölümde demokrasi kavramının; etimolojik kökeni, kuramsal çerçevesi ve tarihsel gelişim süreci çerçevesinde kavramın farklı toplum ve dönemlerde nasıl anlamlandırıldığı tartışılacaktır. Demokrasi, yalnızca modern siyasal kurumlarla sınırlı bir yönetim biçimi olarak değil; tarih boyunca çeşitli kültürlerde farklı biçimlerde tezahür eden bir siyasal örgütlenme ve yönetsel ideal olarak değerlendirilmelidir. Bu yönüyle demokrasi, belirli bir tarihsel bağlamın ürünü olmasının ötesinde, farklı uygarlıklarda halkın yönetime katılımı, iktidarın sınırlandırılması ve kamusal yararın gözetilmesi gibi temel ilkelere dayanan çok boyutlu bir düşünsel çerçeve sunmaktadır.

Bu bölümde öncelikle şu sorulara yanıt aranacaktır: “Demokrasi kavramı nasıl tanımlanabilir?”, “Demokrasi tarihsel süreç içerisinde nasıl bir gelişim göstermiştir?” ve “Demokratik değerler nelerdir?”. Söz konusu sorular, demokrasinin yalnızca kavramsal ve tarihsel boyutlarının açıklanmasını değil, aynı zamanda demokratik değerlerin siyasal ve yönetsel pratiklerde nasıl somutlaştığının anlaşılmasını da amaçlamaktadır. Böylece bu bölüm, hem demokrasinin kuramsal temelini ortaya koymakta hem de ilerleyen bölümlerde yapılacak karşılaştırmalı analizler için kavramsal ve tarihsel bir zemin oluşturmaktadır.

Demokrasinin tarih boyunca kazandığı farklı içerikleri ve günümüzde çok boyutlu bir kavram olarak kullanılmasını göz önünde bulundurduğumuzda, kavramın sınırlarını belirlemenin ve üzerinde uzlaşılan bir tanım ortaya koymanın kolay olmadığı açıktır. Bu nedenle, demokrasinin tarihsel gelişimine ve demokratik değerlere ilişkin değerlendirmelere geçmeden önce, kavramın hangi unsurlardan oluştuğunun ve literatürde nasıl tanımlandığının netleştirilmesi gerekmektedir. Demokrasinin kapsamını ve işlevlerini doğru anlayabilmek, onu sadece bir yönetim biçimi olarak değil, aynı zamanda bir siyasal kültür, bir kamusal alan düzeni ve bir toplumsal ideal olarak ele almayı zorunlu kılar.

Bu noktada, çalışmanın ilerleyen bölümlerinde Kral Aşoka fermanlarının neden demokratik değerlerin tarihsel kökenlerinin anlaşılması açısından önemli bir kaynak oluşturduğunu temellendirmek için sağlam bir kavramsal çerçeve oluşturmak gerekmektedir. Dolayısıyla izleyen alt bölümde, demokrasinin etimolojik kökeni,

literatürde öne çıkan yaklaşımlar ve kavramın ortak bileşenleri ele alınarak çalışmanın kuramsal temeli oluşturulacaktır.

1.1. DEMOKRASİNİN TANIMI

Demokrasi kavramı, siyasal düşünce tarihinin en temel kavramlarından biri olmakla birlikte, geçtiği döneme ve toplumlara göre farklı anlamlar kazanmış çok katmanlı bir yapıya sahip olmuştur. Nitekim günümüz toplumlarında da demokrasi, birbirinden oldukça farklı uygulamaları tanımlamak için kullanılan geniş bir kavram hâline gelmiştir. Bu kavramsal çeşitlilik, demokrasiye ilişkin tek ve kesin bir tanım yapmayı güçleştirmektedir. Buna rağmen literatürde demokrasinin özünü oluşturan bazı ortak noktalar üzerinde geniş bir uzlaşa bulunmaktadır.

Bu kapsamda demokrasi, en genel anlamıyla siyasal iktidarın kaynağının halk olduğu ve yönetimin halk tarafından belirlendiği bir düzeni ifade eder. Literatürde yaygın biçimde kullanılan tanımlardan biri, demokrasinin “hükümetin halk tarafından yönetilmesini esas alan bir yönetim biçimi” olduğunu belirtir (Yolcu, 2023, s. 87–88). Bu genel çerçeveyi güçlendiren bir başka yaklaşım, egemenliğin halka ait olması ve yönetimin halkın iradesi doğrultusunda şekillenmesi gerekliliğini vurgular. Buna göre demokrasi, halkın kendi kendisini yönetmesine ve siyasal meşruiyetin doğrudan halk iradesine dayanmasına işaret eden bir yönetim anlayışı olarak tanımlanmaktadır (Tunç, 2008, s. 1115).

Demokrasi kelimesinin etimolojisi de bu temel anlamı destekler. Demokrasi, “demos” ve “kratos” kelimelerinin birleşiminden oluşur; *demos* “mahalle / halk”, *kratos* ise “egemenlik / yönetim” anlamına gelir (Nişanyan, 2018, s. 175). Benzer biçimde Yunanca *demos* (halk) ve *kratein* (yönetmek) sözcüklerinden türeyen demokrasi terimi literatürde sıklıkla “halkın yönetimi” veya “çoğunluğun yönetimi” şeklinde yorumlanmaktadır (Becker ve Raveloson, 2008, s. 4). Bu etimolojik yapı, demokrasinin en yalın hâliyle halkın kendi kendini yönetmesi düşüncesine dayandığını göstermektedir (Demir, 2010, s. 599; Aktaş, 2015, s. 89; Mankan, 2020, s. 121).

Demokrasinin yalnızca yönetsel bir teknik değil, aynı zamanda etik bir ilkeye dayanan bir düzen olduğunu vurgulayan modern yaklaşımlar da bulunmaktadır. Bu doğrultuda demokrasi, vatandaşların ortak iradesine ve siyasal katılımına dayanan, kamusal yararı önceleyen bir yönetim biçimi olarak ele alınmaktadır (Olorunlana, 2023,

s. 2). Bu yaklaşım, demokratik yönetimin meşruiyetinin yönetilenlerin rızasına dayanması gerektiğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla demokrasi, yalnızca yöneticilerin seçim yoluyla belirlenmesini değil; bireylerin korunmasını, devlet gücünün sınırlandırılmasını ve yönetenlerin topluma karşı sorumluluk taşımasını da içeren kapsamlı bir siyasal düzeni ifade etmektedir.

Bu etik ve insan merkezli yaklaşım, demokrasinin salt biçimsel bir yönetim modeli olarak değil, bireyin onurunu ve özgürlüğünü esas alan normatif bir ideal olarak değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Demokrasiye ilişkin tartışmaların yaklaşık beş bin yıllık bir geçmişe sahip olması (Çifci, 2022, s. 994), kavramın insanlık düşüncesinde ne denli köklü bir yere sahip olduğunu göstermektedir. Bu tarihsel derinlik, demokrasinin yalnızca siyasal mekanizmalarla sınırlı bir kavram olmadığını; aynı zamanda insanın toplum içindeki konumunu merkeze alan bir değerler bütünü olduğunu ortaya koyar. Bu nedenle demokratik değerler söz konusu olduğunda, çatı kavram olarak “insan”ın öne çıkması tesadüf değildir (Çifci, 2022, s. 995). Demokrasi, bireyin onuruna, özgürlüğüne ve eşitliğine dayanan kapsamlı bir değerler sistemidir.

Bu noktada demokrasi, yalnızca çoğunluğun iradesine dayanan bir yapı olarak da görülemez. Zira insan onurunu ve temel hakları merkeze alan bir demokratik düzen, çoğunluk kararlarının belirli etik ve hukuki sınırlar içerisinde kullanılmasını zorunlu kılar. Touraine’in ifade ettiği üzere demokrasi, “ötekinin tanınmasıdır”; yani toplumdaki her bireyin, her farklılığın ve her azınlığın meşru kabul edilmesini esas alır (Touraine, 2015, s. 277). Bu yaklaşım, demokrasiyi sayısal üstünlükten ibaret olmayan; insan haklarını, özgürlükleri ve kapsayıcılığı önceleyen bir siyasal düzen olarak ele almaktadır. Aynı doğrultuda demokrasi, insan haklarının güvence altına alınmasını, azınlıkların korunmasını ve devlet gücünün sınırlandırılmasını içeren hak temelli bir sistem olarak tanımlanmaktadır (Touraine, 2010, s. 368–372).

Demokrasi yalnızca bir kelime değil, aynı zamanda bir idealin de adıdır. Sartori, demokrasi sözcüğünü etimolojik olarak “saydam” bir terim olarak nitelese de asıl önemli olanın onun ifade ettiği ideal olduğunu vurgular. Terimin sözlük anlamı kadar, temsil ettiği değer dünyasının anlaşılmasının da önemli olduğunu belirtir (Sartori, 1996, s.8). Bu nedenle demokrasi, özgürlük, eşitlik, adalet ve katılım gibi normatif unsurları içinde barındıran kapsamlı bir siyasal ideal olarak değerlendirilmelidir.

Demokratik sistemlerde bireylerin siyasal süreçlere eşit ve özgür biçimde katılabilmesi hem meşruiyet hem de işleyiş açısından temel bir ilkedir. Siyasal eşitlik; bireylerin oy kullanma, temsil edilme ve görüş bildirme gibi haklardan eşit biçimde yararlanmasını ifade eder. Ayrıca hukukun üstünlüğü, hesap verebilirlik, şeffaflık ve temel hak ve özgürlüklerin korunması da demokratik düzenin vazgeçilmez unsurlarıdır (Erdem ve Eğmir, 2020, s. 161; Aktaş, 2015, s. 91). Uluslararası belgelerde demokrasi; özgürlük, eşitlik ve insan onuruna dayanan bir yönetim modeli olarak tanımlanmakta ve bu ilkeler demokratik sistemin temel bileşenleri arasında gösterilmektedir (Inter-Parliamentary Union, 1998, s. VIII–IX).

Tüm bu değerlendirmeler ışığında demokrasi, siyasal iktidarın kaynağını halk iradesine dayandıran; bireylerin siyasal süreçlere eşit ve özgür biçimde katılımını esas alan; temel hak ve özgürlükleri güvence altına alan; yönetimin şeffaf, hesap verebilir ve hukukun üstünlüğüne bağlı olduğu bir siyasal düzen ve değerler bütünü olarak tanımlanabilir. Demokrasi, yönetsel mekanizmaların ötesinde, insan onurunu ve toplumsal adaleti önceleyen etik bir ideal olarak anlam kazanmaktadır. Bu bütüncül yaklaşım, demokrasinin yalnızca modern siyasal kurumlarla sınırlı bir kavram olmadığını; tarih boyunca farklı kültürlerde karşılık bulan yönetim uygulamalarında da demokratik değerlere benzer ilkelerin görülebildiğini göstermektedir. Halkın iyiliğini, adaleti, merhameti ve açıklığı önceleyen tarihsel yönetim örnekleri, demokratik değerlerin kökenlerinin sanıldığından çok daha eskiye dayandığını ortaya koyar. Bu bakış açısı, ilerleyen bölümlerde incelenecek Aşoka fermanlarında yer alan yönetsel ilkelerin değerlendirilmesi için önemli bir kavramsal temel sunmaktadır. Bu değerlendirmeler, demokratik değerlere ilişkin kavrayışımızın yalnızca modern dönemle açıklanamayacağını; aksine, farklı uygarlıkların siyasal ve yönetsel pratiklerinde ortaya çıkan anlayışların demokrasi düşüncesinin tarihsel gelişiminde belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla demokrasinin bugün sahip olduğu geniş anlam dünyasını doğru biçimde yorumlayabilmek için kavramın tarihsel gelişimini, ortaya çıktığı toplumsal koşulları ve farklı dönemlerde kazandığı anlam katmanlarını incelemek gerekmektedir.

Bu doğrultuda, aşağıdaki alt bölümde demokrasinin Antik Çağ'da şekillenen tarihsel ve düşünsel temelleri ele alınacak; erken uygarlıkların siyasal ve yönetsel pratikleri çerçevesinde demokratik değerlere zemin hazırlayan anlayışlar incelenecektir.

Bu tarihsel çerçeve, ilerleyen bölümlerde ele alınacak olan Kral Aşoka fermanlarının değerlendirilmesi için gerekli olan kavramsal ve tarihsel arka planı sunmayı amaçlamaktadır.

1.2. DEMOKRASİNİN TARİHSEL KÖKENLERİ

Demokrasi tarihine ilişkin yaygın kabul, kavramın kökenlerini Antik Yunan'a, özellikle de Atina'nın siyasal yapısına dayandırır. Siyaset bilimi literatüründe uzun yıllar hâkim olan bu yaklaşım, demokrasiyi büyük ölçüde Yunan uygarlığının özgün bir ürünü olarak ele almıştır. Ancak bu anlatı, insanlık tarihinin çok daha geniş bir kesitinde ortaya çıkmış farklı yönetim pratiklerini yeterince dikkate almadığı için giderek eleştirilmektedir. Demokrasinin M.Ö. 5. yüzyılda Atina'da kurumsallaşmış olması, kavramın daha önceki dönemlerde ve farklı coğrafyalarda gelişen arkaik yönetsel deneyimlerden tamamen bağımsız olduğu anlamına gelmemektedir. Aksine bu durum, demokrasinin tarihsel köklerinin Atina ile sınırlı olmadığını; daha eski kültürlerde şekillenen siyasal ve yönetsel pratiklerin Atina'da belirli bir kurumsal form kazandığını göstermektedir (Çifci, 2025, s. 25–26).

Bu nedenle demokrasiyi tarihsel bağlamı içinde anlamak, Atina'yı başlangıç noktası olarak kabul etmekten daha fazlasını gerektirir. Sümer, Mısır ve İyonya gibi erken dönem uygarlıklar incelendiğinde, yöneticinin yetkilerinin sınırlandırılması, ortak karar alma süreçleri, danışma mekanizmaları ve toplumsal meşruiyet arayışı gibi demokrasiyle ilişkilendirilebilecek çeşitli uygulamalarla karşılaşmaktadır. Bu bulgular, demokrasinin yalnızca Yunan dünyasında ortaya çıkan ani bir siyasal yenilik değil; farklı coğrafyalarda zaman içinde gelişen birikimlerin sonucu olduğunu göstermektedir.

Dolayısıyla demokrasi tarihine yönelik daha kapsayıcı bir yaklaşım, Yunan merkezli anlatıyı aşarak kavramın izlerini daha eski kültürlerde sürmeyi zorunlu kılar. Demokrasiyi anlamak açısından Atina'ya bakmak kuşkusuz önemlidir; ancak bu şehir, Mezopotamya'dan Doğu Akdeniz'e kadar uzanan geniş bir coğrafyada biriken siyasal deneyimlerin kurumsal bir aşamaya dönüştüğü tarihsel bir odak noktasıdır (Çifci, 2025, s. 26). Bu nedenle Atina demokrasisi, insanlık tarihinde daha önce ortaya çıkmış arkaik yönetim pratiklerinin şekillenerek somut ve sistematik bir yapıya kavuştuğu bir tarihsel eşik olarak değerlendirilebilir. Bu çalışmanın devamında da tam olarak bu nedenle Sümerlerdeki meclis yapılarından Mısır'daki etik yönetim anlayışına, İyonya'nın akılcı

düşünce ortamından Atina'nın kurumsal demokrasisine ve son olarak Doğu dünyasında Kral Aşoka'nın ahlaki yönetim modeline kadar uzanan geniş bir tarihsel hat incelenecek; böylece demokrasinin aslında çok kültürlü ve çok katmanlı bir geçmişe sahip olduğu ortaya konulacaktır.

Demokrasi kavramının kökeni uzun süre Antik Yunan ile ilişkilendirilmiştir. Siyasal düşünce literatüründe hâkim olan Batı-merkezci demokrasi anlatısı, demokrasinin ilk kurumsal örneklerinin Atina şehir devletinde ortaya çıktığını ileri sürmektedir. Nitekim Hansen, Antik Yunan şehir devletlerinin siyasal örgütlenmesini incelerken özellikle Atina'nın yurttaş katılımına dayalı siyasal yapısının klasik demokrasi deneyiminin en önemli örneklerinden birini oluşturduğunu belirtmektedir (Hansen, 2006, s. 105–108). Benzer şekilde Finley de Antik Yunan dünyasında özellikle Atina'da ortaya çıkan siyasal kurumların demokrasi düşüncesinin tarihsel gelişiminde merkezi bir rol oynadığını ifade etmektedir (Finley, 1985, s. 9–12). Bununla birlikte son yıllarda yapılan çalışmalar, siyasal katılım ve ortak karar alma süreçlerinin yalnızca Antik Yunan'a özgü olmadığını; bu tür yönetsel pratiklerin çok daha eski uygarlıklarda da ortaya çıktığını göstermektedir. Bu bağlamda özellikle Sümer uygarlığı, yönetim biçimleri ve toplumsal örgütlenme açısından demokrasinin erken örneklerine işaret eden önemli bulgular sunmaktadır. Sümer şehir devletlerinde yöneticinin karar alma süreçlerinde tek başına hareket etmediği; aksine toplumsal meselelerin iki farklı meclis yapısı aracılığıyla müzakere edildiği bilinmektedir (Çıfci, 2025, s. 27–29). Bu meclislerden biri yaşlılardan, diğeri ise savaşçılardan oluşmakta; kralın özellikle savaş ve barış gibi kritik konularda bu meclislerin görüşünü dikkate alması yönetsel bir gereklilik olarak kabul edilmektedir.

Kramer'in Sümer tabletleri üzerine yaptığı filolojik ve tarihsel çözümlemeler, kent devletlerinde var olduğu anlaşılan danışma meclislerinin yalnızca sembolik yapılar olmadığını, siyasal karar alma süreçlerinde işlevsel roller üstlendiğini göstermektedir. Kramer, Sümer toplumunda yöneticinin mutlak bir otoriteye sahip olmadığını; kararların ortak akıl ve toplumsal meşruiyet çerçevesinde şekillendiğini vurgulamaktadır (Kramer, 1998, s. 25). Bu tespit, demokratik yönetimin temel unsurlarından biri olan “yönetilenlerin rızası” ilkesinin, Yunan dünyasından çok önce Mezopotamya'da bir pratik olarak var olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Bernal'ın Yunan merkezci tarih yazımını eleştiren yaklaşımı da Sümer örneğini destekler niteliktedir. Bernal, demokrasiyi ve siyasal katılım pratiklerini yalnızca Antik Yunan'a özgü bir icat olarak ele alan yaklaşımların, tarihsel gerçekliği daraltıcı bir çerçeve sunduğunu belirtir; siyasal katılım kültürünün çok daha erken dönemlerde ve farklı uygarlıklarda çeşitli biçimlerde ortaya çıktığını vurgular (Bernal, 1998, s. 49–50). Bu bağlamda Sümerlerde görülen meclis geleneği, Bernal'ın Yunan-merkezci anlatıya yönelttiği eleştiriyle uyumlu biçimde, yönetim süreçlerinde kolektif iradenin varlığına işaret etmektedir. Böylece demokrasiye temel oluşturan ilkelerin, farklı topluluklarda farklı tarihsel ve kültürel koşullar altında ortaya çıktığı ve zaman içinde birbirini besleyerek geliştiği anlaşılmaktadır.

Sümer siyasal yapısının önemli bir diğer özelliği ise yöneticinin mutlak bir güç olarak değil, toplumsal sorumlulukları yerine getirmekle yükümlü bir figür olarak görülmesidir. Kralın kararlarının ancak toplumun genel çıkarlarıyla uyumlu olduğu ölçüde kabul görmesi, yönetim anlayışının keyfiliğe değil, ortak faydaya dayandığını göstermektedir. Bu durum, yöneticinin yetkilerini sınırlandıran ve toplumsal dengeyi korumayı önceleyen bir siyasal mantığın Sümer toplumunda hâkim olduğunu ortaya koymaktadır. Bu tür uygulamalar, demokrasi kavramının henüz kurumsallaşmış bir biçimi olmasa da demokratik zihniyetin ve katılımcı yönetim anlayışının oluşmasına zemin hazırlayan arkaik unsurlar olarak değerlendirilebilir (Çifci, 2025, s. 28–29).

Benzer bir zihniyet dönüşümünün, siyasal alandan ziyade inanç sistemi üzerinden Antik Mısır'da da gözlemlendiği söylenebilir. Antik Mısır'da uzun süre yalnızca firavunlar ve soylular, ölümden sonra “iyi yere gitme” ya da “cennete gitme” hakkına sahip kabul edilmiştir. Ancak M.Ö. 2200–2050 arasına tarihlenen Fetret Dönemi'nde bu ayrıcalığın giderek toplumun diğer kesimlerine de açıldığı görülmektedir. Bu dönemde mezar ötesi yaşama ilişkin inanç sisteminde önemli bir dönüşüm yaşanmış; artık yalnızca firavunların değil, sıradan insanların da ahlaki değerlere uygun bir yaşam sürmeleri hâlinde öte dünyada ödüllendirilebilecekleri düşüncesi yaygınlık kazanmıştır. Literatürde “mezar ötesi yaşamın demokratikleşmesi” olarak kavramsallaştırılan bu süreç, siyasal hiyerarşinin ideolojik temelini zayıflatan ve ahlaki sorumluluğu toplumsal düzeyde genelleştiren önemli bir zihniyet değişimine işaret etmektedir (Çifci, 2025, s. 30).

Bu dönüşümün dini olduğu kadar siyasal bir anlamı da bulunmaktadır. Eliade'nin “mezar ötesi hayatın demokratikleşmesi” olarak kavramsallaştırdığı süreç, Antik Mısır'da ölüm sonrası kurtuluşun yalnızca firavuna özgü bir ayrıcalık olmaktan çıkmasını ifade etmektedir. Eliade'ye göre bu gelişme, toplumun daha geniş kesimlerinin Firavun'un sahip olduğu metafizik ayrıcalıklara ortak olması anlamına gelmekte ve bu durum, siyasal hiyerarşinin ideolojik temelini zayıflatmaktadır (Eliade, 2020, s. 140–141). Nitekim ölüm sonrası yaşama ilişkin metinlerin ve sembollerin zamanla daha geniş toplumsal kesimler tarafından benimsenmesi, bu dönüşümün kültürel düzeydeki yansımalarından biri olarak değerlendirilebilir. Bu süreç, Firavun'un ilahi otoritesinin mutlak ve ayrıcalıklı konumunu sembolik düzeyde sınırlandırmış; kutsallığın tek merkezden topluma doğru yayılmasına zemin hazırlamıştır. Bu olay, Mısır toplumunda uzun süredir devam eden eşitsizlik ve ayrıcalık düzenine karşı sessiz fakat etkili bir itiraz niteliği taşımaktadır (Çifci, 2025, s. 31). Bu eylemin ardında yatan fikir, yöneticinin mutlak bir güç olarak değil, toplumla eşit düzlemde değerlendirilebilecek bir varlık olarak görülmeye başlanmasıdır. Bu durum, yönetimin meşruiyetinin yalnızca tanrısal kökenden değil, aynı zamanda ahlaki normlara bağlı bir çerçeveden kaynaklanması gerektiği düşüncesini güçlendirmiştir.

Sümer ve Mısır'dan sonra demokrasi düşüncesinin tarihsel gelişiminde bir diğer önemli durak İyonya'dır. M.Ö. 1000 ile 546 yılları arasında Batı Anadolu kıyılarında kurulan İyonya şehir devletleri, yalnızca siyasal değil, kültürel ve entelektüel bakımdan da sonraki dönemleri derinden etkileyen bir ortam yaratmıştır (Çifci, 2025, s. 31). Özellikle Homeros'un M.Ö. 9. yüzyılda derlediği epik eserlerdeki siyasal tasvirler, demokrasinin arkaik temellerini anlamak açısından önemli ipuçları sunmaktadır. İyonya'nın siyasal düşünceye katkısını görmek açısından Homeros'un *Odyseia* destanında yer alan Phaiaklar toplumuna ilişkin betimlemeler dikkat çekicidir. Erhat'ın çevirisine göre Homeros, Phaiakları “ideal bir politik düzen” içinde yaşayan bir halk olarak tasvir eder. Phaiaklar özgürdür; töreye saygılı, sanata ve kadına değer veren, barış içinde yaşamayı önceleyen bir topluluk olarak betimlenir (Homeros, 2011, s. 120). Bu özellikler, daha sonraki demokratik toplumların benimsediği hoşgörü, barışçıl yaşam ve ortak akıl gibi değerlerin erken bir ifadesi olarak yorumlanabilir. İyonya'da şekillenen bu etik ve toplumsal ortam, demokrasinin yalnızca kurumsal değil, aynı zamanda kültürel ve

düşünsel temellerinin de bu coğrafyada erken dönemde atıldığını göstermektedir (Çifci, 2025, s. 31–32).

İyonya'nın demokrasi kavramı açısından taşıdığı bir başka önem ise, bölgede gelişen doğa felsefesidir. İyonya düşünürleri dünyayı mitolojik açıklamalardan arındırarak akıl yoluyla anlamaya çalışmış; böylece hem bilimsel düşüncenin hem de siyasal eleştirinin temellerini atmışlardır. Doğa felsefesinin ortaya çıkışı, insanı merkezi bir konuma yerleştiren ve yöneten–yönetilen ilişkisini sorgulamaya imkân veren yeni bir zihinsel atmosfer yaratmıştır (Çifci, 2025, s. 32). Bu düşünsel ortam, daha sonra Atina'da kurumsallaşacak demokratik tartışma kültürünün zeminini oluşturmuştur.

Karatani de bu konuda benzer bir yaklaşım geliştirerek İyonya'nın Atina merkezli demokrasi anlatılarında genellikle göz ardı edildiğini, oysa demokrasiyi mümkün kılan düşünsel kırılmanın İyonya'da başladığını savunur (Karatani, 2019, s. 26). İyonya'nın yalnızca felsefeyi değil, aynı zamanda alfabe reformunu, para basımını ve kamusal tartışma kültürünü geliştirmesi, demokrasi tarihindeki yerini daha da belirgin hâle getirir. Fenike yazısının İyonya lehçesine uyarlanması, iletişimin ve kamusal ifadenin yaygınlaşmasına katkı sağlamış; parasal ekonomi ise ekonomik ilişkilerin daha düzenli ve denetlenebilir olmasını mümkün kılmıştır. Bu yenilikler, demokratik toplumların vazgeçilmez unsurları olan kamusal şeffaflık ve iletişim ağlarının erken biçimleri olarak düşünülebilir.

Demokrasi kavramının teorik temellerine ilişkin yapılan tartışmalar da İyonya'nın önemini desteklemektedir. Bu çerçevede Herodotos'un yaklaşımı da İyonya'nın demokrasi tarihindeki yerini güçlendirmektedir. Herodot Tarihi adlı eserde, Otnes, Megabyzos ve Darius'un yönetim biçimleri üzerine tartışmaları, halk yönetiminin (isonominin) savunulduğu en eski siyasal söylemlerden biri olarak kabul edilmektedir (Herodotos, 1973, s. 201–203). Bu tartışmanın bizzat İyonya kökenli bir tarihçi tarafından aktarılması, bölgede demokratik düşüncenin ne kadar erken dönemde filizlendiğinin bir göstergesidir.

Antik Çağ boyunca Sümer, Mısır ve İyonya gibi farklı uygarlıklarda ortaya çıkan yönetsel ve siyasal deneyimler, halkın yönetime katılımı, iktidarın sınırlandırılması ve ortak yararın gözetilmesi gibi demokratik değerlere zemin hazırlayan önemli bir birikim oluşturmuştur. Bu tarihsel arka plan üzerinde, demokrasi düşüncesinin kurumsal

temellerinin en belirgin ve sistematik biçimde görünür hâle geldiği yer ise Antik Yunan, özellikle de Atina polisidir. Antik Yunan siyasal düzeni, monarşi, aristokrasi, tiranlık, oligarşi ve demokrasi gibi farklı yönetim biçimlerinin deneyimlendiği bir siyasal laboratuvar niteliği taşımaktadır.

Bu bağlamda Mogens Herman Hansen, Atina'nın “demokrasinin kavram ve kurum olarak ilk kez bütünlüklü bir form kazandığı yer” olduğunu belirtmekte; bu modelin, kendisinden önceki siyasal deneyimlerden beslenerek geliştiğini ve sonraki siyasal düşünce üzerinde belirleyici bir etki yarattığını vurgulamaktadır (Hansen, 2006, s. 35). Nitekim Atina'da demokrasi, yalnızca bir yönetim biçimi olarak değil, aynı zamanda bir yaşam tarzı olarak örgütlenmiş; yurttaşların karar alma süreçlerine doğrudan katılımı siyasal kültürün merkezine yerleşmiştir. Bu yönüyle Atina demokrasisi, daha önceki uygarlıklarda görülen katılımcı ve etik yönetsel pratiklerin kurumsal bir çerçeve içerisinde sistematik hâle geldiği tarihsel bir eşik olarak değerlendirilebilir.

Antik Yunan'da demokrasinin gelişimi, polisin özel yapısıyla yakından ilişkilidir. Aristoteles, polisin insanın “politik bir varlık” olarak kendisini gerçekleştirebileceği doğal topluluk olduğunu ifade eder (Aristoteles, 1993, s. 12). Polislerin küçük ölçekli yapısı, insanların devlet işlerine doğrudan katılmasını kolaylaştırmış; bu da demokrasinin kendine özgü bir siyasal kültür yaratmasını sağlamıştır. Hansen, polisin nüfus büyüklüğünün doğrudan katılımı mümkün kıldığını ve bunun demokrasinin ortaya çıkışında belirleyici rol oynadığını ifade eder (Hansen, 2006, s. 41). Bu bağlamda Atina, siyasal katılımın toplumda yaygınlaştığı ender örneklerden biridir.

Demokrasiye giden süreç bir anda gerçekleşmemiş, uzun bir tarihsel dönüşümün sonucunda kurumsallaşmıştır. Solon'un M.Ö. 6. yüzyılda gerçekleştirdiği reformlar, bu dönüşümün ilk büyük adımı olarak kabul edilir. Solon'un borç köleliğini kaldırması, ekonomik eşitsizlikleri sınırlaması ve yurttaşları sınıflara ayırarak siyasal temsili genişletmesi, halkın yönetime katılımını artırmıştır (Finley, 1983, s. 92). Raaflaub, Solon reformlarının aristokrat egemenliğini zayıflatarak halk sınıflarının siyasal sürece dahil edilmesini mümkün kıldığını belirtir (Raaflaub, 2004, s. 101).

Bu reformlar, Atina'da siyasal katılımın toplumsal ve kurumsal zeminini oluşturmuş; ancak henüz tam anlamıyla demokratik bir yönetim yapısı ortaya çıkmamıştır. Solon'un açtığı bu yol, M.Ö. 508/507 yıllarında Kleisthenes tarafından

gerçekleştirilen köklü reformlarla kurumsal bir nitelik kazanmıştır. Aristokrat soy esaslı kabile düzenini kaldırarak coğrafi temelli yeni bir sistem oluşturması, siyasal eşitlik ilkesini güçlendirmiştir. Ober, Kleisthenes'in reformlarını demokrasinin “gerçek başlangıcı” olarak nitelendirir (Ober, 1998, s. 67). Bu reformlarla halk meclisinin (Ekklesia) yetkileri genişlemiş, Boule (Beşyüzler Meclisi) yeniden yapılandırılmış ve halkın karar alma süreçlerindeki etkisi artmıştır.

Atina demokrasisinin olgunluk dönemi ise Perikles zamanına denk gelir. Perikles, devlet görevlerinin ücretlendirilmesini sağlayarak yoksul yurttaşların da siyasal sürece katılmasını mümkün kılmıştır. Finley, Perikles dönemini “halk egemenliğinin toplumsal gerçekliğe dönüştüğü dönem” olarak değerlendirir (Finley, 1983, s. 119). Perikles'in liderliğinde kamusal tartışma kültürü güçlenmiş, yurttaşların meclise aktif katılımı yaygınlaşmıştır.

Bu siyasal canlılık ve katılım düzeyi, yalnızca güçlü bir liderlikle değil; aynı zamanda Atina demokrasisini taşıyan kurumsal yapının işleyişiyle mümkün olmuştur. Nitekim Atina demokrasisinin temel kurumları, doğrudan katılım ilkesine dayanmaktaydı. Ekklesia, tüm erkek yurttaşların katılabildiği ve devletin temel politikalarının belirlendiği meclisti. Hansen, Ekklesia'yı “Atina demokrasisinin kalbi” olarak tanımlar (Hansen, 1991, s. 142). Boule, meclisin gündemini hazırlayan ve devlet işlerini yöneten bir kurul olarak önemli bir işlev üstlenmekteydi. Ober, Boule'nin kura sistemi ile oluşturulmasının aristokratik gücü sınırlayan en etkili yöntemlerden biri olduğunu belirtir (Ober, 1989, s. 102). Yargı süreçlerinin halk tarafından yürütüldüğü Heliaia mahkemeleri ise Atina'da hukukun üstünlüğünün halk denetimiyle sağlandığını göstermektedir (Finley, 1983, s. 145). Ayrıca Ostrakismos adı verilen sürgün oylaması, demokrasiyi tehdit eden kişilerin on yıl süreyle kentten uzaklaştırılmasını sağlayarak siyasal düzenin korunmasına hizmet etmiştir. Herodotos'a göre bu mekanizma, Atina'nın siyasal çatışmaları yumuşatmak için geliştirdiği bir “denge aracı”dır (Herodotos, 1973, s. 201–203).

Antik Yunan demokrasisi üç temel ilke üzerinde yükselmiştir: eleutheria (özgürlük), isonomia (hukuk önünde eşitlik) ve isegoria (söz hakkı eşitliği). Ober, bu kavramların Atina siyasal kültürünün “ruhsal çerçevesi”ni oluşturduğunu ifade eder (Ober, 1998, s. 73). Hansen, isonomianın tüm yurttaşların aynı yasalara tabi olması

anlamına geldiğini ve bu anlayışın Atina demokrasisini diğer siyasal modellerden ayırdığını vurgular (Hansen, 2006, s. 147). İsegoria ise, yurttaşların mecliste fikirlerini özgürce ifade etme hakkını garanti ederek demokrasiye katılımın temel dayanaklarından biri olmuştur. Ancak Atina demokrasisi, bugünkü anlamda liberal demokrasi ile birebir örtüşmez. Kadınlar, köleler ve çocuklar siyasal haklardan yoksundu; dolayısıyla siyasal katılım nüfusun sınırlı bir kesimine aitti. Finley, bu nedenle Atina demokrasisini “radikal ama kapsayıcı olmayan bir model” olarak tanımlar (Finley, 1983, s. 67). Platon, *Devlet* adlı eserinde demokrasiyi “aşırı özgürlük” yaratarak düzeni bozmakla eleştirirken (Platon, 2000, s. 295), Aristoteles demokrasiyi yoksul çoğunluğun çıkarlarını önceleyen bir yönetim biçimi olarak değerlendirir (Aristoteles, 1993, s. 89). Bu eleştiriler, Atina demokrasisinin hem çağdaşı filozoflar hem de modern düşünürler tarafından tartışmalı bulunduğunu göstermektedir.

Tüm bu tarihsel veriler birlikte değerlendirildiğinde, demokrasinin bir anda ve yalnızca Atina’da ortaya çıkmış özgün bir siyasal icat olmadığı açıkça görülmektedir. Sümerlerdeki danışma meclisleri, Mısır’da yöneticinin etik düzenle sınırlandırılması, İyonya’da akılcı düşüncenin ve kamusal tartışma kültürünün gelişmesi, demokrasinin arkaik temellerinin çok daha geniş bir coğrafyada ve farklı kültürlerde şekillendiğini göstermektedir. Atina, bu uzun süreçlerin yalnızca kurumsal olarak görünür hâle geldiği bir aşamayı temsil etmektedir. Benzer şekilde Doğu dünyasında Kral Aşoka’nın etik temelli yönetim anlayışı, hoşgörü politikası, yöneticinin hesap verebilirliği ve halkla kurduğu kamusal bağ, demokratik değerlerin yalnızca Batı’da değil, Doğu’da da yaşam alanı bulduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla demokrasi, tek bir uygarlığın ya da coğrafyanın ürünü değil; insanlığın farklı zaman ve mekânlarda geliştirdiği siyasal deneyimlerin ortak bir birikimi olarak değerlendirilmelidir.

Bu başlık altında demokrasinin arkaik temelleri, Sümer, Mısır, İyonya ve Antik Yunan gibi farklı uygarlıklarda ortaya çıkan yönetsel ve siyasi pratikler üzerinden tarihsel bir perspektifle ele alınmıştır. Ancak bu tarihsel inceleme demokrasinin kavramsal çerçevesini açıklamak açısından tek başına yeterli değildir. Bu nedenle bir sonraki başlık altında demokrasi tarihsel örneklerden bağımsız olarak çağdaş siyaset bilimi literatüründe kabul gören temel ilke ve değerler üzerinden ele alınacaktır. Böylece demokrasinin yönetsel, hukuki, toplumsal ve sosyo-ekonomik boyutlarını kapsayan normatif çerçeve

ortaya konulacak ve çalışmanın ilerleyen bölümlerinde yapılacak analizler için kavramsal bir temel oluşturulacaktır.

1.3. ÇAĞDAŞ DEMOKRASİNİN TEMEL İLKE VE DEĞERLERİ

Bu başlık altında demokrasinin dayandığı temel ilkeler; demokratik yönetsel-kurumsal değerler, demokratik hukuki ve politik değerler, demokratik toplumsal değerler ile demokratik sosyo-ekonomik ve çevresel değerler başlıkları altında ele alınacaktır. Bu çerçevede demokrasi, yalnızca bir yönetim tekniği olarak değil, kamusal yönetimin işleyişini, siyasal ve toplumsal ilişkileri ve etik sorumluluk alanlarını birlikte kapsayan çok katmanlı bir değerler sistemi olarak değerlendirilecektir. Bu bağlamda demokratik ilkeler, siyasal iktidarın kullanımını sınırlandıran normatif ölçütler olmanın ötesinde, yönetsel uygulamaların niteliğini ve toplumsal ilişkilerin hangi değerler temelinde şekilleneceğini de belirlemektedir. Demokratik değerlerin yönetsel, hukuki, toplumsal ve çevresel boyutlarıyla birlikte ele alınması, demokrasinin yalnızca siyasal temsil mekanizmalarına indirgenemeyeceğini ortaya koymaktadır. Bu bütüncül yaklaşım, demokratik yönetimin etik sorumluluk ve toplumsal adalet boyutlarını da kapsayan geniş bir çerçeve sunduğunu göstermektedir. Bölüm boyunca incelenecek olan bu demokratik değerlerin yönetsel-kurumsal, hukuki-politik, toplumsal ve sosyo-ekonomik/çevresel boyutlarıyla oluşturduğu sınıflandırmanın genel ve bütünlüklü görünümü, aşağıdaki tabloda özetlenmiştir.

Tablo 1.1. Demokratik Yönetim Anlayışının Temel İlke ve Değerleri²

Ana Kategori	Alt Değerler
1) Demokratik Yönetimsel – Kurumsal Değerler	- Katılımcılık - Şeffaflık - Hesap Verebilirlik - Verimlilik ve Etkinlik - Liyakat
2) Demokratik Hukuki ve Politik Değerler	- Hukukun Üstünlüğü - Ölçülülük - Eşitlik - İnsan Hakları - Etik Liderlik
3) Demokratik Toplumsal Değerler	- Hoşgörü - İnanç Özgürlüğü - Sosyal Adalet - Şiddetsizlik
4) Demokratik Sosyo-Ekonomik ve Çevresel Değerler	- Çevre Etiği - Hayvan Hakları

Tablo 1.1’den de anlaşılacağı üzere demokratik değerler, yönetsel-kurumsal, hukuki-politik, sosyo-ekonomik ve çevresel olmak üzere dört ana başlık altında sınıflandırılabilir. Bu tasnif, demokrasinin yalnızca siyasal bir rejim biçimi olarak değil; yönetsel işleyişten toplumsal yapıya, ekonomik adaletten insan-doğa ilişkisine kadar uzanan çok boyutlu bir değerler sistemi olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu çerçevede yönetsel-kurumsal demokratik değerler; katılımcılık, şeffaflık, hesap verebilirlik, etkinlik ve verimlilik gibi ilkeler etrafında şekillenmektedir. Hukuki ve politik değerler ise hukukun üstünlüğü, eşitlik, adalet ve insan haklarının korunması gibi normatif ilkeleri içermektedir. Sosyo-ekonomik demokratik değerler, hoşgörü, sosyal adalet, dayanışma ve çoğulculuk gibi toplumsal bütünlüğü ve kapsayıcılığı güçlendiren unsurları kapsamaktadır. Çevresel demokratik değerler ise çevre etiği, sürdürülebilirlik anlayışı ve hayvan hakları gibi ilkeler üzerinden, insanın doğayla kurduğu ilişkinin ahlaki boyutuna işaret etmektedir.

Bu bağlamda çalışmanın ilerleyen bölümlerinde, demokrasinin doğu kaynakları olarak tanımladığımız söz konusu demokratik değerler Aşoka fermanlarında yer alan

² “Demokratik Yönetim Anlayışının Temel İlke ve Değerleri” adlı tablo, bibliyografyada ekli kaynaklar kullanılarak tarafımdan oluşturulmuştur.

yönetmel ve ahlaki ilkeler çerçevesinde ayrıntılı biçimde ele alınacak; Tablo I'in, bu değerlerin sistematik olarak anlaşılmasına açıklayıcı bir çerçeve sunduğu ortaya konulacaktır.

1.3.1. Demokratik Yönetmel-Kurumsal Değerler

Demokratik değerlerin en işlevsel ve somut boyutlarından biri, siyasal iktidarın ve kamusal yönetimin nasıl örgütlendiğini ve işletildiğini belirleyen yönetmel-kurumsal ilkelerdir. Demokrasi, yalnızca siyasal tercihlerin ifade edilmesini sağlayan bir mekanizma değil; aynı zamanda bu tercihlerin kamusal alanda hangi kurallar ve değerler çerçevesinde hayata geçirileceğini belirleyen bir yönetim anlayışıdır. Bu kategori kapsamında ele alınan katılımcılık, şeffaflık, hesap verebilirlik, verimlilik, etkinlik ve liyakat ilkeleri, demokratik yönetim anlayışının temel yapı taşlarını oluşturmaktadır. Bu çerçevede, demokratik yönetmel-kurumsal değerler başlığı altında katılımcılık, şeffaflık, hesap verebilirlik, etkinlik, verimlilik ve liyakat ilkeleri, demokratik yönetimin işleyişi ve kurumsal yapısı üzerindeki etkileri dikkate alınarak ayrı ayrı ele alınacaktır.

Katılımcılık ilkesi, demokratik yönetimde karar alma süreçlerinin yalnızca seçilmiş temsilciler aracılığıyla yürütülmesini yeterli görmeyen; bireylerin ve ilgili toplumsal aktörlerin kamusal kararların alınması, uygulanması ve denetlenmesi aşamalarına fiilî ve sürekli biçimde dâhil edilmesini ifade eden temel bir yönetmel değerdir. Katılımcı demokrasi anlayışında katılım, yalnızca oy verme eylemiyle sınırlı olmayıp karar süreçleri üzerinde etkide bulunmayı mümkün kılan, eşit söz hakkına dayalı ve süreklilik arz eden katılım biçimlerini kapsamaktadır (Özel ve Güçlü, 2014, s. 98-118). Bu çerçevede katılımcılık, demokratik yönetimin meşruiyetini güçlendiren ve kararların toplumsal ihtiyaçlarla uyumunu artıran bir mekanizma olarak değerlendirilmektedir (Dahl, 1963, s. 55-57). Katılımın sağlandığı yönetim yapılarında, kamusal kararların daha kapsayıcı, şeffaf ve uygulanabilir nitelik kazandığı kabul edilmektedir (Sartori, 1996, s. 36). Bu yönüyle katılımcılık, demokratik yönetimin hem normatif temelini hem de kurumsal işleyişini destekleyen asli bir ilke olarak ele alınmaktadır (Özel ve Güçlü, 2014, s. 98-118). Katılımcılığın demokratik yönetimde etkili ve anlamlı bir ilke olarak işleyebilmesi, bireylerin ve toplumsal aktörlerin kamusal karar süreçlerine ilişkin doğru, zamanında ve yeterli bilgiye erişebilmesine bağlıdır. Bu nedenle katılımcı yönetim

anlayışı, kaçınılmaz olarak şeffaflık ilkesini tamamlayıcı ve zorunlu bir unsur olarak bünyesinde barındırmaktadır.

Şeffaflık ilkesi, kamu yönetiminde karar alma, uygulama ve denetim süreçlerine ilişkin bilgi ve belgelerin ilgililerin erişimine açık hâle getirilmesini ifade eden temel bir yönetsel ilkedir. Bu ilke, idarenin tek taraflı karar alma yetkisini kullanırken kapalılığın azaltılmasını ve karar süreçlerinin saydam bir biçimde yürütülmesini amaçlamaktadır (Güran, 1982, s. 102; Duran, 1998, s. 29). Şeffaflık, yalnızca karar alma aşamasında bilgilendirmeyi değil, alınan kararların gerekçeleriyle birlikte kamuoyuna açıklanmasını ve sürecin izlenebilir olmasını da kapsamaktadır (Eryılmaz, 1993, s. 102). Bu yönüyle şeffaflık, yönetim ile toplum arasındaki mesafenin azaltılmasına ve yönetsel işlemlerin anlaşılabilirliğinin artırılmasına hizmet eden bir ilke olarak değerlendirilmektedir (Eken, 1994, s. 25-54). Kamu yönetiminde şeffaflık ilkesinin yerleşik hâle gelmesi, yönetsel süreçlerin öngörülebilirliğini artırarak yönetimin meşruiyet zeminini güçlendiren bir işlev üstlenmektedir (Dede, 2021, s. 697–699). Kamusal süreçlerin şeffaf bir biçimde yürütülmesi, yalnızca bilgilendirme amacına hizmet etmemekte; aynı zamanda yetki kullanan aktörlerin karar ve uygulamalarının sorgulanabilir hâle gelmesini de mümkün kılmaktadır. Bu bağlamda şeffaflık, demokratik yönetimde hesap verebilirliğin kurumsal ve işlevsel zeminini oluşturan temel bir ilke olarak öne çıkmaktadır

Hesap verebilirlik ilkesi, bir kişi ya da kurumun yaptığı faaliyetler ve aldığı kararlar nedeniyle kendisinden daha üst bir otoriteye karşı açıklamada bulunma ve bu kararların sonuçları hakkında bilgi verme yükümlülüğünü ifade etmektedir (Sözen, 2005, s. 87; Balcı vd., 2003, s. 116). Bu kavram, yetki kullanan aktörlerin sorumluluklarını nasıl yerine getirdiklerini açıklamalarını, rapor etmelerini ve gerektiğinde bu davranışların doğruluğunu ortaya koymalarını gerekli kılmaktadır (Balcı vd., 2003, s. 116–118). Hesap verebilirlik, kamusal görevlerin yerine getirilmesinde yalnızca sonuçların değil, karar alma ve uygulama süreçlerinin de denetlenebilir ve açıklanabilir olmasını içeren bir yönetsel ilişkiyi ifade etmektedir (Parlak, 2011, s. 191–193). Bu çerçevede hesap verebilirlik, kamusal yetkinin kullanımının meşruluğunun sorgulanabildiği ve bu sorgulamaya cevap verme yükümlülüğünün bulunduğu bir sorumluluk mekanizması olarak değerlendirilmektedir. Nitekim kamu yönetiminde hesap verebilirlik, yönetsel süreçlerin izlenebilirliğini sağlayarak yöneticilerin aldıkları kararlar ve yürüttükleri faaliyetler nedeniyle açıklama yapmalarını ve sorumluluk üstlenmelerini zorunlu kılan

temel bir ilke olarak ele alınmaktadır (Demirkıran, Eser ve Keklik, 2011, s. 173–175). Bu bağlamda hesap verme sorumluluğu en basit tanımıyla, kendisine kaynak ve yetki devredilen aktörlerin bu kaynak ve yetkileri nasıl kullandıklarını açıklama yükümlülüğünü ifade etmektedir. Demokratik parlamenter sistemlerde kamusal yetki ve kaynakların nihai sahibi vatandaş olup, vatandaş seçimler aracılığıyla parlamentoya vergi toplama, kamu harcaması yapma ve kural koyma yetkisi devretmektedir. Parlamento bu yetkiyi yürütme organına aktarırken, yürütme organı da kamu hizmetlerinin yürütülmesi amacıyla bürokrasiye yetki devretmektedir. Böylece vatandaş, parlamento, yürütme ve bürokrasi arasında hiyerarşik fakat karşılıklı açıklama ve raporlama yükümlülüklerine dayanan çok katmanlı bir hesap verme ilişkisi ortaya çıkmaktadır. Bu yapı içerisinde siyasal aktörler vatandaşlara karşı siyasal hesap verme sorumluluğu taşıırken, bürokrasi de kendisine devredilen yetki ve kaynakların kullanımına ilişkin olarak siyasal otoriteye karşı yönetsel hesap verme sorumluluğu üstlenmektedir (Eşki Çaylak, 2022, s. 303–304).

Etkinlik ilkesi, demokratik yönetim anlayışı içerisinde kamu kaynaklarının toplumun tamamının yararına olacak biçimde kullanılmasını ve kamu hizmetlerinin belirlenen amaçlara ulaşacak şekilde sunulmasını ifade etmektedir (Pollitt ve Bouckaert, 2017, s. 59). Demokratik rejimlerde etkinlik, yalnızca yönetsel başarıyı değil, aynı zamanda kamusal kararların meşruiyetini ve toplum nezdinde kabul edilebilirliğini de güçlendiren bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Verimlilik ilkesi ise demokratik yönetimde, kamu kaynaklarının en az maliyetle en yüksek toplumsal faydayı sağlayacak biçimde kullanılmasını amaçlayan temel bir yönetsel yaklaşımı ifade eder (Hatry, 2018, s. 45). Bu ilke, demokratik hesap verebilirlik anlayışıyla birlikte ele alındığında, yöneticilerin yalnızca kaynak kullanımından değil, ortaya çıkan sonuçların toplumsal refah üzerindeki etkilerinden de sorumlu tutulmasını gerekli kılmaktadır. Ancak kamu kaynaklarının etkin ve verimli biçimde kullanılabilmesi, yönetsel süreçlerde görev alan kişilerin bilgi, beceri ve yetkinlik düzeyleriyle doğrudan ilişkilidir. Bu çerçevede demokratik yönetimin sürekliliği ve kalitesi, kamu görevlerinin liyakat esasına dayalı olarak yürütülmesini zorunlu kılmaktadır.

Liyakat ilkesi, bir görevin yerine getirilmesinde en uygun, yetkin ve yeterli kişinin seçilmesini ifade eden ve akıl, bilgi, deneyim, yetenek ve kapasite gibi unsurları kapsayan temel bir yönetsel ilkedir (Aktan, 2021, s. 8). Demokratik yönetim anlayışında liyakat, kamu hizmetlerinin tüm topluma eşit ve nitelikli biçimde sunulabilmesinin ön

koşullarından biri olarak değerlendirilmektedir. Zira liyakat esasına dayanmayan personel tercihleri, kamu hizmetlerinin kalitesini düşürmekte ve toplumun yönetime duyduğu güveni zayıflatmaktadır (McCourt, 2007, s. 5). Demokratik rejimlerde kamu yönetiminin etkinliği ve sürekliliği, büyük ölçüde liyakat esasına göre oluşturulmuş bir bürokratik yapının varlığına bağlıdır. Bu bağlamda liyakat, demokratik sistemlerde yalnızca yönetsel bir tercih değil, aynı zamanda eşitlik, adalet ve kamu yararı ilkelerinin kurumsal düzeyde hayata geçirilmesini sağlayan temel bir değer olarak öne çıkmaktadır (Dreyfus, 2007, s. 11–12). Bu yönüyle liyakat, demokratik yönetsel-kurumsal değerler arasında yalnızca teknik bir personel politikası ilkesi değil; katılımcılık, şeffaflık, hesap verebilirlik, etkinlik ve verimlilik ilkelerinin kurumsal düzeyde işlerlik kazanmasını mümkün kılan bütünlüyci bir temel değer olarak değerlendirilmelidir.

Bu ilkeler aracılığıyla demokratik yönetimin kurumsal temelleri ve yönetsel işleyişi açıklığa kavuşturulmakta; demokrasinin yalnızca siyasal tercihlerin ifade edildiği bir yapı değil, aynı zamanda kamusal gücün hangi usullerle kullanıldığını, denetlendiğini ve sınırlandırıldığını belirleyen çok katmanlı bir değerler sistemi olduğu görülmektedir. Katılımcılık, kamusal karar alma süreçlerinin toplumsal meşruiyetini güçlendirirken; şeffaflık, bu süreçlerin izlenebilir ve anlaşılabilir olmasını mümkün kılmaktadır. Hesap verebilirlik ilkesi, yetki kullanan aktörlerin sorumluluk üstlenmesini sağlayarak demokratik denetimi kurumsallaştırmakta; etkinlik ve verimlilik ise kamu hizmetlerinin amaçlara uygun ve kaynakları gözetken bir biçimde sunulmasını güvence altına almaktadır. Liyakat ilkesi ise tüm bu yönetsel değerlerin sürdürülebilirliğini sağlayan insan kaynağı boyutunu temsil ederek demokratik yönetimin kurumsal kapasitesini güçlendiren temel bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Bu yönetsel-kurumsal çerçeve, demokrasinin işleyişine ilişkin pratik ve yapısal boyutları ortaya koymakta olup bir sonraki başlık altında ele alınacak olan demokratik hukuki ve politik değerlerin kavranması açısından da önemli bir zemin oluşturmaktadır.

1.3.2. Demokratik Hukuki ve Politik Değerler

Demokratik değerlerin önemli boyutlarından biri, siyasal iktidarın hangi hukuki ve politik sınırlar içinde kullanılacağını belirleyen ilkelerdir. Demokrasi yalnızca siyasal tercihlerin ifade edilmesini sağlayan bir mekanizma değil; aynı zamanda bu tercihlerin hangi normatif ilkeler çerçevesinde uygulanacağını belirleyen bir hukuk ve siyaset

düzenidir. Bu kapsamda ele alınan hukukun üstünlüğü, ölçülülük, eşitlik, insan hakları ve etik liderlik ilkeleri, demokratik siyasal düzenin temel dayanaklarını oluşturmaktadır. Bu çerçevede söz konusu ilkeler, demokratik hukuki ve politik değerler başlığı altında demokratik siyasal düzen üzerindeki etkileri dikkate alınarak ayrı ayrı incelenecektir.

Hukukun üstünlüğü ilkesi, demokratik bir yönetim düzeninde kanunların tarafsız ve titizlikle uygulanmasını, devlet dâhil herkesin hukuk karşısında eşit biçimde kanunlara tabi olmasını ve bu süreci güvence altına alan kurumsal bir yapının tesis edilmesini ifade etmektedir. Bu ilkenin sağlanabilmesi, yargının bağımsızlığı ve yargı mensuplarının mesleki değerlere bağlı kalarak kanunları ideolojik ya da zümresel etkilerden arınmış biçimde uygulamalarına dayanmaktadır. Hukukun üstünlüğünün tesis edildiği bir sistemde yasaların etkin biçimde uygulanması, devletin hukuk dışı fiillerinin sınırlandırılmasını sağlayarak bireylerin devletin eylemlerini öngörebilmesine imkân tanımakta ve demokratik güvence oluşturmaktadır (Raz, 2009, s. 225–226). Bu çerçevede hukukun üstünlüğü, demokrasilerde keyfi yönetimin önlenmesi, temel hak ve özgürlüklerin korunması ve kamusal gücün hukukla sınırlandırılması açısından vazgeçilmez bir ilke olarak değerlendirilmektedir. Bununla birlikte hukukun üstünlüğünün demokratik bir düzende etkin biçimde işlemesi, kamusal gücün kullanımına ilişkin soyut sınırların ötesine geçilmesini ve bu sınırların somut ölçütlerle denetlenmesini gerekli kılmaktadır. Bu noktada ölçülülük ilkesi, hukukun üstünlüğünün uygulama alanında anlam kazanmasını sağlayan temel bir denge mekanizması olarak öne çıkmaktadır.

Ölçülülük ilkesi, temel hak ve özgürlüklere müdahaleye belirli sınırlar dâhilinde izin vermekle birlikte, bu hakların ortadan kaldırılmasını engelleyerek adaletin korunmasını amaçlayan temel bir hukuk ilkesidir (Rumpf, 1993, s. 48). Bu ilke, alınan idari önlemin ulaşılmak istenen hukuka uygun amaç bakımından gerekli olandan daha ağır olmamasını ve bireye verilen zarar ile kamunun elde edeceği yarar arasında adil bir dengenin kurulmasını esas almaktadır. Ölçülülük ilkesinin hukuk devleti anlayışının zorunlu bir sonucu olduğu ve özellikle temel hakların sınırlandırılması söz konusu olduğunda idarenin keyfi davranmasını önleyen bir denetim ölçütü işlevi gördüğü kabul edilmektedir (Memiş, 2011, s. 310; Sağlam, 1982, s. 118). Bu yönüyle ölçülülük ilkesi, demokratik hukuk devletinde adaletin somutlaşmasını sağlayan ve kamu gücünün hukukla sınırlandırılmasına hizmet eden temel ilkelerden biri olarak

değerlendirilmektedir (Oğurlu, 2002, s. 25). Nitekim modern anayasal düzenlerde de temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasının ölçülülük ilkesine uygun olması gerektiği kabul edilmektedir. Bu çerçevede Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda temel hak ve özgürlüklerin ancak kanunla ve ölçülülük ilkesine uygun biçimde sınırlandırılabileceği hüküm altına alınmıştır (T.C. Anayasası, m. 13). Kamusal gücün ölçülü biçimde kullanılmasına yönelik bu yaklaşım, hukuk devleti ilkesinin yalnızca devleti sınırlayan bir çerçeve sunmasıyla yetinmemekte; aynı zamanda bu sınırların bireyler arasında nasıl uygulanacağını da gündeme getirmektedir. Bu bağlamda ölçülülük ilkesi, demokratik yönetim anlayışında eşitlik ilkesinin hukuki zeminini güçlendiren tamamlayıcı bir rol üstlenmektedir.

Eşitlik ilkesi, demokratik yönetim anlayışında bireylerin siyasal topluluğun eşit üyeleri olarak kabul edilmesini ve kamusal karar süreçlerinde ayrımcılığa maruz kalmamalarını ifade etmektedir. Sartori'ye göre demokratik eşitlik, herkesin aynı özelliklere sahip olması anlamına gelmemekte; bireylerin hukuksal ve siyasal statü bakımından eşit kabul edilmesini esas almaktadır (Sartori, 1996, s. 383-390). Bu çerçevede eşitlik, demokrasilerde yönetime katılım, oy hakkı ve kamusal haklardan yararlanma bakımından eşit başlangıç koşullarının sağlanmasını zorunlu kılmaktadır. Eşitliğin güvence altına alınmadığı durumlarda demokratik süreçler biçimsel bir nitelik kazanmakta ve siyasal meşruiyet zayıflamaktadır. Bu nedenle eşitlik ilkesi, demokratik rejimlerde özgürlük ve adaletle birlikte siyasal düzenin sürdürülebilirliğini sağlayan temel bir değer olarak öne çıkmaktadır. Ancak bireylerin hukuk ve siyaset alanında eşit statüye sahip olmaları, yalnızca biçimsel bir düzenleme olarak ele alındığında demokratik güvenceyi tek başına sağlamaya yetmemektedir. Bu nedenle eşitlik ilkesinin, bireyin onuruna ve temel haklarına dayanan daha geniş bir normatif çerçeveye desteklenmesi gerekmekte; bu çerçeveyi ise insan hakları anlayışı oluşturmaktadır.

İnsan hakları ilkesi, insanın yalnızca insan olmasından kaynaklanan ve vazgeçilmez, devredilemez nitelik taşıyan temel haklar olup, insan onurunun korunmasına dayanan bir değer anlayışının ürünü olarak demokratik yönetim anlayışının normatif zeminini oluşturmaktadır (Soykan, 2000, s. 4; Cranston, 1993, s. 254). İnsan onuru, bireyin araç değil amaç olarak kabul edilmesini gerektiren temel bir ilke olup, insan haklarının ahlaki ve felsefi temelini meydana getirmektedir. Demokrasi, bu bağlamda, insan onuruna dayalı hak ve özgürlüklerin güvence altına alındığı ve kamusal

gücün sınırlandırıldığı bir siyasal düzen olarak anlam kazanmaktadır. Bu nedenle demokratik bir rejimde çoğunluk iradesi, insan onurunu zedeleyecek ve bireysel hakları ortadan kaldıracak biçimde sınırsız kabul edilemez; insan hakları, kamusal gücü insan onuru ekseninde sınırlayan temel bir güvence işlevi görmektedir (Plattner, 2001, s. 391). Bu çerçevede insan hakları, insan onuru ve demokrasi arasındaki ilişki, birbirini tamamlayan ve birlikte anlam kazanan içsel bir bütünlük olarak değerlendirilmektedir. İnsan haklarının kamusal gücü sınırlandıran temel bir normatif güvence olarak işlev görebilmesi, bu hakların yalnızca anayasal ve yasal metinlerde tanınmasıyla değil, aynı zamanda siyasal ve yönetsel pratiklerde içselleştirilmesiyle mümkün olmaktadır. Bu noktada etik liderlik, demokratik hukuki ve politik değerlerin uygulama alanında hayata geçirilmesini sağlayan önemli bir tamamlayıcı unsur olarak öne çıkmaktadır.

Etik liderlik ilkesi, örgütlerde doğru ve yanlışın belirlenmesine rehberlik eden etik ilke ve standartların, liderlerin davranışları ve kararları aracılığıyla kurumsal yaşama yansıtılmasını ifade etmektedir. Demokratik yönetim anlayışının benimsendiği örgütlerde, eşit söz hakkı, katılım ve şeffaflık gibi değerlerin ön plana çıkması, etik liderliğin güçlenmesine zemin hazırlamaktadır. Etik liderler, adaletli davranışları, güvenilir tutumları ve etik beklentileri açık biçimde iletmeleri yoluyla çalışanların etik farkındalığını artırmakta ve etik dışı uygulamaların önlenmesine katkı sağlamaktadır (Brown vd., 2005, s. 117-134; Goswami vd., 2020, s.122-144). Çalışanların karar süreçlerine katılımının teşvik edildiği ve görüşlerinin dikkate alındığı demokratik örgüt yapılarında, etik davranışların içselleştirilmesi daha kolay gerçekleşmektedir. Bu bağlamda demokrasi, etik liderliğin yalnızca bireysel bir özellik olarak değil, kurumsal bir kültür unsuru olarak yerleşmesini sağlayan tamamlayıcı bir yönetsel değer olarak değerlendirilmektedir. Bu yönüyle etik liderlik, hukukun üstünlüğü, ölçülülük, eşitlik ve insan hakları gibi demokratik hukuki ve politik değerlerin yalnızca normatif ilkeler olarak kalmamasını; bu değerlerin siyasal ve yönetsel uygulamalarda somutlaşmasını sağlayan bütünleyici bir işlev üstlenmektedir. Böylece demokratik hukuki ve politik değerler, kamusal gücün sınırlandırıldığı, bireyin korunduğu ve demokratik meşruiyetin güçlendirildiği bir siyasal düzenin kurucu unsurları olarak anlam kazanmaktadır.

Bu başlık altında ele alınan hukukun üstünlüğü, ölçülülük, eşitlik, insan hakları ve etik liderlik ilkeleri, demokratik bir siyasal düzenin hukuki ve politik temellerini oluşturan başlıca değerler olarak öne çıkmaktadır. Söz konusu ilkeler, kamusal gücün

hukukla sınırlandırılmasını, bireyin onurunun ve temel haklarının güvence altına alınmasını ve siyasal iktidarın meşruiyetinin normatif bir zeminde tesis edilmesini mümkün kılmaktadır. Bu yönüyle demokratik hukuki ve politik değerler, demokrasinin yalnızca yönetsel bir sistem değil, aynı zamanda hak ve özgürlükler ekseninde yapılandırılmış bir siyasal düzen olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak demokratik değerler sistemi, hukuki ve politik çerçeveye sınırlı olmayıp, bu çerçevenin toplumsal alanda nasıl karşılık bulduğu ve bireyler arası ilişkileri nasıl şekillendirdiğiyle de yakından ilişkilidir. Bu nedenle bir sonraki başlık altında, demokrasinin toplumsal boyutunu oluşturan demokratik toplumsal değerler ele alınacak; bu değerlerin siyasal ve hukuki ilkelerle kurduğu ilişki incelenecektir.

1.3.3. Demokratik Toplumsal Değerler

Demokrasi, yalnızca siyasal kurumlar ve hukuki düzenlemeler aracılığıyla işleyen bir yönetim biçimi değil; aynı zamanda toplumsal ilişkilerin hangi değerler temelinde kurulacağını belirleyen bir yaşam düzenidir. Demokratik toplumsal değerler, bireylerin farklılıklarıyla birlikte bir arada yaşayabilmelerini, toplumsal barışın sürdürülebilirliğini ve siyasal düzenin toplumsal meşruiyetini güvence altına alan temel normatif ilkeleri ifade etmektedir. Bu değerler, çoğulculuğun korunması, bireysel özerkliğin güvence altına alınması ve toplumsal adalet duygusunun güçlendirilmesi bakımından demokratik düzenin vazgeçilmez unsurları arasında yer almaktadır. Demokratik toplumlarda farklılıkların bastırılması ya da yok sayılması yerine, bu farklılıkların rasyonel diyalog ve karşılıklı anlayış çerçevesinde yönetilmesi esastır. Aynı zamanda demokrasinin toplumsal boyutu, yalnızca özgürlüklerin tanınmasını değil, bu özgürlüklerin şiddet dışı yollarla kullanılmasını ve toplumsal dayanışmanın güçlendirilmesini de gerekli kılmaktadır. Bu bağlamda hoşgörü, inanç özgürlüğü, sosyal adalet ve şiddetsizlik ilkeleri, demokratik toplumsal düzenin temel değerleri olarak ele alınacaktır.

Hoşgörü ilkesi, farklılıkların varlığını kabul eden ancak bu farklılıklara kayıtsız kalmayı ifade etmeyen, rasyonel temellere dayalı bir toplumsal tutumdur. Hoşgörü, her şeyin aynı olduğu bir durumu değil; aksine görüş ayrılıklarının ve çeşitliliğin bulunduğu bir ortamı gerekli kılar, zira tam uzlaşmanın olduğu bir yerde hoşgörünün anlamından söz edilemez (Langerak, 1994, s. 95-106). Bununla birlikte hoşgörü, basit bir ilgisizlik ya da müdahalesizlik olarak da değerlendirilmemelidir; rahatsızlık ve anlaşmazlık

durumlarında rasyonel diyalog yoluyla karşılıklı anlama çabasını içermektedir (Cohen, 2004, s. 68-95). Bu yönüyle hoşgörü, karşıt görüşleri zorlayıcı yöntemlerle bastırmayı değil, rasyonel argümanlar temelinde tartışmayı ve farklılıkların kalıcı olabileceğini kabul etmeyi ifade etmektedir. Dolayısıyla hoşgörü, demokratik toplumlarda çoğulculuğun sürdürülebilmesini mümkün kılan bilinçli ve etkin bir toplumsal değer niteliği taşımaktadır. Toplumsal farklılıkların rasyonel diyalog ve karşılıklı anlayış temelinde kabul edilmesi, demokratik toplum düzeninin ön koşullarından biri olmakla birlikte, bu kabulün somut hak alanlarında güvence altına alınması da gerekmektedir. Bu noktada hoşgörü anlayışı, özellikle bireyin vicdan alanına ilişkin tercihlerin korunmasını zorunlu kılmakta; inanç özgürlüğü, hoşgörünün toplumsal yaşamda somutlaşmasını sağlayan temel bir demokratik değer olarak öne çıkmaktadır.

İnanç özgürlüğü ilkesi, bireylerin Tanrı, din ve inançlara ilişkin tercihlerini herhangi bir siyasal, hukuksal ya da toplumsal baskıya maruz kalmaksızın özgürce belirleyebilmelerini ifade eden temel bir demokratik değerdir (Kaboğlu, 1991, s. 268). Bu özgürlük, bireyin vicdan alanına doğrudan temas eden inanç meselelerinin devlet ya da toplum tarafından yönlendirilmemesini ve kişinin kendi içsel kanaatine göre tutum alabilmesini güvence altına almaktadır. Aynı zamanda bireylerin herhangi bir dine bağlı olmama ya da bağlı oldukları dinin gereklerini yerine getirmeme yönündeki tercihleri de inanç özgürlüğünün doğal bir uzantısı olarak değerlendirilmektedir (Dutertre, 2007, s. 351). Bu yönüyle inanç özgürlüğü, çoğulcu toplum yapısında farklı inanç ve kanaatlerin bir arada barışçıl biçimde var olabilmesini mümkün kılan temel bir insan hakkı niteliği taşımaktadır. Dolayısıyla inanç özgürlüğü, demokratik toplumsal değerler arasında bireysel özerkliği ve insan onurunu doğrudan koruyan asli bir ilke olarak öne çıkmaktadır. Bununla birlikte bireylerin inanç ve kanaat özgürlüğüne sahip olmaları, demokratik toplumda yalnızca kültürel ve vicdani bir çoğulculuğu değil, aynı zamanda toplumsal ilişkilerin adalet temelinde düzenlenmesini de gerekli kılmaktadır. Bu bağlamda demokratik düzenin toplumsal meşruiyeti, bireylerin yalnızca özgür olmalarıyla değil, aynı zamanda sosyal ve ekonomik imkânlardan adil biçimde yararlanabilmeleriyle de doğrudan ilişkilidir. Bu nedenle sosyal adalet ilkesi, demokratik toplumsal değerlerin tamamlayıcı bir boyutu olarak önem kazanmaktadır.

Sosyal adalet ilkesi, demokratik toplumlarda bireylerin kanunlar önünde eşitliğinin yanı sıra, iktisadi ve sosyal gelişmelerden adil biçimde yararlanabilmelerini ifade eden

temel bir toplumsal değerdir. Bu kavram, üretim süreci ve sonrasında ortaya çıkan nimet ve külfetlerin toplumun geneline dengeli biçimde dağıtılmasını ve sosyal tabakalar arasında adalet duygusunu zedeleyecek ölçüde farklılaşmaların önlenmesini amaçlamaktadır (ILO, 2003, s. 1; Sunal, 2011, s. 286). Sosyal adalet, toplumda herkesin hakça bir paylaşıma sahip olduğu yönünde ortak bir kanaatin oluşmasını esas alarak toplumsal bütünlüğün güçlenmesine katkı sunmaktadır. Bu bağlamda sosyal adalet, sosyal sınıflar arasındaki çelişkileri azaltmayı ve bölüşüm ilişkilerini adalet ilkeleri doğrultusunda yeniden düzenlemeyi hedefleyen bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir (Kaya, 2000, s. 229). Bu yönüyle sosyal adalet, demokratik düzenin yalnızca hukuki eşitliğe değil, aynı zamanda toplumsal denge ve dayanışma anlayışına dayanmasını sağlayan tamamlayıcı bir değer niteliği taşımaktadır. Toplumsal adaletin sağlandığı bir yapıda, bireyler ve gruplar arasındaki gerilimlerin azaltılması ve ortak yaşam iradesinin güçlendirilmesi mümkün hâle gelmektedir. Ancak bu iradenin kalıcı ve sürdürülebilir olabilmesi, toplumsal taleplerin güç ve baskı yoluyla değil, barışçıl ve hukuka dayalı yöntemlerle ifade edilmesine bağlıdır. Bu noktada şiddetsizlik ilkesi, demokratik toplumsal düzenin etik ve davranışsal tamamlayıcısı olarak öne çıkmaktadır.

Şiddetsizlik ilkesi, demokratik yönetim anlayışında toplumsal ve bireysel çıkarların güç ve baskı yoluyla değil, kolektif haklar bilinci ve çoğulcu çözümler aracılığıyla uzlaştırılmasını ifade eden temel bir değerdir. Demokratik bir yönetim modelinde özgürlüklerin güvence altına alınması, çatışma alanlarında şiddetin araçsallaştırılmasını değil, hukuka ve ortak akla dayalı çözüm yollarının tercih edilmesini gerektirmektedir (Ringen, 2009, s. 57–58). Bu bağlamda iktidarın temel hakları tanınması, yöneticilerin toplumsal temsiliyeti öncelemesi ve vatandaşlık bilincinin geliştirilmesi, şiddetsizliğin demokratik düzen içinde kurumsallaşmasını sağlayan temel unsurlar olarak öne çıkmaktadır (Touraine, 2010, s. 413). Bununla birlikte hukuk ve adalet ilişkisinin şiddeti meşrulaştırma riski taşıdığı durumlarda, demokratik sistemlerin şiddetsizlik ilkesini sürekli olarak yeniden üretmesi gerekmektedir (Çelebi, 2010, s. 48–49). Bu yönüyle şiddetsizlik, demokrasinin yalnızca bir yönetim biçimi değil, aynı zamanda etik ve toplumsal bir yaşam pratiği olmasını sağlayan temel bir toplumsal değer niteliği taşımaktadır. Bu yönüyle şiddetsizlik, hoşgörü, inanç özgürlüğü ve sosyal adalet gibi demokratik toplumsal değerlerin yalnızca teorik ilkeler olarak kalmamasını; bu değerlerin

toplumsal yaşamda barışçıl, kapsayıcı ve sürdürülebilir bir biçimde hayata geçirilmesini sağlayan temel bir etik ilke niteliği taşımaktadır. Böylece demokratik toplumsal değerler, demokrasinin yalnızca siyasal ve hukuki bir düzen değil, aynı zamanda bireylerin birlikte yaşama kültürünü şekillendiren bir toplumsal yaşam biçimi olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu başlık altında ele alınan hoşgörü, inanç özgürlüğü, sosyal adalet ve şiddetsizlik ilkeleri, demokrasinin toplumsal boyutunu oluşturan temel değerler olarak, bireylerin farklılıklarıyla birlikte barışçıl, adil ve kapsayıcı bir yaşam sürdürmelerinin normatif zeminini ortaya koymaktadır. Söz konusu değerler, demokratik düzenin yalnızca siyasal ve hukuki kurallarla değil, aynı zamanda toplumsal ilişkilerde karşılık bulan etik tutumlar aracılığıyla sürdürülebilir hâle geldiğini göstermektedir. Bununla birlikte demokratik değerler sistemi, insan merkezli toplumsal ilişkilerle sınırlı olmayıp, bireylerin doğayla ve diğer canlılarla kurduğu ilişkinin niteliğini de kapsayan daha geniş bir etik çerçeveye dayanmaktadır. Bu bağlamda demokrasinin toplumsal meşruiyeti, yalnızca insanlar arasındaki adalet ve barışla değil; çevrenin korunması, doğal varlıkların sürdürülebilir kullanımı ve hayvanların yaşam hakkına saygı gibi değerlerin benimsenmesiyle de yakından ilişkilidir. Bu nedenle bir sonraki başlık altında, demokratik değerlerin sosyo-ekonomik ve çevresel boyutu ele alınacak; çevre etiği ve hayvan hakları ilkeleri çerçevesinde demokrasinin insan-doğa-canlı ilişkilerine dair normatif sınırları incelenecektir.

1.3.4. Demokratik Sosyo-Ekonomik ve Çevresel Değerler

Demokratik bir yönetim anlayışı, yalnızca siyasal katılım, hukuki güvence ve toplumsal barışla sınırlı olmayan; aynı zamanda ekonomik düzenin, çevresel kaynakların ve insan dışı varlıklarla kurulan ilişkinin hangi değerler temelinde şekilleneceğini de belirleyen geniş bir yaklaşımı ifade etmektedir. Demokratik sosyo-ekonomik ve çevresel değerler, kamusal kararların yalnızca kısa vadeli ekonomik hedefler doğrultusunda değil, adalet, sürdürülebilirlik ve etik sorumluluk ilkeleri çerçevesinde ele alınmasını gerekli kılmaktadır. Bu çerçevede demokrasi, ekonomik ve çevresel alanlarda güç ilişkilerinin dengelenmesini, kamusal yararın gözetilmesini ve yaşamın bütününe duyarlı bir yönetim anlayışının geliştirilmesini amaçlamaktadır. Çevreye ve insan dışı varlıklara ilişkin

yaklaşımlar da bu duyarlılığın bir parçası olarak, demokratik değerler sistemi içinde etik ve normatif boyutlarıyla ele alınmaktadır.

Çevre etiği ilkesi, çevre sorunlarını yalnızca yönetsel düzenlemeler ya da teknik müdahaleler kapsamında ele almayan; insanın doğa karşısındaki konumunu, sorumluluklarını ve etik yükümlülüklerini merkeze alan bütüncül bir yaklaşımı ifade etmektedir. Demokratik bir yönetim anlayışında bu yaklaşım, çevrenin insan yararına sınırsız biçimde kullanılabilecek bir nesne olarak değil; canlılar arası dengeyi ve yaşamın sürekliliğini gözetken ortak bir varlık alanı olarak ele alınmasını gerekli kılmaktadır. Bu doğrultuda çevre hakkı, insanın sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkının yanı sıra, doğaya karşı ölçülü ve sorumlu davranma yükümlülüğünü de içeren etik bir ilke olarak anlam kazanmaktadır (Turgut, 1997, s. 709; Gürseler, 2008, s. 207). Çevre etiği, kalkınma ile doğanın korunması arasındaki ilişkinin güç, tahakküm ve sınırsız yarar anlayışı yerine, denge ve adalet temelinde kurulmasını talep ederek demokratik değerlerle uyumlu bir yönetsel yaklaşımı ifade etmektedir (Gemalmaz, 1986–1987, s. 272–273). Bu yönüyle çevre etiği, demokrasinin yalnızca siyasal karar alma süreçleriyle sınırlı olmayan; yaşamın bütününe kapsayan, insan merkezli olduğu kadar yaşam merkezli bir ahlak anlayışına dayanan toplumsal bir değer alanı olarak değerlendirilmektedir. Çevre etiğinin ortaya koyduğu bu yaşam merkezli yaklaşım, doğanın korunmasını yalnızca ekosistemlerin sürdürülebilirliğiyle sınırlı bir mesele olarak görmemekte; aynı zamanda bu ekosistemin bir parçası olan canlıların ahlaki statüsünü de tartışma alanına dâhil etmektedir. Bu çerçevede insanın doğayla kurduğu sorumluluk ilişkisi, çevresel varlıkların korunmasının ötesine geçerek, insan dışı canlılarla kurulan ilişkinin etik sınırlarının belirlenmesini de gerekli kılmaktadır. Dolayısıyla çevre etiğinin sunduğu normatif çerçeve, hayvanların korunması, refahı ve yaşam koşullarına ilişkin tartışmaları demokratik değerler sistemi içinde tamamlayıcı bir boyut olarak gündeme getirmektedir.

Hayvan hakları ilkesi, demokrasinin yalnızca siyasal ve yönetsel bir düzenleme biçimi olmadığını, aynı zamanda güçlü ile güçsüz arasındaki ilişkinin etik temelde sınırlandırılmasını amaçlayan bir değerler sistemi olduğunu ortaya koyan önemli bir tartışma alanıdır. Demokrasi, katılım ve temsil ilkelerinin ötesinde, korunmaya ve gözetilmeye ihtiyaç duyan varlıkların dikkate alınmasını gerektiren normatif bir çerçeve sunar. Bu bağlamda hayvan refahı kavramı, hayvanların yalnızca fiziksel açıdan değil, aynı zamanda psikolojik bakımdan da sağlıklı ve huzurlu bir yaşam sürmeleri gerektiğini

ifade eden temel bir etik ilke olarak tanımlanmaktadır (Gruen, 2011, s. 3). Korunması gereken canlıların ahlaki değerlendirme alanının dışında bırakılması, adalet ve eşitlik ilkeleriyle bağdaşmamaktadır. Hayvan haklarının tanınması, demokratik değerlerin yalnızca insanlar arası ilişkilerle sınırlı olmadığını; sorumluluk, duyarlılık ve ölçülülük gibi ilkeleri de kapsadığını göstermektedir. Bu yönüyle hayvan refahı, demokrasinin etik kapsamını genişleten ve yaşamın bütününe yönelik sorumluluk anlayışını güçlendiren tamamlayıcı bir unsur olarak değerlendirilebilir.

Birinci bölüm kapsamında ele alınan demokratik ilkeler, demokrasinin yalnızca belirli bir yönetim tekniği ya da siyasal karar alma yöntemi olarak ele alınamayacağını; aksine kamusal yönetimin işleyişini, siyasal iktidarın kullanım ve sınırlandırılma biçimini, toplumsal ilişkilerin niteliğini ve insanın doğayla kurduğu etik bağı birlikte belirleyen çok katmanlı bir değerler sistemi olduğunu ortaya koymaktadır. Demokratik yönetsel-kurumsal değerler, kamusal gücün hangi mekanizmalar aracılığıyla kullanılacağını, denetleneceğini ve sorumluluk temelinde nasıl işletileceğini açıklarken; demokratik hukuki ve politik değerler, bu gücün normatif sınırlarını çizerek siyasal iktidarın meşruiyetini hukuk, eşitlik ve insan onuru temelinde güvence altına almaktadır. Demokratik toplumsal değerler ise bireyler arasında hoşgörü, karşılıklı saygı, barış ve birlikte yaşama kültürünü güçlendirerek toplumsal düzenin etik ve kültürel temellerini sağlamlaştırmaktadır. Buna karşılık demokratik sosyo-ekonomik ve çevresel değerler, kamusal yönetimin yalnızca siyasal ve hukuki düzenin tesisine indirgenemeyeceğini; insan merkezli bir sınıрын ötesine geçerek çevrenin gözetilmesi, doğal yaşamın korunması ve hayvan haklarına saygı gösterilmesi gibi daha geniş sorumluluk alanlarını da kapsadığını göstermektedir. Bu yönüyle demokrasi, yalnızca siyasal iktidarın nasıl oluştuğunu değil; aynı zamanda kamusal gücün hangi değerler çerçevesinde kullanılacağını belirleyen bütüncül bir yönetim anlayışı olarak ortaya çıkmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

KRAL AŞOKA: DEMOKRATİK BİR DEVRİMCİNİN (LİDERİN) HAYATI

Araştırmanın bu bölümünde, Kral Aşoka'nın yaşadığı tarihsel bağlam çerçevesinde M.Ö. III. yüzyıl Hindistan'ının siyasal ve toplumsal konjonktürü ele alınmakta; Aşoka'nın çocukluk ve gençlik yılları, tahta çıkış süreci ve özellikle Kalinga Savaşı öncesinde sergilediği sert ve otoriter yönetim anlayışı incelenmektedir. Ancak Aşoka'nın ortaya çıktığı tarihsel zeminin doğru biçimde anlaşılabilmesi için, bu sürece gelinceye kadar Hindistan'ın kelime anlamı, coğrafi konumu ve Eskiçağ boyunca şekillenen siyasal yapısı da bütüncül bir çerçeve içerisinde değerlendirilmektedir. Bununla birlikte, Kalinga Savaşı sonrasında yaşadığı bireysel ve zihinsel dönüşümün, onun siyasal tutumuna ve yönetim anlayışına nasıl yansıdığı analiz edilmektedir.

Her ne kadar tarihsel kaynaklar sınırlı olsa da Aşoka'nın tahta geçmeden önce yoğun bir eğitim sürecinden geçtiği, iktidarını pekiştirmek amacıyla kardeşlerini bertaraf ettiği ve Kalinga Savaşı'nın ardından derin bir ahlaki ve siyasal dönüşüm yaşadığı yönünde genel bir tarihsel mutabakat bulunmaktadır. Bu dönüşüm, Aşoka'nın iktidar pratiğinde yalnızca bireysel bir inanç değişimini değil, aynı zamanda Hindistan'ın sahip olduğu tarihsel, coğrafi ve siyasal mirasın etkisiyle şekillenen yönetim anlayışında köklü bir yeniden yapılanmayı da beraberinde getirmiştir.

Bu çalışma, demokrasinin antik Doğu kökenleri bağlamında değerlendirilen Kral Aşoka'nın taş fermanları ekseninde şekillenen yönetsel ve normatif yaklaşımını incelemeyi amaçladığından, söz konusu dönüşüm sürecini kavramsal bir zemin üzerinde ele almaktadır. Diğer bir ifadeyle, Aşoka'yı Hindistan'ın farklı bölgelerinde adalet, ahlak ve kamusal sorumluluk vurgusu taşıyan taş fermanlar diktirmeye sevk eden tarihsel, siyasal ve zihinsel dinamikler; Hindistan'ın coğrafi koşulları, Eskiçağ siyasal yapılanması ve tarihsel birikimi ile birlikte bu bölümde analitik bir çerçeve içinde değerlendirilecektir.

2.1. HİNDİSTAN: TARİHSEL ARKA PLAN

Hindistan (Hindûsitân) adının kökeni, Sanskritçede “nehir” veya “nehir kenarı” anlamına gelen Sindhu kelimesine dayanmaktadır. Sindhu, günümüzde İndus Nehri olarak bilinen akarsuya verilen ad olup, bu nehir çevresinde şekillenen coğrafyayı tanımlamak amacıyla kullanılmıştır. Farsça'ya bu adın Hind biçiminde geçtiği, “-stan” ekiyle birlikte ise “Hind ülkesi” anlamında Hindûsitân kavramının ortaya çıktığı kabul

edilmektedir (Avari, 2007, s. 1). Bu konuda farklı araştırmacılar tarafından çeşitli görüşler ileri sürülmüş olmakla birlikte, söz konusu yaklaşımların ortak noktası Hindistan adının kökeninin Sindhu (İndus) Nehri ile doğrudan ilişkili olduğu yönündedir. Nitekim Sindhu adı, MÖ 1700'lü yıllardan itibaren İndus Vadisi'ne yerleşen Ârî toplulukların iskân ettiği bölgeyi tanımlamak için kullanılmıştır. Bu kullanım, nehrin yalnızca doğal bir unsur değil, aynı zamanda bölgenin kimliğini ve adını belirleyen temel bir coğrafi referans noktası olduğunu göstermektedir (Yücel, 2010, s. 11). Bu çerçevede Hindistan adının etimolojik kökeni, bölgenin tarihsel gelişimiyle ve erken dönem yerleşim alanlarıyla doğrudan bağlantılıdır. İndus Nehri çevresinde şekillenen bu adlandırma, Hindistan coğrafyasının hem tarihsel sürekliliğini hem de dış kültürlerle olan etkileşimini yansıtan önemli bir göstergedir.

Hindistan'ın tarihsel gelişiminde coğrafi konum ve çevresel özellikler belirleyici bir role sahiptir. Coğrafya, insan topluluklarının dağılımını, yerleşim biçimlerini ve ekonomik faaliyetlerini açıklamada temel bir unsur olarak öne çıkmakta; iklim ve doğal koşullar tarımsal üretimin ortaya çıkmasını ve yerleşik hayatın başlamasını mümkün kılmaktadır (Diamond, 2013, s. 14). Su kaynaklarına yakın bölgelerde yaşayan toplumların tarım, kentleşme ve teknoloji alanlarında daha hızlı geliştiği, Hindistan örneğinde açık biçimde gözlemlenmektedir.

Hindistan coğrafyası fizikî özellikleri bakımından Himalaya Bölgesi, Ganj Alüvyal Kuzey Ovası, Dekkan Platosu ile güneydoğu ve güneybatı kıyı ovaları olmak üzere beş ana bölgeye ayrılmaktadır. Bu bölgeler arasındaki yükselti ve iklim farklılıkları, yerleşim yoğunluğu ve ekonomik faaliyetler üzerinde doğrudan etkili olmuştur (Patra, 2016, s. 39). Özellikle Himalaya Dağları, kuzeyden gelen soğuk hava kütlelerini engelleyen doğal bir bariyer oluşturmuş ve büyük nehirlerin kaynağı olarak Kuzey Hindistan'ın sulak ve verimli ovalara sahip olmasını sağlamıştır (Panikkar, 1997, s. 2).

Kuzey ve Güney Hindistan arasındaki doğal ayrımı ise Vindhya ve Gat dağ silsileleri belirginleştirmiştir. Bu dağlar, erken dönemlerde bölgesel etkileşimi sınırlamış ve Güney Hindistan'ın görece daha kurak bir iklim yapısına sahip olmasına neden olmuştur (Cross, 2015, s. 62; Bayur, 1987, s. 3). Buna karşılık Sindhu (İndus), Ganj, Yamuna ve Brahmaputra gibi büyük nehirlerin beslediği Kuzey Hindistan havzaları, yoğun nüfuslanma ve erken kentleşme için elverişli bir ortam sunmuştur. Nitekim İndus

Vadisi Medeniyeti'nin nehir havzalarındaki verimli topraklar üzerinde geliştiği arkeolojik bulgularla ortaya konulmaktadır (Mookerji, 1954, s. 120). Güney Hindistan ise coğrafi izolasyon nedeniyle uzun süre daha sınırlı bir gelişim göstermiş ve dış dünya ile ilişkilerini ağırlıklı olarak deniz ticareti üzerinden sürdürmüştür (Bayur, 1987, s. 3).

Tüm bunlardan hareketle Hindistan'ın tarihsel gelişimi, büyük ölçüde coğrafi konumu, iklimi, dağları ve nehirleri tarafından şekillendirilmiştir. Bu unsurlar, yerleşim düzeninden nüfus yoğunluğuna, tarımsal üretimden siyasal merkezlerin oluşumuna kadar birçok alanda belirleyici olmuş; Hindistan'ı tarih boyunca Asya'nın en önemli coğrafi ve kültürel merkezlerinden biri hâline getirmiştir. Ancak söz konusu coğrafi ve çevresel belirleyicilik, siyasal örgütlenmenin her aşamada aynı düzeyde kurumsallaşmasını beraberinde getirmemiştir. Zira çevresel koşulların sunduğu imkânlar, erken dönemlerde toplumsal yaşamı mümkün kılmakla birlikte, merkezi ve süreklilik arz eden bir siyasal yapının ortaya çıkması için yeterli olmamıştır (Dinç, 2022, s. 24–26).

Eskiçağ dönemindeki Hindistan'da siyasal yapının oluşumu, uzun vadeli tarihsel ve çevresel koşulların etkisiyle kademeli biçimde şekillenmiştir. Erken dönemlerde avcı-toplayıcı yaşam tarzına sahip toplulukların varlığı, bu dönemde merkezi ve kurumsallaşmış bir siyasal organizasyonun henüz ortaya çıkmadığını göstermektedir. Siyasal otorite, bu aşamada daha çok kabilevi liderlik ve geçici güç ilişkileri çerçevesinde tezahür etmiş; kalıcı yönetsel yapılar henüz oluşmamıştır (Smith, 1919, s. 1; Ruben, 1943, s. 30).

Yerleşik hayata geçişle birlikte siyasal yapının niteliğinde belirgin bir dönüşüm yaşanmıştır. Tarımsal üretimin başlaması, nüfus yoğunluğunu artırmış; bu durum toplumsal ilişkilerin karmaşıklaşmasına ve yönetim ihtiyacının kurumsallaşmasına zemin hazırlamıştır. Bu süreçte siyasal otorite, yalnızca fiziksel güç veya karizma temelli olmaktan çıkarak, üretim ilişkileri ve yerleşim düzeniyle bağlantılı bir yapıya evrilmiştir (Çelikleş, 2019, s. 1–2; Kayalı, 2018, s. 23–24).

İndus Vadisi Medeniyeti'nin ortaya çıkışı, Eskiçağ döneminde Hindistan'da siyasal örgütlenmenin kent merkezli bir karakter kazandığını göstermektedir. Şehirlerin planlı yapısı, altyapı sistemleri ve kamusal düzenlemeleri, bu dönemde idari karar alma süreçlerinin merkezi bir otorite tarafından yönlendirildiğine işaret etmektedir. Yazılı kaynakların sınırlı olması, siyasal sistemin ayrıntılarını belirsiz kılmakla birlikte, kent

ölçeğinde işleyen bir yönetim mekanizmasının varlığı güçlü bir olasılık olarak değerlendirilmektedir (Avari, 2007, s. 34; Güngören, 2017, s. 18).

İndus Vadisi Medeniyeti'nin çözülmesinin ardından Hindistan'da siyasal yapı yeniden yerel ve parçalı bir nitelik kazanmıştır. Kent merkezli örgütlenmenin zayıflamasıyla birlikte siyasal otorite, daha küçük ölçekli yerleşim birimleri etrafında şekillenmiş; bu durum merkezîyetçi bir siyasal yapının geçici olarak geri plana itilmesine neden olmuştur. Ancak bu parçalı yapı kalıcı olmamış, zamanla yeni siyasal yoğunlaşmaların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır (Kayalı, 2018, s. 47–48). Bu sürecin en belirgin yansımalarından biri, Mahājanapadalar Dönemi'nde gözlemlenmektedir. Çok sayıda şehir devleti ve krallığın bir arada var olduğu bu dönemde siyasal yapı, rekabetçi ve çok merkezli bir görünüm arz etmiştir. Siyasal güç, askerî kapasite, ekonomik kaynaklara erişim ve coğrafi avantajlar doğrultusunda belirli merkezlerde yoğunlaşmaya başlamış; bu durum, siyasal merkezleşmenin erken örneklerini ortaya çıkarmıştır (Kayalı, 2018, s. 47–48).

Āriler'in Hindistan'a göçüyle birlikte siyasal yapı yeni bir ideolojik ve kültürel boyut kazanmıştır. Vedik gelenek çerçevesinde şekillenen bu yapı, siyasal otoritenin yalnızca dünyevi güç unsurlarına değil, aynı zamanda dinsel meşruiyete dayandırılmasını beraberinde getirmiştir. Böylece siyasal iktidar, toplumsal düzenin korunması ve yeniden üretimi açısından daha kalıcı bir nitelik kazanmıştır (Avari, 2007, s. 59).

Eskiçağ boyunca Hindistan'ın farklı bölgelerinin dış müdahalelere ve istilalara açık olması, siyasal yapının sürekli bir dönüşüm içerisinde kalmasına neden olmuştur. Bu durum, Hint siyasal geleneğinin tek tip bir yapı geliştirmesini engellemiş; aksine esnek, çok katmanlı ve değişime açık bir siyasal karakterin ortaya çıkmasını sağlamıştır (Kayalı, 2018, s. 47–48). Eskiçağ döneminde Hindistan'da siyasal yapı, kabilevi örgütlenmeden kent devletlerine ve imparatorluk ölçeğine uzanan uzun soluklu bir evrim sürecinin ürünüdür. Bu süreç, coğrafi koşullar, üretim biçimleri ve kültürel etkileşimlerle birlikte değerlendirilmesi gereken dinamik bir siyasal gelenek ortaya koymaktadır.

2.2. KRAL AŞOKA'NIN BİYOGRAFİSİ

Bu başlık altında Kral Aşoka'nın yaşamı, siyasal kişiliğinin oluşum süreci ve geçirdiği zihinsel dönüşüm tarihsel bir bütünlük içerisinde ele alınmaktadır. İlk olarak Aşoka'nın çocukluk ve gençlik yılları, aldığı eğitim ve iktidar mücadelesi bağlamında

şekillenen sert siyasal karakteri incelenmektedir. Sonrasında tahta çıkış süreci ve özellikle Kalinga Savaşı'nın ardından yaşadığı ahlaki ve düşünsel kırılma analiz edilmekte; bu dönüşümün Dhamma anlayışının ortaya çıkışındaki belirleyici rolü incelenmektedir. Böylece Aşoka'nın kişisel yaşam öyküsü ile yönetsel zihniyeti arasındaki ilişki açıklığa kavuşturulacaktır.

2.2.1. Çocukluk ve Gençlik Dönemi

Maurya İmparatorluğu'nun tarihinde M.Ö. III. yüzyıl, yalnızca Hindistan'ın siyasal kurumsallaşması açısından değil, aynı zamanda dünya tarihinin en dikkat çekici liderlik profillerinden birinin şekillendiği bir dönem olarak öne çıkmaktadır. Bu dönemin merkezinde yer alan Aşoka'nın çocukluk ve gençlik yılları, onun ilerleyen yıllardaki siyasal kişiliğini ve liderlik kapasitesini belirleyen çok katmanlı deneyimler içermektedir. Aşoka'nın gençliği, yalnızca bireysel bir biyografi olarak değil; Maurya siyasal kültürünün merkeziyetçi yapısını, saray düzenini, eğitim anlayışını ve güç ilişkilerini anlamak bakımından da önemli ipuçları sunmaktadır.

Mevcut tarihsel ve geleneksel kaynaklar, Aşoka'nın babasının Maurya İmparatorluğu'nun ikinci hükümdarı Bindusara olduğu konusunda açık ve ortak bir kanaat sunmaktadır (Kumar, 2016, s. 1). Buna karşılık annesinin kimliği hususunda literatürde kesin bir uzlaşa bulunmamaktadır. Avadāna geleneğinde Aşoka'nın annesi Subhadrangī olarak zikredilirken, Güney (Ceylon) kroniklerinde Bindusara'nın baş kraliçesi Dhamma'nın Aşoka'nın annesi olduğu ifade edilmektedir. Tibetli tarihçi Taranatha tarafından aktarılan farklı soy anlatısı, modern tarih yazımında sınırlı kabul görmekte ve ikincil nitelikte değerlendirilmektedir (Gangadharaiah, 2020, s. 78–80). Aşoka'nın doğum tarihi ise kesin olarak bilinmemekle birlikte, araştırmacılar onun M.Ö. 304 civarında dünyaya gelmiş olabileceği konusunda genel bir uzlaşya sahiptir. Bununla birlikte, çocukluk ve gençlik dönemine ilişkin çağdaş ve doğrudan kaynakların bulunmaması, bu evreye dair bilgilerin büyük ölçüde Budist anlatılar ve daha sonraki tarihsel metinler aracılığıyla şekillenmesine yol açmıştır. Erken yaşamına ilişkin verilerin sınırlı olması, Aşoka hakkında aktarılan anlatıların çoğunlukla dini ve kültürel yorumlarla iç içe geçmesine neden olmuş; bu durum, onun gençliğinin yalnızca tarihsel bir gerçeklik olarak değil, aynı zamanda kolektif hafızada inşa edilmiş bir figür olarak da değerlendirilmesini gerekli kılmıştır (Lahiri, 2015, s. 25).

Budist literatürde Aşoka'nın çocukluğu sıklıkla kutsal bir kader anlatısı çerçevesinde sunulmaktadır. Aśokāvadāna'da yer alan ve Aşoka'nın önceki bir yaşamında Buda'ya bir avuç toprak sunduğuna dair anlatı, onun daha çocukluk yıllarından itibaren sıradan bir prensin ötesinde, metafizik bir misyona sahip olduğu yönünde bir algı üretmiştir (Miāzek, 2021, s. 259). Bu tür anlatılar tarihsel doğruluk açısından sorgulanabilir olsa da Hint siyasal ve kültürel geleneğinde Aşoka'nın “özel bir kaderle işaretlenmiş” bir figür olarak algılanmasında belirleyici bir rol oynamıştır.

Aşoka'nın gençlik döneminde yetiştiği saray ortamı, dönemin siyasal yapısının yanı sıra entelektüel ve kültürel çeşitliliğiyle de dikkat çekmektedir. Maurya sarayı, Chandragupta ve Bindusara dönemlerinde Hint, İran ve Helenistik dünyanın etkilerini bir arada barındıran kozmopolit bir merkez niteliği taşımaktaydı (Olivelle, 2023, s. 41). Bu çok katmanlı kültürel ortam, genç Aşoka'nın yalnızca askerî ve idari alanlarda değil, aynı zamanda felsefî ve ahlaki düzlemde de bir eğitim sürecinden geçmesine zemin hazırlamıştır. Maurya sarayının Chandragupta ve Bindusara dönemlerinde Hint, İran ve Helenistik dünyaların etkilerini bir arada barındıran kozmopolit bir yapıya sahip olması, saray çevresinde farklı düşünce geleneklerinin eşzamanlı biçimde dolaşımında olmasına imkân tanımıştır. Bu bağlamda Ajivika, Jain ve Budist geleneklerin saray çevresiyle temas hâlinde olduğu; prenslerin siyasal kuram, dharma anlayışı ve kamusal yönetim konularında çok yönlü bir eğitim aldığı anlaşılmaktadır (Olivelle, 2023, s. 41–44). Bununla birlikte, Aşoka'nın gençlik döneminde bu düşünce akımlarından hangisine ne ölçüde yakınlık gösterdiği kesin olarak belirlenememektedir. Erken yaşamına ilişkin verilerin sınırlı olması, bu döneme dair anlatıların çoğunlukla dolaylı ve yorumlayıcı nitelik taşımasına yol açmış; Aşoka'nın zihinsel dünyasının tarihsel bir gerçeklik kadar kolektif hafızada inşa edilen bir çerçeve içinde ele alınmasını gerekli kılmıştır (Lahiri, 2015, s. 25–26).

Genç Aşoka'nın karakter özelliklerine ilişkin anlatılar, tarihsel ve dinsel kaynaklarda farklı tonlarda aktarılmaktadır. Erken dönem metinlerde Aşoka'nın güçlü iradeli, kararlı ve gerektiğinde sert davranabilen bir kişilik olarak tasvir edildiği; bu özelliklerin bir yandan onun liderlik kapasitesini güçlendirirken, diğer yandan saray çevresinde gerginlik yaratan bir figür olarak algılanmasına yol açtığı anlaşılmaktadır (Strong, 1983, s. 67). Budist anlatılarda yer alan ve Aşoka'nın gençlik yıllarında “Chanḍa Aśoka” (Zalim Aşoka) lakabıyla anıldığına dair ifadeler ise, bu sert imajın kültürel

bellekte nasıl inşa edildiğini ve aktarıldığını ortaya koymaktadır (Miażek, 2021, s. 263–264).

Aşoka'nın gençliğine dair tarihsel olarak daha somut bilgiler, onun erken yaşta üstlendiği idari görevler üzerinden izlenebilmektedir. Genç yaşta Ujjain'de önemli bir idari sorumluluk üstlenmiş olması, Aşoka'nın yönetim becerilerinin gelişiminde belirleyici bir deneyim alanı oluşturmuştur (Draper, 1962, s. 202). Ujjain gibi stratejik ve ekonomik açıdan kritik bir merkezde görev yapmak, genç bir prens için yalnızca askerî değil, aynı zamanda idari ve diplomatik tecrübe kazanmak anlamına gelmekte; bu süreç, Aşoka'ya taşra yönetimi, yerel elitlerle ilişkiler ve kriz yönetimi konularında önemli bir birikim sağlamıştır. Benzer şekilde, Takshila'da meydana gelen isyanın bastırılmasında görevlendirilmesi, Aşoka'nın gençlik dönemindeki deneyimlerini derinleştiren bir diğer önemli unsur olarak öne çıkmaktadır. Takshila'nın yalnızca askerî açıdan değil, aynı zamanda kültürel ve entelektüel bakımdan da imparatorluğun en önemli merkezlerinden biri olması, bu bölgede üstlenilen görevin niteliğini daha da belirgin kılmaktadır (Strong, 1983, s. 72). Bu bağlamda Takshila'da görev almak, Aşoka'nın farklı toplumsal dinamiklerle erken yaşta karşılaşmasına ve yönetim pratiğini sahada deneyimlemesine imkân tanımıştır.

Aşoka'nın çocukluk ve gençlik yıllarında edindiği bu idari deneyimler, sert karakter özellikleri ve merkezîyetçi Maurya siyasal kültürü içerisinde kazandığı pratikler, onun yalnızca güçlü bir prens olarak değil, aynı zamanda iktidara aday bir siyasal aktör olarak öne çıkmasına zemin hazırlamıştır. Erken yaşta üstlendiği görevler ve karşılaştığı krizler, Aşoka'nın otorite kurma kapasitesini pekiştirirken, saray içi güç dengeleriyle doğrudan temas etmesini de sağlamıştır. Bu birikim, onun tahta çıkış sürecini belirleyen siyasal mücadeleleri anlamak açısından kritik bir arka plan sunmaktadır. Nitekim Aşoka'nın hükümdarlığa uzanan yolu ve bu yolun ardından yaşadığı zihinsel ve ahlaki dönüşüm, gençlik döneminde şekillenen bu deneyimlerden bağımsız olarak değerlendirilemez.

2.2.2. Tahta Çıkışı ve Dönüşümü / Kalinga Savaşı

Aşoka'nın tahta çıkış süreci, yalnızca bireysel bir biyografi unsuru olarak değil, aynı zamanda Maurya İmparatorluğu'nun siyasal işleyişi ve veraset anlayışı çerçevesinde değerlendirilmelidir. Maurya siyasal yapısında veraset sistemi katı ve otomatik bir biçimde belirlenmemiştir; hükümdarın kim olacağı çoğu zaman imparatorun tercihi, saray

elitlerinin desteği ve askeri güç dengeleri doğrultusunda şekillenmekteydi. Bu bağlamda Aşoka, Bindusara'nın doğal ve tartışmasız veliahtı olarak ortaya çıkmamış; hanedan içi rekabetin ve siyasal mücadelenin belirleyici olduğu bir süreçte iktidarı ele geçirmek durumunda kalmıştır (Lahiri, 2015, s. 60). Budist anlatılarda yer alan kardeş çatışmaları ve iktidar mücadelesine ilişkin tasvirler, her ne kadar efsanevi ve abartılı unsurlar içerse de Aşoka'nın tahta çıkışının sorunsuz ve kendiliğinden gerçekleşmediğine işaret etmektedir. Mevcut veriler, Aşoka'nın tahtı elde edebilmek için saray çevresinde siyasi destek sağladığını ve rakip prenslerin etkisini bertaraf etmeye yönelik adımlar attığını göstermektedir. Bu durum, Maurya İmparatorluğu'nda iktidarın yalnızca hanedan bağıyla değil, fiili g ve siyasal beceriyle de belirlendiğini ortaya koymaktadır.

Tahta çıkışın kronolojisi incelendiğinde, Aşoka'nın M 273 yılında fiilen iktidarı devraldığı, ancak geleneksel ta giyme töreni olan *Abhişeka*'nın M 265 yılına kadar gerçekleştirilmediği görülmektedir (Draper, 1962, s. 193). Bu yaklaşık sekiz yıllık zaman aralığı, yalnızca törensel bir gecikme olarak değil, aynı zamanda siyasal istikrarın sağlanmasına yönelik bir geçiş dönemi olarak değerlendirilmelidir. Bu süreç, Aşoka'nın imparatorluk üzerindeki otoritesini pekiştirmeye çalıştığı; ordu komutanları, eyalet valileri ve saray elitleriyle ilişkilerini yeniden düzenlediği bir konsolidasyon evresine işaret etmektedir (Olivelle, 2023, s. 58). Bu dönemde merkezi otoritenin güçlendirilmesi, imparatorluk bürokrasisinin yeniden yapılandırılması ve yönetimin ideolojik çerçevesinin oluşturulması ön plana çıkmıştır. Siyasal liderlik literatüründe de vurgulandığı üzere, yönetim değişikliklerini izleyen ilk yıllar iktidarın kalıcılığı açısından kritik öneme sahiptir. Aşoka'nın bu geçiş sürecini başarıyla yönetmiş olması, onun yalnızca askeri gle değil, örgütlenme kapasitesi ve siyasal zeksıyla da öne çıkan bir lider olduğunu göstermektedir.

Bununla birlikte Aşoka'nın iktidarının ilk yılları, Budist anlatılarda çoğu zaman sert ve cezalandırıcı bir yönetim anlayışıyla ilişkilendirilmektedir. *Aşokvadna*'da yer alan ve "cehennem hapishanesi" olarak bilinen anlatı, onun iktidarının başlangıcında korku ve disiplin yoluyla düzen sağlamaya çalıştığına dair bir imge sunmaktadır (Mizek, 2021, s. 265). Bu anlatıların tarihsel doğruluğu kesin olarak tespit edilemese de erken Maurya siyasal yapısının merkeziyetçi ve sert uygulamaları teşvik eden bir karaktere sahip olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla Aşoka'nın tahta çıktığı ilk yıllardaki yönetim pratiği, dönemin siyasal bağlamından bağımsız değerlendirilemez. Nitekim bu bağlam içerisinde, Kalinga

Savaşı yalnızca bir fetih hamlesi değil, aynı zamanda Aşoka'nın yönetim anlayışında köklü bir kırılmaya yol açan tarihsel bir dönemeç olarak belirginleşmektedir.

Maurya İmparatorluğu'nun siyasal yapılanması ve askeri kapasitesi dikkate alındığında, Kalinga Savaşı yalnızca bir fetih girişimi olarak değil, Aşoka'nın yönetim anlayışında köklü bir kırılmaya yol açan tarihsel bir dönemeç olarak değerlendirilmelidir. Savaşın nedenleri ve seyri antik kaynaklarda sınırlı biçimde yer alsa da modern literatür Kalinga'nın stratejik ve ekonomik konumunun Aşoka'nın siyasal hesaplarında belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır. Doğu kıyı şeridinde yer alan Kalinga, kara ve deniz ticaret yollarının kesişim noktasında bulunması nedeniyle Maurya İmparatorluğu açısından jeopolitik bir önem taşımaktaydı. Bu nedenle Kalinga'nın kontrol altına alınması, yalnızca toprak genişlemesi değil, imparatorluğun ekonomik ve siyasal bütünlüğünün sağlanması bakımından da stratejik bir hedef olarak görülmüştür (Singh, 2023, s. 27).

Savaşın nedenlerinden ziyade tarihsel önemini belirleyen asıl unsur, yol açtığı insani yıkım ve bu yıkımın Aşoka üzerindeki etkisidir. Aşoka'nın Büyük Kaya Fermanı XIII'te verdiği rakamlar, savaşın boyutlarını çarpıcı biçimde ortaya koymaktadır: yüz binlerce insanın öldürülmesi, sürgün edilmesi ve dolaylı etkilerle hayatını kaybetmesi, Kalinga Savaşı'nı Maurya tarihinin en kanlı askerî girişimlerinden biri hâline getirmiştir (Draper, 1982, s. 194–195). Antik Çağ hükümdarlarının zaferleri yüceltme eğilimi göz önüne alındığında, Aşoka'nın bu ölçüde ağır kayıpları bizzat kendi fermanlarında dile getirmesi dikkat çekici ve istisnai bir durumdur. Modern tarihçiler, Aşoka'nın bu ifadelerini salt bir tarihsel kayıt olarak değil, aynı zamanda derin bir vicdan muhasebesinin göstergesi olarak yorumlamaktadır. Savaş sonrasında yaşanan nüfus kayıpları, yerinden edilmeler ve üretim düzeninin bozulması, Kalinga'yı yalnızca askerî açıdan değil, sosyoekonomik bakımdan da büyük bir yıkıma sürüklemiş; bu durum, Aşoka'nın fetih siyasetinin yalnızca askerî başarılarla değil, yönetilmesi güç sonuçlarla da birlikte geldiğini fark etmesine yol açmıştır (Singh, 2023, s. 29).

Epigrafik veriler, Aşoka'nın Kalinga Savaşı sonrasında yaşadığı dönüşümün ani bir duygusal tepki değil, derinlikli bir düşünsel kırılmanın ürünü olduğunu göstermektedir. Büyük Kaya Fermanı XIII'te yer alan “Bu fetih bana büyük acı verdi” ifadesi, antik siyasal düşünce bağlamında hükümdarın kendi iktidar pratiğini sorguladığı nadir öz eleştiri örneklerinden biri olarak değerlendirilmektedir (Thapar, 2012, s. 255–258). Bu

ifade, bir hükümdarın kendi iktidar kullanımını ahlaki ölçütler temelinde değerlendirdiği erken ve çarpıcı bir örneğe işaret etmektedir (Draper, 1982, s. 195). Kalinga Savaşı'nın yol açtığı kitlesel can kayıpları, zorunlu göçler ve toplumsal yıkım, Aşoka'nın dönüşümünün temel nedeninin mucizevi ya da yalnızca dinî bir aydınlanma değil, savaşın ortaya çıkardığı somut insani felaketler olduğunu göstermektedir (Trautmann, 2016, s. 117). Aşoka, Kalinga Savaşı sonrasında fetih siyasetinin kaçınılmaz biçimde acı ve yıkım ürettiğini idrak etmiş; bu idrak, onun yönetim anlayışını yeniden düşünmesine neden olmuştur. Bununla birlikte dönüşümün yalnızca rasyonel bir değerlendirme sürecine indirgenmesi de eksik kalacaktır. Budist anlatıların sembolik niteliğine dikkat çeken çalışmalar, bu metinlerde yer alan psikolojik dönüşüm tasvirlerinin tamamen göz ardı edilmemesi gerektiğini ortaya koymaktadır (Miązek, 2021, s. 263–264). Bu anlatılar, Aşoka'nın savaş sonrası yaşadığı derin sarsıntının kültürel bellekte nasıl anlamlandırıldığını göstermesi bakımından önem taşımaktadır. Dolayısıyla Kalinga Savaşı, Aşoka'nın siyasal kariyerinde yalnızca bir askerî zafer ya da felaket olarak değil, yönetsel ve düşünsel bir eşik olarak değerlendirilmelidir. Kalinga Savaşı, Aşoka'nın güç, fetih ve iktidar kavrayışını sorgulamasına yol açmış; onu kendi yönetim pratiğini yeniden değerlendirmeye zorlayan tarihsel bir kırılma noktası oluşturmuştur.

2.3. KRAL AŞOKA'NIN YÖNETİM ANLAYIŞININ KÖKENLERİ / DHAMMA ÖĞRETİSİ

Kral Aşoka'nın yönetim anlayışında ortaya çıkan köklü dönüşüm, ani ve soyut bir fikir değişimi olarak değil; belirli tarihsel, siyasal ve toplumsal koşulların birikimi sonucunda şekillenen çok boyutlu bir süreç olarak değerlendirilmelidir. Bu bağlamda Dhamma öğretisi, ne yalnızca bireysel bir ahlâk anlayışının ürünü ne de salt dinî bir yönelimin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Aksine, Aşoka'nın iktidar pratiği içerisinde karşılaştığı yönetim sorunları, toplumsal yıkımlar ve siyasal krizler, onu mevcut fetih ve güç merkezli yönetim anlayışını yeniden düşünmeye zorlayan temel etkenler olmuştur.

Modern literatürde Aşoka'nın dönüşümüne ilişkin ortak vurgu, bu sürecin kaynağının doğrudan Kalinga Savaşı sonrasında yaşanan insani ve toplumsal yıkım olduğudur. Aşoka'nın dönüşümünü mucizevi ya da yalnızca dinî bir aydınlanma anlatısı çerçevesine indirgemek, söz konusu sürecin tarihsel bağlamını ve nedensel boyutlarını görünmez kılmaktadır (Trautmann, 2016, s. 117). Bu yaklaşıma göre Aşoka'nın zihninde

gerçekleşen kırılma, savaşın yol açtığı kitlesel acı karşısında fetih siyasetinin sürdürülemezliğinin fark edilmesiyle doğrudan ilişkilidir. Böylece yönetimin yalnızca askerî başarı ve zor yoluyla değil, daha kapsayıcı ve sürdürülebilir ilkelere dayanması gerektiği düşüncesi güç kazanmıştır. Bu noktada Aşoka'nın Büyük Kaya Fermanı XIII'te kullandığı dil, dönüşümün niteliğini anlamak açısından kritik bir öneme sahiptir. Bir hükümdarın kendi fetih politikasını “acı” kavramı üzerinden değerlendirmesi, antik siyasal düşünce açısından son derece istisnai bir tutumdur. Bu ifade, Aşoka'nın iktidar pratiğini ahlaki ölçütlerle sorgulamaya başladığını ve yönetim anlayışını yeniden temellendirme arayışına girdiğini göstermektedir (Draper, 1982, s. 195). Söz konusu sorgulama, ilerleyen süreçte ortaya çıkacak olan Dhamma anlayışının zihinsel arka planını oluşturmuştur.

Aşoka'nın dönüşümünü yalnızca rasyonel bir siyasal değerlendirme olarak ele almak da eksik kalacaktır. Budist anlatıların sembolik niteliğine dikkat çeken çalışmalar, *Aśokāvadāna* gibi metinlerde yer alan psikolojik dönüşüm tasvirlerinin kültürel bellek açısından önemini ortaya koymaktadır (Miažek, 2021, s. 263–264). “Chanda Aśoka”dan ahlaki bir hükümdara evrilen figür, tarihsel doğruluk iddiası taşımamakla birlikte, Aşoka'nın iktidar pratiğinde yaşanan dönüşümün toplum tarafından nasıl anlamlandırıldığını göstermesi bakımından değerlidir. Bu durum, Dhamma'nın yalnızca yukarıdan aşağıya dayatılan bir politika değil, aynı zamanda toplumsal algıyla etkileşim içinde şekillenen bir yönetsel çerçeve olduğunu düşündürmektedir.

Aşoka'nın dönüşüm sürecinde belirleyici olan bir diğer unsur, Maurya İmparatorluğu'nun çok dinli, çok kültürlü ve geniş coğrafi yapısıdır. Bu tür heterojen imparatorluklarda yönetimin yalnızca askerî güçle sürdürülmesinin uzun vadede mümkün olmadığı; toplumsal uyumu sağlayacak ortak bir ahlaki zemine ihtiyaç duyulduğu görülmektedir (Thapar, 2009, s. 22). Aşoka'nın karşı karşıya kaldığı temel sorunlardan biri, fetih sonrası toplumsal düzenin nasıl yeniden kurulacağı meselesidir. Bu bağlamda Dhamma, farklı inanç ve toplulukları ortak bir etik çerçevede bir araya getirmeyi hedefleyen bir yönetim arayışının ürünü olarak ortaya çıkmıştır.

Bu noktada literatürde önemli bir tartışma gündeme gelmektedir: Aşoka'nın benimsediği yeni yönetsel yaklaşım, bir “Budist krallık” projesi midir yoksa daha geniş kapsamlı bir ahlaki devlet tasavvuru mudur? Aşoka'nın dönüşümünü doğrudan bir din

devleti yönelimi olarak yorumlamanın anakronik olacağına dikkat çeken değerlendirmeler, bu yaklaşımın tarihsel bağlamla uyumlu olmadığını ortaya koymaktadır. Nitekim Aşoka'nın fermanlarında Budizm'e açık ve dogmatik referansların sınırlı olması, söz konusu yönetsel dönüşümün belirli bir dini öğretilerden ziyade daha kapsayıcı bir ahlaki çerçeveye dayandığını göstermektedir (Miažek, 2021, s. 265; Thapar, 2009, s. 25). Bu durum, Dhamma'nın belirli bir dinî doktrini tesis etmekten çok, yönetimi ahlaki ilkeler temelinde yeniden yapılandırma çabasının bir ürünü olduğunu ortaya koymaktadır.

Aşoka'nın dönüşümünün kökenleri aynı zamanda yönetsel bir zorunluluğa da işaret etmektedir. Fetihler sonucunda ortaya çıkan nüfus hareketleri, ekonomik bozulmalar ve yerel otoritelerin zayıflaması, imparatorluk yönetiminin yalnızca askerî araçlarla sürdürülmesini imkânsız hâle getirmiştir (Singh, 2023, s. 29). Bu koşullar altında Aşoka'nın yeni bir yönetim dili ve anlayışı geliştirmesi, idealist bir tercih olmanın ötesinde, siyasal bir gereklilik olarak da okunmalıdır. Dhamma öğretisinin ortaya çıkışı, bu gerekliliğe verilen sistematik bir yanıt niteliği taşımaktadır.

Sonuç olarak, Dhamma öğretisinin kökenleri; Kalinga Savaşı'nın yarattığı insani felaket, Aşoka'nın iktidar pratiğine yönelik öz eleştirisi, imparatorluğun çok katmanlı toplumsal yapısı ve fetih siyasetinin sürdürülemezliği gibi bir dizi tarihsel ve siyasal etkenin kesişiminde şekillenmiştir. Bu bağlamda Dhamma, ani bir inanç değişiminin değil, uzun soluklu bir yönetim arayışının ürünü olarak ortaya çıkmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ANTİK DEMOKRASİNİN DOĞU KÖKENLERİ: DEMOKRATİK DEĞERLER BAĞLAMINDA KRAL AŞOKA FERMANLARININ ANALİZİ

Çalışmanın birinci bölümünde demokrasi kavramının tanımı, tarihsel gelişimi ve demokratik değerlerin kuramsal çerçevesi ele alınmıştır. Bu bölümde ise, demokrasinin kökenlerine ilişkin literatürde hâkim olan Yunan merkezli yaklaşımın ötesine geçilerek antik dünyada demokratik değerlerin Doğu kökenleri bağlamında incelenmesi amaçlanmaktadır. Siyaset bilimi ve demokrasi teorisi literatüründe demokrasinin ontolojik temelleri çoğunlukla Antik Yunan’a, özellikle de M.Ö. V. yüzyıl Atina’sına dayandırılmakla birlikte, bu yaklaşım demokratik değerlerin daha erken ve farklı coğrafyalardaki tezahürlerini büyük ölçüde göz ardı etmektedir. Bu bağlamda Platon ve Aristoteles gibi düşünürlerin metinleri aracılığıyla şekillenen Batı merkezli demokrasi anlatısının aksine, demokratik ilke ve değerlerin Antik Doğu toplumlarında da belirli yönleriyle var olduğu ileri sürülebilir. Özellikle siyasal iktidarın sınırlandırılması, yöneticinin ahlaki sorumluluğu, adalet, hoşgörü, kamusal yarar ve toplumsal refah gibi demokratik değerlerin, yalnızca Yunan polislerine özgü olmadığı; farklı tarihsel ve kültürel bağlamlarda da karşılık bulduğu görülmektedir.

Bu çerçevede çalışmanın bu bölümünde, M.Ö. III. yüzyılda Hint alt kıtasında hüküm süren Kral Aşoka tarafından yazdırılan fermanlar, demokratik değerler perspektifinden analiz edilmektedir. İçerdiği normatif ilkeler, yönetsel anlayış ve toplumsal düzenlemeler bakımından Aşoka fermanları, Antik Doğu’da demokratik değerlere işaret eden önemli bir tarihsel kaynak niteliği taşımaktadır. Taş ve sütunlar üzerine kazınarak kamusal alanlara yerleştirilen bu metinler, yalnızca yönetsel talimatlar değil; aynı zamanda siyasal iktidarın meşruiyetini ahlaki sorumluluk, adalet ve halkın refahı üzerinden temellendiren bir yönetim anlayışının yansıması olarak değerlendirilmektedir. Bu doğrultuda şu sorulara yanıtlar aranacaktır: “Kral Aşoka fermanlarının genel özellikleri nelerdir?”, “Kral Aşoka fermanlarında demokrasinin ilkelerine ilişkin hangi yönetsel, hukuki, toplumsal ve sosyo-ekonomik değerler yer almaktadır?”. Bu kapsamda öncelikle fermanların niteliği, tarihsel önemi, türleri ve coğrafi dağılımı ele alınmakta; ardından yönetsel-kurumsal, hukuki-politik, toplumsal, sosyo-ekonomik ve çevresel demokratik değerler sistematik bir biçimde incelenmektedir.

Böylece Antik Doğu’da demokratik değerlerin varlığına ilişkin somut bir örnek üzerinden, demokrasinin tarihsel kökenlerine dair daha bütüncül ve kapsayıcı bir perspektif sunulması amaçlanmaktadır.

3.1. KRAL AŞOKA FERMANLARININ NİTELİĞİ VE TARİHSEL ÖNEMİ

Kral Aşoka fermanları, Maurya İmparatorluğu döneminin siyasal ve yönetsel yapısını anlamada başvurulacak en güvenilir tarihsel belgeler arasında yer almaktadır. Kumar’a göre bu yazıtlar, Hindistan tarihinin bilinen en eski sistematik yazılı metinleri olup bu nedenle Aşoka “yazıtların babası” olarak anılmaktadır (Kumar, 2015, s. 391). Aşoka dönemine ilişkin siyasal tarih yazımında kaya, sütun ve mağara yüzeylerine kazınmış bu fermanların merkezi bir konuma sahip olduğu görülmektedir. Özellikle Büyük Kaya Fermanlarının içerik, dil ve coğrafi dağılım bakımından imparatorluğun yönetim anlayışını yansıtan temel metinler olduğu kabul edilmektedir. Bu yazıtlar, yalnızca yönetsel talimatların aktarılmasını değil; aynı zamanda hükümdarın siyasal ideolojisini, ahlaki sorumluluk anlayışını ve toplumsal düzen tasavvurunu görünür kılmaktadır (Ovhal, 2024, s. 1–2).

Aşoka fermanları, Antik dönem Hindistan tarihindeki en erken ve sistematik yazılı belgeler arasında yer almakta; kaya, sütun ve mağara yüzeylerine kazınmış olmaları sayesinde Maurya İmparatorluğu dönemine ilişkin tarihsel bilginin yeniden inşasında temel bir referans noktası oluşturmaktadır (Uppe, 2011, s. 2–3). Bu metinler, klasik anlamda bir yasa metninden ziyade, yöneticinin ahlaki sorumluluğunu ve toplumsal refahı önceleyen normatif bir yönetim anlayışı sunmaktadır. Fermanlarda siyasal iktidar, zor ve şiddet yoluyla değil; adalet, merhamet ve hoşgörü ilkeleri üzerinden meşrulaştırılmakta, yönetimin temel amacı ise yalnızca düzeni sağlamak değil, toplumsal barışı ve kamusal yararı korumak olarak çerçevelenmektedir (Thapar, 1997, s. 255–258).

Fermanların türleri ve düzenlenme biçimleri de bu yönetim anlayışının somut göstergeleri arasında yer almaktadır. Aşoka fermanları genelde Büyük (On dört) Kaya Fermanları, Kalinga Kaya Fermanları, Küçük Kaya Fermanları, Yedi Sütun Fermanları ve Küçük Sütun Fermanları olarak sınıflandırılmaktadır. Özellikle Büyük Kaya Fermanı diğer bir adıyla on dört kaya fermanı, Aşoka’nın Dhamma anlayışını, yönetim politikalarını ve toplumsal düzen tasavvurunu bütünlüklü biçimde yansıtmaktadır. Bu

metinler, Maurya yönetiminin ideolojik çerçevesini ve yönetsel önceliklerini açık biçimde ortaya koymaktadır (Singh, 2008, s. 332–335).

Fermanların yazıldığı dil ve alfabeler, Maurya İmparatorluğu'nun çok kültürlü yapısını yansıtan önemli göstergeler arasındadır. İmparatorluğun büyük bölümünde Prakrit dili ve Brahmi alfabesi kullanılmış; kuzeybatı bölgelerde ise Kharosthi alfabesine başvurulmuştur. Kandahar örneğinde olduğu gibi bazı bölgelerde Aramice ve Yunanca dillerinde yazılmış fermanların bulunması, yönetimin farklı topluluklara kendi dilleri aracılığıyla hitap etmeyi amaçladığını göstermektedir (Ovhal, 2024, s. 2–3; Basham, 2004, s. 44–46).

Fermanlarda bulunan yapısal ve içeriksel özellikler, Aşoka fermanlarının tarihsel önemini belirleyen temel unsurları da ortaya koymaktadır. Büyük Kaya Fermanlarının, Hindistan alt kıtasında on ayrı merkezde konumlandırıldığı; bu merkezlerin çoğunlukla sınır bölgeleri, ticaret yolları ve nüfus yoğunluğu yüksek alanlar dikkate alınarak belirlendiği görülmektedir. Günümüz siyasi sınırları esas alındığında bu yazıtların Hindistan, Pakistan ve Afganistan toprakları içerisinde yer aldığı anlaşılmaktadır. Pakistan sınırları içinde Mansehra ve Shahbazgarhi, Afganistan'da Kandahar, Hindistan'da ise Girnar, Kalsi, Sopara, Dhau, Jaugada, Yerragudi ve Sannati gibi merkezlerde tespit edilen fermanlar, merkezi otoritenin yönetim anlayışını imparatorluğun uç noktalarına kadar iletmeyi amaçladığını göstermektedir. Bu coğrafi dağılım, fermanların yalnızca sembolik metinler olmadığını; aksine, siyasal birlik ve yönetsel bütünlük sağlamaya yönelik bilinçli bir yönetim stratejisinin parçası olarak düzenlendiğini ortaya koymaktadır (Ovhal, 2024, s. 2–3).

Aşoka fermanlarının tarihsel önemi, özellikle Kalinga Savaşı sonrasında içerdiği söylemsel dönüşümle daha da belirginleşmektedir. Fermanlarda savaşın açık biçimde kınanması ve şiddetin yol açtığı insani yıkımın vurgulanması, Antik Dünya'da nadir rastlanan bir siyasal tutumu temsil etmektedir. Bu yaklaşım, yalnızca bireysel bir ahlaki dönüşümü değil, aynı zamanda devlet yönetimine yansıyan köklü bir zihniyet değişimini ifade etmektedir (Thapar, 1997, s. 261–264).

Kral Aşoka fermanları, içerdiği normatif ilkeler, coğrafi yayılımı, dilsel çeşitliliği ve yönetsel söylemiyle yalnızca Maurya İmparatorluğu'nun değil, dünya siyasal düşünce tarihinin de önemli belgeleri arasında yer almaktadır. Bu fermanlar, adalet, sorumluluk,

hoşgörü ve toplumsal refah gibi demokratik değerlerle örtüşen ilkelerin Antik Doğu’da yazılı ve sistematik biçimde ifade edildiğini göstermesi bakımından, demokrasinin tarihsel kökenlerine ilişkin tartışmalara güçlü bir katkı sunmaktadır.

3.2. KRAL AŞOKA FERMANLARINDA DEMOKRATİK DEĞERLERİN ANALİZİ

Çalışmanın birinci bölümünde demokratik değerler; yönetsel-kurumsal, hukuki-politik, toplumsal ve sosyo-ekonomik boyutlarıyla kuramsal bir çerçeve içerisinde ele alınmıştır. Demokratik değerlerin yalnızca Batı ve Yunan merkezli demokrasi anlatılarıyla sınırlı olmadığı; Antik Doğu bağlamında önemli bir tarihsel örnek oluşturan Kral Aşoka fermanlarında bu değerlerin nasıl somutlaştığı analiz edilmektedir. Bu doğrultuda, Aşoka fermanlarında yer alan demokratik değerler, birinci bölümde oluşturulan Tablo I’de benimsenen tasnif esas alınarak değerlendirilmiş ve Tablo II’de gösterildiği üzere; demokratik yönetsel-kurumsal, demokratik hukuki ve politik, demokratik toplumsal ile demokratik sosyo-ekonomik ve çevresel değerler olmak üzere dört ana kategori altında sınıflandırılmıştır. Söz konusu sınıflandırma çerçevesinde, her bir demokratik ilkenin hangi ferman türünde ve hangi ferman numarasında yer aldığı ayrıntılı biçimde ortaya konulmuştur. Bu başlık altında yapılan değerlendirmeler, Tablo II’de sunulan verilerden hareketle gerçekleştirilmekte; adalet, hoşgörü, şiddetsizlik, yönetsel sorumluluk ve kamusal yarar gibi temel demokratik değerlerin yalnızca Batı siyasal geleneğine özgü olmadığı, Antik Doğu’da da özgün ve sistematik biçimlerde ifade edildiği gösterilmeye çalışılmaktadır.

Tablo 3.1. Kral Aşoka Fermanlarında Demokratik Değerlerin Dağılımı³⁴

Ana Kategori	Alt Değerler	Ferman Türü / Numarası
1) Demokratik Yönetiş – Kurumsal Değerler	- Katılımcılık	Büyük Kaya Fermanı III, VI, VIII Yedi Sütun Fermanı IV
	- Şeffaflık	Büyük Kaya Fermanı VI, XIV Küçük Kaya Fermanı III
	- Hesap Verebilirlik	Büyük Kaya Fermanı III, VI Kalinga Kaya Fermanı I Yedi Sütun Fermanı IV
	- Verimlilik ve Etkinlik	Büyük Kaya Fermanı V, VI, XIV Yedi Sütun Fermanı IV
	- Liyakat	Kalinga Kaya Fermanı I
2) Demokratik Hukuki ve Politik Değerler	- Hukukun Üstünlüğü	Kalinga Kaya Fermanı I Yedi Sütun Fermanı IV
	- Ölçülülük	Büyük Kaya Fermanı XIII Yedi Sütun Fermanı IV, V
	- Eşitlik	Büyük Kaya Fermanı XII Yedi Sütun Fermanı VI
	- İnsan Hakları	Büyük Kaya Fermanı V, XI, XIII Kalinga Kaya Fermanı II
	- Etik Liderlik	Büyük Kaya Fermanı VIII, IX, X Kalinga Kaya Fermanı I, II Küçük Kaya Fermanı II Yedi Sütun Fermanı VI
3) Demokratik Toplumsal Değerler	- Hoşgörü	Büyük Kaya Fermanı VII, XI, XII Küçük Kaya Fermanı II Yedi Sütun Fermanı VI
	- İnanç Özgürlüğü	Büyük Kaya Fermanı VII, XII Yedi Sütun Fermanı VII
	- Sosyal Adalet	Büyük Kaya Fermanı IV, V, VIII, XI Yedi Sütun Fermanı VII
	- Şiddetsizlik	Büyük Kaya Fermanı XIII Yedi Sütun Fermanı III, V
4) Demokratik Sosyo-Ekonomik ve Çevresel Değerler	- Çevre Etiği	Yedi Sütun Fermanı V, VII
	- Hayvan Hakları	Büyük Kaya Fermanı I, II Yedi Sütun Fermanı V

³ “Kral Aşoka Fermanlarında Demokratik Değerlerin Dağılımı” adlı tablo, bibliyografyada ekli kaynaklar kullanılarak tarafımdan oluşturulmuştur.

⁴ Tablo II’deki sınıflandırma analitik bir çerçeve oluşturmak amacıyla yapılmış olup bazı değerler birden fazla kategoriyle ilişkili olabilmektedir.

3.2.1. Kral Aşoka Fermanlarında Demokratik Yönetmel ve Kurumsal Değerler

Tablo 3.1’de görüldüğü üzere Kral Aşoka fermanlarında yer alan yönetmel düzenlemeler yalnızca ahlaki öğütler olarak değil, aynı zamanda belirli bir yönetim anlayışının göstergesi olarak değerlendirilebilir. Kral Aşoka fermanlarında yönetmel anlayışın temelinde kamusal yönetimin toplum yararı doğrultusunda sorumlu ve etik biçimde yürütülmesi düşüncesi yer almaktadır. Bu çerçevede fermanlarda yer alan düzenlemeler, modern kamu yönetimi literatüründe katılımcılık, şeffaflık, hesap verebilirlik, verimlilik ve liyakat gibi yönetmel ilkelere karşılık gelen uygulamalarla ilişkilendirilebilmektedir. Aşağıda bu değerler, Aşoka fermanlarında yer alan yönetmel düzenlemeler dikkate alınarak incelenmektedir.

3.2.1.1. Katılımcılık İlkesi

Çalışmanın birinci bölümünde de belirtildiği gibi katılımcılık ilkesi, demokratik yönetimde karar alma süreçlerinin yalnızca seçilmiş temsilciler aracılığıyla yürütülmesini yeterli görmeyen; bireylerin ve ilgili toplumsal aktörlerin kamusal kararların alınması, uygulanması ve denetlenmesi aşamalarına fiilî ve sürekli biçimde dâhil edilmesini ifade eden temel bir yönetmel değerdir. Katılım, yalnızca oy verme eylemiyle sınırlı olmayıp karar süreçleri üzerinde etkide bulunmayı mümkün kılan, eşit söz hakkına dayalı ve süreklilik arz eden katılım biçimlerini kapsamaktadır (Özel ve Güçlü, 2014, s. 98-118). Bu çerçevede katılımcılık, demokratik yönetimin meşruiyetini güçlendiren ve kararların toplumsal ihtiyaçlarla uyumunu artıran asli bir mekanizma olarak değerlendirilmektedir (Dahl, 1963, s. 55-57; Sartori, 1996, s. 36). Kral Aşoka fermanlarında yer alan bazı düzenlemeler, yönetmel kararların halktan kopuk bir merkez bürokrasisi içinde değil; halkla doğrudan temas ve geri bildirim mekanizmaları aracılığıyla şekillendirilmesini öngören bir yönetim anlayışına işaret etmektedir.

Büyük Kaya Fermanı III’te, taşra yöneticilerinin düzenli aralıklarla halk arasına çıkmaları, halkın yaşam koşullarını yerinde gözlemlemeleri ve halkla doğrudan temas kurmaları emredilmektedir (Dhammika, 1993, s. 2). Bu düzenleme, yönetmel kararların merkezî otoriteyle sınırlı kalmamasını; yerel düzeyde halkın sorun ve taleplerinin yönetime yansıtılmasını amaçlayan erken bir katılımcı yönetim pratiği olarak değerlendirilebilir.

Büyük Kaya Fermanı VI'da halkın şikâyet ve başvurularının uygun yollarla doğrudan krala iletilmesi gerektiği vurgulanmakta; yöneticilerin bu bildirimleri geciktirmeksizin merkeze aktarmaları istenmektedir (Dhammika, 1993, s. 4–5). Bu düzenleme, yönetsel karar alma sürecinin tek yönlü bir buyurma mekanizması olarak değil; halktan merkeze doğru işleyen kurumsallaşmış bir geri bildirim süreci olarak kurgulandığını göstermektedir. Aşoka döneminde yurttaşların yöneticilere doğrudan başvurabildiği, şikâyet ve taleplerini iletebildiği ve iletişim ile geri bildirim kanalları aracılığıyla yönetimde katılımcı bir yaklaşımın benimsendiği belirtilmektedir (Radhamma, 2017, s. 705-706).

Büyük Kaya Fermanı VIII'de, Kral Aşoka'nın saray merkezli törensel yaşamı terk ederek taşraya çıktığı, halk arasına karışarak onlarla doğrudan görüşmeler yaptığı ve yönetsel temasları saray dışına taşıdığı ifade edilmektedir (Dhammika, 1993, s. 5–6). Kralın bizzat halkla temas kurması, siyasal iktidarın meşruiyetini yalnızca hiyerarşik otoriteden değil; halkla kurulan yüz yüze ilişkiden de türeten bir yönetim anlayışını yansıtmaktadır.

Yedi Sütun Fermanı IV'te, halkın dilek, başvuru ve şikâyetlerinin dinlenmesi ve bunların yönetsel süreçlerde dikkate alınması gerektiği açıkça belirtilmektedir (Dhammika, 1993, s. 17–18). Bu düzenleme, katılımcılığın Aşoka döneminde kurumsallaşmış bir hak biçiminde değil; yöneticinin halkın görüş ve taleplerini dikkate almakla yükümlü olduğu etik temelli bir yönetim sorumluluğu olarak somutlaştığını göstermektedir. İletişim ve geri bildirim kanalları yoluyla halkta katılım ve sorumluluk bilincinin geliştirilmesinin, hükümdar ile yönetilenler arasında güven ilişkisini güçlendirdiği ifade edilmektedir (Radhamma, 2017, s. 706). Buradan hareketle katılımcılık ilkesinin yalnızca Batı siyasal geleneğine ya da Antik Yunan'a özgü bir değer olmadığı; Antik Doğu bağlamında da özgün ve erken biçimlerde karşılık bulabildiği görülmektedir. Böylece katılımcılık ilkesi, Aşoka fermanlarında demokratik değerlere yakın bir yönetim anlayışının tarihsel öncüllerinden biri olarak değerlendirilebilir.

3.2.1.2. Şeffaflık İlkesi

Birinci bölümde de belirtildiği üzere şeffaflık ilkesi, kamu yönetiminde karar alma ve uygulama süreçlerine ilişkin bilgi ve belgelerin ilgililerin erişimine açık hâle getirilmesini ve yönetsel işlemlerin gerekçeleriyle birlikte kamuoyuna duyurulmasını

ifade eden temel bir yönetsel değerdir (Güran, 1982, s. 102; Eryılmaz, 1993, s. 102). Bu ilke, idarenin kapalı ve keyfi karar alma pratiklerini sınırlandırarak yönetsel süreçlerin saydam biçimde yürütülmesini amaçlamakta; böylece yönetim ile toplum arasındaki mesafenin azaltılmasına ve kamusal işlemlerin izlenebilirliğinin artırılmasına hizmet etmektedir. Kral Aşoka fermanlarında yer alan bazı düzenlemeler, yönetsel kararların gizli ve kapalı süreçlerle değil; kamusal bildirim, açıklama ve doğrudan bilgilendirme mekanizmaları yoluyla yürütülmesini öngören bir yönetim anlayışına işaret etmektedir.

Büyük Kaya Fermanı VI'da devlet işlerinin ve halktan gelen başvuruların günün her saatinde krala iletilmesi emredilmekte; kralın bulunduğu yer ve içinde bulunduğu koşul ne olursa olsun, yönetsel raporların kendisine ulaştırılması gerektiği vurgulanmaktadır (Dhammika, 1993, s. 4–5). Bu düzenleme, yönetsel faaliyetlerin kapalı bir saray bürokrasisi içinde tutulmamasını; aksine karar süreçlerinin sürekli izlenebilir ve denetlenebilir kılınmasını amaçlayan erken bir şeffaflık anlayışını yansıtmaktadır. Aşoka yönetiminin etkililik, açıklık ve kapsayıcılık ilkeleriyle ayırt edildiği ve yönetsel işleyişte “açıklık” unsuruna özel önem verildiği belirtilmektedir (Kumari, 2025, s. 84).

Büyük Kaya Fermanı XIV'te, Dhamma bildirilerinin farklı uzunluk ve biçimlerde hazırlanarak imparatorluğun çeşitli bölgelerinde ilan edildiği belirtilmekte; bazı konuların özellikle tekrar edilerek halka açıklanmasının amaçlandığı ifade edilmektedir (Dhammika, 1993, s. 11). Bu düzenleme, yönetsel ilkelerin yalnızca dar bir yönetici çevresine değil; geniş halk kitlelerine açık biçimde duyurulmasını öngören kamusal bilgilendirme anlayışını ortaya koymaktadır. Fermanların bu yönüyle yönetim ile halk arasında bir iletişim ve bilgilendirme aracı olarak işlev gördüğü ve yönetsel açıklığı güçlendirdiği vurgulanmaktadır (Ray, 2008, s. 41–43). Böylece yönetsel normların gizli talimatlar şeklinde değil, yazılı ve alenî bildiriler yoluyla topluma ilan edilmesi sağlanmaktadır.

Küçük Kaya Fermanı III'te Kral Aşoka, “bu fermanı diktirdim ki niyetlerimi bilersiniz” ifadesiyle yönetsel amaç ve politikalarını açık biçimde ilan etmektedir (Dhammika, 1993, s. 15–16). Bu beyan, hükümdarın yönetim anlayışını ve temel niyetlerini gizli tutmak yerine kamusal alanda görünür kılma iradesini ortaya koymaktadır. Aşoka'nın kendi niyetlerini özellikle vurgulayarak halka duyurması, yönetsel kararların yalnızca uygulanmakla kalmayıp gerekçeleriyle birlikte kamuoyuna

açıklanmasını amaçlayan bilinçli bir şeffaflık anlayışına işaret etmektedir. Fermanların kamusal alanlara yerleştirilmesinin, siyasal iktidarın görünürlüğünü artıran ve yönetsel açıklığı güçlendiren bir uygulama olduğu ifade edilmektedir (Kumar, 2015, s. 29–30).

Yukarıda açıklanan fermanlar birlikte değerlendirildiğinde, Aşoka yönetiminde şeffaflık ilkesinin modern anlamda kurumsallaşmış bir bilgi edinme hakkı biçiminde değil; yöneticinin karar ve uygulamalarını açık biçimde duyurmakla yükümlü olduğu etik temelli bir yönetim sorumluluğu olarak somutlaştığı görülmektedir. Böylece şeffaflık, Aşoka fermanlarında demokratik değerlere yakın bir yönetim anlayışının erken ve özgün bir görünümü olarak değerlendirilebilir.

3.2.1.3. Hesap Verebilirlik İlkesi

Birinci bölümde de belirtildiği üzere hesap verebilirlik ilkesi, kamusal yetki kullanan kişi ve kurumların aldıkları kararlar ve yürüttükleri faaliyetler nedeniyle hem üst otoritelere hem de topluma karşı açıklama yapma ve sorumluluk üstlenme yükümlülüğünü ifade eden temel bir yönetsel değerdir (Sözen, 2005, s. 87). Bu ilke, yöneticilerin yalnızca ortaya çıkan sonuçlardan değil, aynı zamanda karar alma ve uygulama süreçlerinden de sorumlu tutulmalarını öngörerek kamusal gücün keyfî kullanımını sınırlandırmayı amaçlamaktadır. Bu yönüyle hesap verebilirlik, kamusal yetkinin meşruluğunu güvence altına alan ve yönetsel süreçlerin denetlenebilirliğini sağlayan temel bir sorumluluk mekanizması olarak değerlendirilmektedir (Parlak, 2011, s. 191–193). Kral Aşoka fermanlarında yer alan bazı düzenlemeler, yöneticilerin faaliyetlerini krala ve halka karşı açıklamakla yükümlü oldukları kurumsallaşmış bir sorumluluk anlayışının erken örneklerini sunmaktadır.

Büyük Kaya Fermanı III'te, taşra yöneticileri olan Yukthalar, Rajjukalar ve Pradeshkalar'ın düzenli aralıklarla denetim gezilerine çıkmaları ve yürüttükleri faaliyetler hakkında merkeze bilgi vermeleri emredilmektedir (Dhammika, 1993, s. 2). Bu düzenleme, yerel yöneticilerin görevlerini keyfî biçimde değil, merkezi otoriteye karşı sorumluluk bilinciyle yürütmelerini amaçlayan erken bir denetim ve raporlama mekanizması olarak değerlendirilebilir. Aşoka yönetiminde yönetsel faaliyetlerin farklı denetim ve kontrol merkezleri aracılığıyla gözetim altında tutulduğu ve yerel yöneticilerin merkez karşısında hesap verme yükümlülüğü taşıdığı ifade edilmektedir (Ray, 2008, s. 39–41).

Büyük Kaya Fermanı VI'da Aşoka, devlet işlerinin ve halktan gelen dilek ile şikâyetlerin her zaman kendisine iletilmesini emretmekte ve nerede bulunursa bulunsun yönetsel raporların geciktirilmeden krala ulaştırılmasını istemektedir. Aynı fermanda “halkın refahını sağlamak benim görevimdir” ifadesiyle yönetsel sorumluluğu bizzat üstlendiğini vurgulamaktadır (Dhammika, 1993, s. 4-5). Bu düzenleme, siyasal iktidarın yalnızca emir veren bir otorite değil, faaliyetleri hakkında sürekli bilgilendirilen ve topluma karşı sorumluluk taşıyan, dolayısıyla hesap verebilir bir makam olarak kurgulandığını göstermektedir. Aşoka'nın yönetsel karar ve uygulamalarını yazıtlar yoluyla kamusal alanda ilan etmesinin, yöneticinin halka karşı hesap verme yükümlülüğünü güçlendiren erken bir yönetsel mekanizma oluşturduğu belirtilmektedir (Kumar, 2015, s. 28–30).

Kalinga Kaya Fermanı I'de Aşoka, Kalinga Savaşı sonrasında duyduğu pişmanlığı açıkça dile getirmekte ve yöneticilere, adaleti, tarafsız, sabırlı ve ölçülü biçimde uygulamaları yönünde talimat vermektedir. “Halk benim çocuklarımdır” ifadesiyle yöneticileri uyaran kral, adaletsiz uygulamalardan özellikle kaçınılmasını istemektedir (Dhammika, 1993, s. 11–12). Bu düzenleme, siyasal iktidarın geçmişteki uygulamaları nedeniyle topluma karşı sorumluluk üstlendiğini ve yöneticilerin verdikleri kararlar dolayısıyla ahlaki ve yönetsel hesap verme yükümlülüğü taşıdığını göstermektedir. Aşoka'nın yazıtlar aracılığıyla halka doğrudan seslenmesinin, yöneticinin uygulamalarını kamuoyuna açık biçimde sunmasını sağlayan ve yönetsel faaliyetlerin denetlenebilirliğini artıran bir yöntem olduğu ifade edilmektedir (Suresh, 2018, s. 235–237).

Yedi Sütun Fermanı IV'te Rajjukalara, halkın dilek ve şikâyetlerini dinleme ve adaletin uygulanmasında korkusuz ve tarafsız davranma görevi verilmekte; ayrıca ölüm cezasına çarptırılan mahkûmlara üç günlük süre tanınarak itiraz ve başvuru imkânı sağlanmaktadır (Dhammika, 1993, s. 17-18). Bu uygulama, yargı kararlarının mutlak ve denetimsiz olmadığını; yöneticilerin verdikleri kararlar nedeniyle hem vicdani hem de siyasal sorumluluk taşıdıklarını ortaya koymaktadır. Adaletin sağlanması amacıyla oluşturulan yargısal mekanizmaların yargıya erişimi artırdığı, yolsuzluğu azalttığı ve hukuki adaleti güçlendirdiği belirtilmektedir (Kumari, 2025, s. 84).

3.2.1.4. Verimlilik ve Etkinlik İlkesi

Birinci bölümde de belirtildiği üzere etkinlik ilkesi, kamu hizmetlerinin belirlenen amaçlara uygun biçimde sunulmasını ve kamusal faaliyetlerin toplumsal yarar üretme kapasitesini ifade eden temel bir yönetsel değerdir (Pollitt ve Bouckaert, 2017, s. 59). Verimlilik ilkesi ise kamu kaynaklarının en az maliyetle en yüksek toplumsal faydayı sağlayacak şekilde kullanılmasını öngören bir yönetim anlayışına karşılık gelmektedir (Hatry, 2018, s. 45). Bu iki ilke birlikte değerlendirildiğinde, yöneticilerin yalnızca iyi niyetli politikalar üretmeleri değil; aynı zamanda bu politikaların etkili, sonuç alıcı ve toplum refahını artırıcı biçimde uygulanmasından sorumlu tutulmaları gerekmektedir. Kral Aşoka'nın fermanlarında yer alan bazı düzenlemeler, kamusal kaynakların planlı biçimde kullanılması ve yönetsel faaliyetlerin doğrudan halkın refahına yöneltilmesi bakımından erken bir etkinlik ve verimlilik anlayışını yansıtmaktadır.

Büyük Kaya Fermanı V'te, Dhamma Mahamatraları'nın kurulması ve bu görevlilerin toplumun farklı kesimleri arasında düzenli olarak çalıştırılması, kamu görevlilerinin belirli bir amaca yönelik olarak uzmanlaştırıldığını ve yönetsel işleyişin sistematik biçimde örgütlendiğini göstermektedir (Dhammika, 1993, s. 3–4). Bu düzenleme, kamu hizmetlerinin dağınık değil, belirli bir idari planlama çerçevesinde yürütülmesini amaçlayan etkinlik temelli bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir. Nitekim Thapar'a göre Aşoka döneminde idari yapı, ahlaki ilkelerle sınırlı olmayan; kamu yararını önceleyen, görev tanımları ve idari sorumluluklar üzerinden işleyen rasyonel bir yönetim anlayışı üzerine kuruludur (Thapar, 1997, s. 256–258).

Büyük Kaya Fermanı VI'da, yöneticilerin her zaman halkın işleri hakkında krala rapor sunmakla yükümlü kılınması ve devlet işlerinin geciktirilmeksizin yürütülmesi gerektiğinin vurgulanması, yönetsel süreçlerde zaman yönetimine ve hızlı karar alma mekanizmalarına verilen önemi ortaya koymaktadır (Dhammika, 1993, s. 4–5). Aşoka'nın “işlerin süratle görülmesini” özellikle vurgulaması, kamu yönetiminde etkinliğin yalnızca ulaşılması gereken bir amaç değil, yöneticiler açısından bağlayıcı bir yönetsel yükümlülük olarak benimsendiğini göstermektedir. Bu durum, merkezi idarenin toplumsal alanlara düzenli ve işlevsel biçimde nüfuz edebilme kapasitesine işaret eden erken bir altyapısal iktidar anlayışıyla da örtüşmektedir (Mann, 1986, s. 113–115).

Büyük Kaya Fermanı XIV'te, Dhamma bildirilerinin kısa, orta ve uzun biçimlerde yazdırılması ve halkın farklı bölgelerde bu metinlere ulaşmasının sağlanması, kamusal bilgilendirmenin kapsayıcı ve işlevsel biçimde yürütülmesini hedefleyen bir uygulamaya işaret etmektedir (Dhammika, 1993, s. 11). Fermanların farklı biçimlerde hazırlanması, bilginin yaygınlaştırılmasında yalnızca niceliksel değil, aynı zamanda etkililik ilkesinin gözetildiğini göstermektedir. Singh'in de belirttiği üzere Aşoka fermanları, soyut ahlaki öğütlerden ziyade, yönetsel uygulamayı yönlendiren ve idari performansı artırmayı hedefleyen somut talimatlar içermektedir (Singh, 2016, s. 321–323).

Yedi Sütun Fermanı IV'te ise Rajjukalar'ın halkın dilekçelerini dinlemek ve adaleti uygulamakla görevlendirilmeleri, ayrıca hukukun ülke genelinde “birörnek” biçimde uygulanmasının istenmesi, yönetsel faaliyetlerin düzenlilik ve standardizasyon temelinde yürütülmesini amaçlayan bir yönetim anlayışını ortaya koymaktadır (Dhammika, 1993, s. 17–18). Bu düzenleme, hem kamu hizmetlerinin eşit ve tutarlı biçimde sunulmasını hem de yargısal süreçlerde kaynak ve zaman israfının önlenmesini hedefleyen verimlilik odaklı bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir.

Aşoka fermanlarında yer alan söz konusu düzenlemeler, kamusal görevlerin planlı biçimde örgütlenmesi, yönetsel süreçlerin hızlandırılması, kamu görevlilerinin uzmanlaştırılması ve hizmetlerin ülke genelinde standartlaştırılması yoluyla erken dönem bir etkinlik ve verimlilik anlayışının şekillendiğini göstermektedir. Böylece Aşoka'nın yönetim pratiği, kamu kaynaklarının toplum yararına sonuç üretecek biçimde kullanılmasını önceleyen ve demokratik yönetsel değerlere yaklaşan tarihsel bir örnek olarak değerlendirilebilir.

3.2.1.5. Liyakat İlkesi

Birinci bölümde de belirtildiği üzere liyakat ilkesi, kamusal görevlerin yerine getirilmesinde en uygun, yetkin ve yeterli kişilerin seçilmesini ifade eden temel bir yönetsel değerdir (Aktan, 2021, s. 8). Bu ilke, kamu görevlerinin kişisel ayrıcalık ya da keyfî tercihler temelinde değil; bilgi, deneyim ve ehliyet esasına göre dağıtılmasını öngörmektedir. Bu bağlamda liyakat, demokratik sistemlerde yalnızca yönetsel bir tercih değil, aynı zamanda eşitlik, adalet ve kamu yararı ilkelerinin kurumsal düzeyde hayata geçirilmesini sağlayan temel bir değer olarak öne çıkmaktadır (Dreyfus, 2007, s. 11–12). Bu kuramsal çerçeve dikkate alındığında, liyakat ilkesinin yalnızca Batı medeniyet

sistemlerine özgü bir değer olmadığı; Aşoka döneminde de adalet ve kamu yönetimi bağlamında özgün biçimlerde karşılık bulabildiği görülmektedir.

Kalinga Kaya Fermanı I'de, Aşoka'nın yargı görevlilerine hitaben yaptığı düzenlemelerde, görevlilerin tarafsızlık, sabır ve öfkesizlik içinde görev yapmaları, kıskançlık, tembellik ve kayıtsızlık gibi tutumlardan kaçınmaları emredilmekte; görevini adaletle yerine getirenlerin terfi ettirileceği, görevini ihmal edenlerin ise yükseltilmeyeceği açıkça belirtilmektedir (Dhammika, 1993, s. 11–12). Bu ifadeler, kamusal görevlerin kişisel sadakat ya da yakınlık temelinde değil; görev bilinci, ehliyet ve performans esasına göre yürütülmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Aşoka'nın görevlilerin davranış biçimlerini ayrıntılı biçimde düzenlemesi ve terfiyi liyakate bağlaması, kamu yönetiminde yetkin kişilerin tercih edilmesini amaçlayan açık bir liyakat anlayışına işaret etmektedir. Böylece liyakat ilkesi, Aşoka fermanlarında adaletin doğru işletilmesini ve kamusal gücün ehil kişiler eliyle kullanılmasını güvence altına alan temel bir yönetsel değer olarak somutlaşmaktadır.

Yukarıda ele alınan katılımcılık, şeffaflık, hesap verebilirlik, verimlilik ve etkinlik ile liyakat ilkeleri birlikte değerlendirildiğinde, Kral Aşoka yönetiminde yönetsel ve kurumsal alanda demokratik değerlere yaklaşan bütüncül bir yönetim anlayışının şekillendiği görülmektedir. Bu bulgular, söz konusu ilkelerin yalnızca modern Batı bürokrasilerine ya da Antik Yunan siyasi geleneğine özgü olmadığını; Antik Doğu bağlamında da özgün ve erken biçimlerde kurumsal karşılıklar bulabildiğini ortaya koymaktadır. Aşoka fermanlarında yöneticilerin halka yakınlığı, karar süreçlerinin şeffaflığı, yönetsel sorumluluk bilinci, kamusal hizmetlerin planlı biçimde yürütülmesi ve görevlilerin ehliyet esasına göre seçilmesi, demokratik yönetsel değerlerin tarihsel kökenlerinin sanılandan daha geniş bir uygarlık coğrafyasına yayıldığını göstermektedir. Böylece Aşoka yönetimi, demokratik yönetsel ve kurumsal ilkelerin Batı merkezli olmayan tarihsel öncüllerinden biri olarak değerlendirilebilir.

3.2.2. Kral Aşoka Fermanlarında Demokratik Hukuki ve Politik Değerler

Tablo II’de görüldüğü üzere Kral Aşoka fermanlarında yer alan hukuki ve politik düzenlemeler yalnızca ahlaki öğütler olarak değil; siyasal iktidarın kullanımını belirli normatif ilkelerle sınırlandıran bir yönetim anlayışının yansımaları olarak değerlendirilebilir. Kral Aşoka fermanlarında hukuki ve politik anlayışın temelinde siyasal iktidarın adalet, hukuk ve ahlaki sorumluluk ilkeleri doğrultusunda sınırlandırılması düşüncesi yer almaktadır. Bu çerçevede fermanlarda yer alan düzenlemeler, modern siyaset ve hukuk literatüründe hukukun üstünlüğü, ölçülülük, eşitlik, insan hakları ve etik liderlik gibi ilkelere karşılık gelen uygulamalarla ilişkilendirilebilmektedir. Aşağıda bu ilkeler, Aşoka fermanlarında yer alan düzenlemeler dikkate alınarak ayrı ayrı incelenmektedir.

3.2.2.1. Hukukun Üstünlüğü İlkesi

Birinci bölümde de belirtildiği üzere hukukun üstünlüğü ilkesi, kamusal gücün keyfi kullanımının önlenmesini, devlet dâhil herkesin hukuk karşısında eşit biçimde kanunlara tabi olmasını ve adaletin tarafsız kurumlar aracılığıyla uygulanmasını ifade eden temel bir demokratik değerdir. Bu ilke, yöneticilerin hukuka bağlı kalmasını ve yargısal süreçlerin bağımsız, öngörülebilir ve denetlenebilir biçimde işletilmesini zorunlu kılmaktadır. Hukukun üstünlüğünün sağlandığı bir yönetim düzeninde yasaların etkin biçimde uygulanması, devletin hukuk dışı fiillerini sınırlandırarak bireylerin kamusal işlemleri öngörebilmesine imkân tanımakta ve demokratik güvence oluşturmaktadır (Raz, 2009, s. 225–226). Bu kuramsal çerçeve esas alındığında, hukukun üstünlüğü ilkesinin Aşoka döneminde de yargısal ve yönetsel uygulamalar aracılığıyla erken biçimlerde karşılık bulabildiği görülmektedir.

Kalinga Kaya Fermanı I’de Aşoka, yargı görevlilerine hitap ederek adaletin tarafsızlık, ölçülülük ve sabır ilkeleri doğrultusunda uygulanmasını emretmekte; keyfi tutuklama ve haksız cezalandırma uygulamalarını açık biçimde yasaklamaktadır. Ferman metninde yargıçların öfke, kıskançlık ve kayıtsızlık gibi kişisel duygulardan arınmaları gerektiği özellikle vurgulanmakta ve adaletin “doğru ve uygun biçimde” yerine getirilmesi istenmektedir (Dhammika, 1993, s. 11–12). Bu yaklaşım, hukuki karar alma süreçlerinin bireysel eğilimlere ve keyfi iradeye değil, genel ve nesnel ilkelere dayanması

gerektiğini ortaya koymakta; bu yönüyle hukukun üstünlüğü anlayışıyla doğrudan örtüşmektedir.

Yedi Sütun Fermanı IV'te ise Rajjukalar'a halkın dilek ve şikâyetlerini dinleme ve adaleti korkusuz, tarafsız ve eşit biçimde uygulama görevi verilmekte; imparatorluk genelinde “hukukta birlik” ve “cezada birlik” ilkesinin sağlanması açıkça emredilmektedir. Ayrıca ölüm cezasına çarptırılan mahkûmlara üç günlük erteleme hakkı tanınarak itiraz ve af başvurusunda bulunma imkânı sağlanması, bireylere hukuki güvence sunan erken bir usulî koruma mekanizması olarak değerlendirilebilir (Dhammika, 1993, s. 17–18). Bu düzenlemeler, yargı yetkisinin mutlak ve denetimsiz bir güç olarak değil, hukuki ve ahlaki sınırlarla çerçevelenmiş bir kamu yetkisi olarak kurgulandığını göstermektedir (Nikam ve McKeon, 1959, s. 59-61).

Fermanlar birlikte değerlendirildiğinde, Aşoka'nın yargısal süreçleri keyfilikten arındırmaya, adaletin eşit ve ölçülü biçimde uygulanmasını sağlamaya ve siyasal iktidarı hukukla sınırlandırmaya yönelik bilinçli bir yönetim anlayışı benimsediği görülmektedir. Böylece hukukun üstünlüğü ilkesi, Aşoka fermanlarında demokratik hukuki değerlere yaklaşan erken ve özgün bir yönetsel pratiğin tarihsel örneği olarak değerlendirilebilir.

3.2.2.2. Ölçülülük İlkesi

Birinci bölümde de belirtildiği gibi ölçülülük ilkesi, temel hak ve özgürlüklere yönelik müdahalelerin belirli sınırlar içinde tutulmasını ve kullanılan araç ile ulaşılmak istenen amaç arasında adil ve makul bir dengenin kurulmasını ifade eden temel bir hukuk ilkesidir (Rumpf, 1993, s. 48). Bu ilke, idarenin keyfi ve aşırı uygulamalarını önleyerek kamu gücünün birey üzerindeki etkisini sınırlamayı ve adaletin korunmasını amaçlamaktadır (Oğurlu, 2002, s. 25). Kral Aşoka'nın fermanlarında da ölçülülük ilkesine karşılık gelen düzenlemelerin açık biçimde yer aldığı görülmektedir.

Büyük Kaya Fermanı XIII'te, Kalinga Savaşı sonrasında duyulan derin pişmanlık dile getirilmekte; savaşın yol açtığı ölüm, sürgün ve acıların açık biçimde kınanmasıyla birlikte, bundan böyle cezalandırma ve güç kullanımında “hafiflik”, “bağışlama” ve “şiddetten kaçınma” esaslarının benimsenmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Dhammika, 1993, s. 9–10). Aşoka'nın yanlış yapanların mümkün olduğu ölçüde bağışlanması gerektiğini ifade etmesi, cezalandırmada aşırılığın reddedildiğini ve devlet gücünün mutlak değil, sınırlı ve orantılı biçimde kullanılmasının amaçlandığını göstermektedir.

Bu yaklaşım, fermanın epigrafik çözümlemelerinde de cezanın intikamcı değil, düzeni korumaya yönelik ölçülü bir araç olarak kurgulandığını ortaya koymaktadır (Bloch, 1950, s. 125–127).

Yedi Sütun Fermanı IV'te, yargı görevlilerine verilen talimatlarda adaletin korkusuz, tarafsız ve ölçülü biçimde uygulanması gerektiği açıkça belirtilmekte; ölüm cezasına çarptırılan mahkûmlara üç günlük erteleme hakkı tanınarak yakınlarının itiraz ve af başvurusunda bulunabilmesine imkân sağlanmaktadır (Dhammika, 1993, s. 17-18). Bu düzenleme, cezaların derhal ve telafisi mümkün olmayan biçimde uygulanmasını engelleyen erken bir güvence niteliği taşımakta; ölçülülük ilkesinin yalnızca cezanın ağırlığı bakımından değil, yargısal sürecin işleyişi bakımından da gözetildiğini göstermektedir. Bu husus, fermanın içerdiği yargısal düzenlemelerin değerlendirilmesinde de vurgulanmaktadır (Sircar, 1979, s. 112).

Yedi Sütun Fermanı V'te, hayvanların öldürülmesine ve cezalandırılmasına yönelik uygulamaların belirli günlerde yasaklandığı, bazı hayvan türlerinin tamamen koruma altına alındığı ve çeşitli durumlarda genel af niteliğinde düzenlemeler getirildiği açıkça belirtilmektedir (Dhammika, 1993, s. 18–19). Bu düzenlemeler, kamusal yaptırımların sınırsız ve keyfi biçimde uygulanmasını engellemeyi amaçlayan; ceza ve müdahalelerin gereksiz sertlikten arındırılarak ölçülülük temelinde sınırlandırıldığını gösteren erken bir hukuk anlayışına işaret etmektedir.

Yukarıda açıklanan üç Aşoka fermanında da cezanın amaçla orantılı olması, bağışlama ve erteleme mekanizmalarının işletilmesi ve kamusal gücün sınırlandırılması yönündeki hükümleriyle, ölçülülük ilkesinin erken bir yönetsel ve hukuki yansıması olarak değerlendirilebilmektedir.

3.2.2.3. Eşitlik İlkesi

Birinci bölümde de belirtildiği gibi eşitlik ilkesi, demokratik yönetim anlayışında bireylerin siyasal topluluğun eşit üyeleri olarak kabul edilmesini ve kamusal karar süreçlerinde ayrımcılığa maruz kalmamalarını ifade etmektedir. Demokratik eşitlik, herkesin aynı özelliklere sahip olması anlamına gelmemekte; bireylerin hukuksal ve siyasal statü bakımından eşit kabul edilmesini esas almaktadır (Sartori, 1996, s. 383-390). Aşoka'nın fermanlarında da yöneticinin tüm tebaayı ayırım gözetmeksizin kapsayan bir anlayış benimsendiği açık biçimde görülmektedir.

Büyük Kaya Fermanı XII’de Aşoka, “bütün dinlere mensup keşişlere ve hane halkına saygı gösterdiğini” ve asıl amacının farklı inançlar arasında karşılıklı hoşgörü ve saygıyı geliştirmek olduğunu ifade etmekte; bir dinin yüceltilmesinin diğerinin aşağılanması pahasına olmaması gerektiğini özellikle vurgulamaktadır (Dhammika, 1993, s. 8). Bu ifade, yöneticinin farklı inanç ve topluluklara karşı tarafsız ve kapsayıcı bir tutum benimsemesi gerektiğinin altını çizmekte ve eşitliği ahlaki ve siyasal bir gereklilik olarak göstermektedir. Nitekim Aşoka’nın bu yaklaşımı, modern anlamda bireysel haklara dayalı bir eşitlik anlayışından ziyade, tüm topluluklara ayırım gözetilmeksizin yöneltilen insani ve tarafsız bir yönetim sorumluluğunu ifade etmektedir (Draper, 1962, s. 201–203).

Yedi Sütun Fermanı VI’da Aşoka, “akrabalarına, yakındakilere ve uzaktakilere eşit biçimde dikkat ettiğini” ve bütün toplumların refah ve mutluluğunu gözettiğini belirtmekte; devletin tüm kesimlere aynı ölçüde yönelmesi gerektiğini açıkça dile getirmektedir (Dhammika, 1993, s. 19). Bu düzenlemeler, Aşoka yönetiminde eşitliğin yalnızca soyut bir ahlaki ilke olarak kalmadığını; farklı inançlara, toplumsal gruplara ve coğrafi kesimlere yönelik yönetsel uygulamalara yansıyan somut bir yönetim değeri olarak benimsendiğini ortaya koymaktadır.

3.2.2.4. İnsan Hakları İlkesi

Birinci bölümde de belirtildiği gibi insan hakları ilkesi, insanın yalnızca insan olmasından kaynaklanan ve vazgeçilmez, devredilemez nitelik taşıyan temel hakların korunmasına dayanan bir değer anlayışını ifade etmekte olup, demokratik yönetim anlayışının normatif zeminini oluşturmaktadır (Soykan, 2000, s. 4; Cranston, 1993, s. 254). Bu ilkenin merkezinde yer alan insan onuru, bireyin araç değil amaç olarak kabul edilmesini gerektiren temel bir ahlaki ilke olarak, siyasal iktidarın sınırlandırılmasının da başlıca gerekçesini oluşturmaktadır. Nitekim demokratik bir düzende çoğunluk iradesinin, insan onurunu zedeleyecek ve temel hakları ortadan kaldıracak biçimde sınırsız biçimde kullanılmasına izin verilemez; insan hakları, kamusal gücü insan onuru ekseninde sınırlayan asli bir güvence işlevi görmektedir (Plattner, 2001, s. 391). Bu normatif çerçevenin tarihsel bir örneği olarak Aşoka fermanlarında, özellikle insan hayatının korunması, adaletin insaf ve merhametle uygulanması ve bireylerin keyfî muameleye karşı korunması yönünde dikkat çekici düzenlemeler yer almaktadır.

Büyük Kaya Fermanı V'te, mahkûmların durumlarının gözden geçirilmesi, yaşlıların ve ailesi bulunanların serbest bırakılması için görevlilerin yetkilendirilmesi ve cezaların hafifletilmesine imkân tanınması emredilmektedir (Dhammika, 1993, s. 3–4). Bu düzenleme, cezalandırma yetkisinin mutlak ve sınırsız bir iktidar alanı olarak değil; denetime açık, merhamet ve insaf ilkeleriyle sınırlandırılmış bir kamusal yetki olarak kurgulandığını göstermektedir. Böylece bireylerin keyfî cezalandırmalara karşı korunması ve yaşam hakkının güvence altına alınması amaçlanmaktadır; bu yaklaşım, cezalandırma yetkisinin insani ölçütlerle sınırlandırılmasını öngören erken bir insan hakları duyarlılığına işaret etmektedir (Draper, 1962, s. 196–198).

Büyük Kaya Fermanı XI'de, “Dhamma armağanı” kapsamında şiddetten kaçınılması, canlılara zarar verilmemesi, anne-babaya saygı gösterilmesi ve toplumsal ilişkilerde merhametin esas alınması öğütlenmektedir (Dhammika, 1993, s. 7). Bu düzenleme, kamusal düzenin yalnızca hukuki yaptırımlarla değil; insan onurunu ve yaşamın kutsallığını önceleyen etik ilkelerle korunması gerektiğine işaret etmektedir.

Büyük Kaya Fermanı XIII'te, Kalinga Savaşı sonrasında dile getirilen derin pişmanlıkta, öldürmeler, sürgünler ve halkın çektiği acılar açıkça kabul edilmekte; fetih anlayışının yerini “Dhamma yoluyla fetih” ilkesinin aldığı vurgulanmaktadır (Dhammika, 1993, s. 9–11). Bu beyan, siyasal iktidarın şiddeti meşrulaştıran bir güç olmaktan çıkarılarak, yaşam hakkı ve insan onurunun korunmasına dayalı yeni bir yönetim anlayışının benimsendiğini göstermektedir. Bu yönüyle söz konusu düzenleme, barışı ve sivillerin korunmasını önceleyen erken bir insan hakları duyarlılığı olarak değerlendirilebilir (Voss, 2016, s. 9).

Kalinga Kaya Fermanı II'de, sınır bölgelerinde yaşayan halklara korku yerine güven telkin edilmesi, affedilebilir olanların affedilmesi ve yöneticinin kendisini halkın “babası” olarak görerek onların refah ve mutluluğunu öncelemesi emredilmektedir (Dhammika, 1993, s. 13-14). Bu düzenleme, kamusal gücün baskı ve korku aracı değil; koruyucu, sınırlı ve şefkat temelli bir yetki olarak kullanılmasını öngören bir anlayışı yansıtmaktadır; siyasal meşruiyetin zorlayıcı güçten ziyade insani sorumluluk, affedicilik ve toplumsal fayda üzerinden kurulması gerektiğini vurgulamaktadır (Draper, 1962, s. 199–201).

Bahsedilen fermanlar birlikte değerlendirildiğinde, Aşoka'nın yönetim anlayışında insan hayatının dokunulmazlığı, adil yargılanma, merhamet ve keyfî cezalandırmanın sınırlandırılması gibi ilkelerin belirgin biçimde öne çıktığı görülmektedir. Bu çerçevede insan hakları, insan onuru ve siyasal iktidarın sınırlandırılması arasındaki ilişki, yalnızca modern anayasal rejimlere özgü bir kurgu olmayıp; Aşoka fermanlarında da erken ve bütüncül bir biçimde ifade edilen etik-siyasal bir bütünlük olarak karşımıza çıkmaktadır.

3.2.2.5. Etik Liderlik İlkesi

Birinci bölümde de belirtildiği gibi etik liderlik ilkesi, liderlerin davranış ve kararları aracılığıyla etik ilke ve standartların örgütsel yaşama yansıtılmasını ifade eden temel bir yönetsel değerdir. Demokratik yönetim anlayışının benimsendiği yapılarda katılım, eşit söz hakkı ve şeffaflık gibi değerlerin güçlenmesi, etik liderliğin kurumsal düzeyde yerleşmesini kolaylaştırmaktadır. Etik liderler, adaletli ve güvenilir tutumlarıyla etik davranışları teşvik etmekte ve etik dışı uygulamaların önlenmesine katkı sağlamaktadır (Brown vd., 2005, s. 117–134; Goswami vd., 2020, s. 122–144). Bu çerçevede Aşoka'nın yönetim anlayışında etik liderlik, yalnızca yöneticinin bireysel bir erdemi olarak değil; yönetsel uygulamalara ve kamusal yönetim kültürüne yön veren temel bir değer olarak şekillenmektedir.

Büyük Kaya Fermanı VIII'de Aşoka, geleneksel av ve eğlence gezileri yerine “Dhamma gezileri” yaptığını, bu geziler sırasında yaşlılarla, din adamlarıyla ve halkla bizzat görüşerek onlara öğüt verdiğini belirtmektedir (Dhammika, 1993, s. 5-6). Bu düzenleme, liderin halktan kopuk bir yönetici değil; doğrudan temas kuran, ahlaki rehberlik üstlenen ve yöneticilik görevini etik bir sorumluluk olarak yerine getiren bir figür olarak kurgulandığını göstermektedir. Nitekim liderliğin yalnızca idari bir işlev değil, toplumsal aktörlerle doğrudan ilişki kurmayı ve ahlaki rehberlik sunmayı gerektirdiği, etik liderlik literatüründe de temel bir ilke olarak kabul edilmektedir (Burns, 1978, s. 4–5).

Büyük Kaya Fermanı IX'da Aşoka, gösterişli törenlerin ve biçimsel ibadetlerin değersizliğini vurgulayarak gerçek erdemin hizmetkârlara adaletli davranmak, canlılara zarar vermemek ve cömertlik göstermek olduğunu ifade etmektedir (Dhammika, 1993, s. 6-7). Bu yaklaşım, liderliğin biçimsel meşruiyetten ziyade ahlaki tutarlılık ve örnek

davranış üzerinden inşa edilmesi gerektiğine işaret eden erken bir etik liderlik anlayışını yansıtmaktadır.

Büyük Kaya Fermanı X’da Aşoka, şan ve şöhret arayışını reddettiğini, asıl amacının halkının Dhamma’ya uygun biçimde yaşaması olduğunu açıkça dile getirmektedir (Dhammika, 1993, s. 7). Bu ifade, siyasal iktidarın kişisel çıkar ve ün arayışından arındırılması gerektiğini vurgulayarak, liderin kamusal yararı önceleyen özgeci bir tutum benimsemesini etik liderliğin temel koşulu hâline getirmektedir (Voss, 2016, s. 6-8).

Kalinga Kaya Fermanı I’de Aşoka, yargı görevlilerine sabır, tarafsızlık ve öfkesizlik içinde görev yapmalarını emretmekte; adaletin kişisel zaaflardan arındırılması gerektiğini özellikle vurgulamaktadır (Dhammika, 1993, s. 11–12). Bu düzenleme, liderin yalnızca kendi davranışlarıyla değil, astlarının etik tutumlarını da yönlendirerek örgütsel düzeyde etik bir yönetim kültürü oluşturmaya çalıştığını göstermektedir.

Kalinga Kaya Fermanı II’de yöneticilerin halka korku değil güven telkin etmeleri, affedilebilir olanları affetmeleri ve yöneticinin kendisini “baba” konumunda görerek halkın refahını öncelemesi gerektiği belirtilmektedir (Dhammika, 1993, s. 13–14). Bu yaklaşım, liderin otoriter bir figür değil; koruyucu, şefkatli ve sorumluluk sahibi bir rehber olarak konumlandırıldığını ve etik liderliğin merhamet boyutunu öne çıkardığını ortaya koymaktadır (Thapar, 1997, s. 256–258).

Küçük Kaya Fermanı II’de anne-babaya saygı, yaşlılara hürmet, doğruluk ve canlılara şefkat, yöneticilik erdemlerinin temel unsurları arasında sayılmaktadır (Dhammika, 1993, s. 15). Bu düzenleme, liderin yalnızca hukuki değil, aynı zamanda ahlaki değerleri de yönetsel pratiğin merkezine yerleştirdiğini ve etik normları kamusal davranış ölçütü hâline getirdiğini göstermektedir.

Yedi Sütun Fermanı VI’da Aşoka, halkın mutluluğunu sağlama görevini şahsi sorumluluğu olarak tanımlamakta ve yöneticilerin halkla doğrudan temas kurmalarını emretmektedir (Dhammika, 1993, s. 19). Bu ifade, liderliğin yetki kullanımıyla sınırlı olmadığını; halkın refahını sürekli gözeten ve hesap verebilir bir ahlaki yükümlülük olarak kurgulandığını ortaya koymaktadır (Strong, 1989, s. 126–128).

Yukarıda ele alınan hukukun üstünlüğü, ölçülülük, eşitlik, insan hakları ve etik liderlik ilkeleri birlikte değerlendirildiğinde, Kral Aşoka yönetiminde hukuki ve politik alanda demokratik değerlere yaklaşan bütüncül bir siyasal anlayışın şekillendiği

görülmektedir. Bu bulgular, söz konusu ilkelerin yalnızca modern anayasal rejimlere ya da Antik Yunan siyasal geleneğine özgü olmadığını; Antik Doğu bağlamında da erken ve özgün biçimlerde normatif ve kurumsal karşılıklar bulabildiğini ortaya koymaktadır. Aşoka fermanlarında adaletin tarafsız uygulanması, cezanın ölçülü biçimde sınırlandırılması, farklı topluluklara eşit muamele edilmesi, insan hayatının korunması ve siyasal iktidarın ahlaki sorumluluk temelinde sınırlandırılması, demokratik hukuki ve politik değerlerin tarihsel kökenlerinin sanılandan çok daha geniş bir uygarlık coğrafyasına yayıldığını göstermektedir. Böylece Aşoka yönetimi, hukukun üstünlüğü ve insan onuruna dayalı siyasal ilkelerin Batı merkezli olmayan erken tarihsel öncüllerinden biri olarak değerlendirilebilir.

3.2.3. Aşoka Fermanlarında Demokratik Toplumsal Değerler

Tablo II’de görüldüğü üzere Kral Aşoka fermanlarında yer alan toplumsal düzenlemeler yalnızca bireysel ahlaka ilişkin öğütler olarak değil, aynı zamanda belirli bir toplumsal yönetim anlayışının göstergeleri olarak değerlendirilebilir. Kral Aşoka fermanlarında toplumsal anlayışın temelinde toplum içindeki farklılıkların barış, karşılıklı saygı ve uyum içinde sürdürülebilmesi düşüncesi yer almaktadır. Bu çerçevede fermanlarda yer alan düzenlemeler, modern demokratik toplumsal değerler literatüründe hoşgörü, inanç özgürlüğü, sosyal adalet ve şiddetsizlik gibi ilkelere karşılık gelen uygulamalarla ilişkilendirilebilmektedir. Aşağıda bu değerler, Aşoka fermanlarında yer alan toplumsal düzenlemeler dikkate alınarak incelenmektedir.

3.2.3.1. Hoşgörü İlkesi

Birinci bölümde de belirtildiği üzere hoşgörü ilkesi, toplumsal farklılıkların varlığını kabul eden; ancak bu farklılıklara kayıtsız kalmayı değil, rasyonel temellere dayalı bir karşılıklı anlama tutumunu esas alan bilinçli bir toplumsal değerdir. Hoşgörü, her şeyin aynı olduğu bir durumu değil; görüş ayrılıklarının ve çoğulculuğun bulunduğu bir ortamı gerekli kılmaktadır (Langerak, 1994, s. 95–106). Bununla birlikte hoşgörü, pasif bir ilgisizlik biçimi olarak da değerlendirilmemeli; aksine anlaşmazlık durumlarında rasyonel diyalog yoluyla uzlaşma ve karşılıklı saygı geliştirme çabasını içermelidir (Cohen, 2004, s. 68–95). Bu yönüyle hoşgörü, demokratik toplumlarda çoğulculuğun sürdürülebilmesini mümkün kılan temel toplumsal değerlerden biri olarak kabul edilmektedir. Bu kuramsal çerçeve doğrultusunda değerlendirildiğinde, Kral Aşoka

fermanlarında farklı inanç, düşünce ve toplumsal gruplar arasındaki ilişkilerin karşılıklı saygı ve anlayış temelinde düzenlenmesine yönelik çok sayıda ilke ve düzenlemeye yer verildiği görülmektedir.

Büyük Kaya Fermanı VII’de Kral Aşoka, imparatorluk sınırları içerisinde tüm dinlerin varlığını sürdürmesini arzuladığını belirtmekte; farklı inanç gruplarının özdenetim ve ahlaki arınma gibi ortak değerlere sahip olduğunu vurgulamaktadır (Dhammika, 1993, s. 5). Bu ifade, dinî ve kültürel çoğulculuğun devlet tarafından meşru kabul edildiğini ve farklı inanç topluluklarının birlikte yaşamasının teşvik edildiğini göstermektedir. Aşoka’nın bu yaklaşımının, çok dinli ve çok kültürlü bir toplumsal yapıda barış ve istikrarı korumaya yönelik bilinçli bir hoşgörü politikası niteliği taşıdığı belirtilmektedir (Saini, 2023, s. 106; Chattopadhyaya, 1999, s. 24–26).

Büyük Kaya Fermanı XI’de Dhamma’nın en yüce bağış olduğu vurgulanmakta; anne-babaya saygı, çalışanlara adil davranma ve canlılara zarar vermeme gibi evrensel ahlaki ilkeler öne çıkarılmaktadır (Dhammika, 1993, s. 7). Bu düzenleme, bireyler arası ilişkilerde şiddet ve zorlamaya dayalı bir anlayış yerine, karşılıklı saygı ve merhameti esas alan bir toplumsal düzenin inşa edilmesini hedeflemektedir. Söz konusu yaklaşım, hoşgörünün yalnızca inanç alanında değil, gündelik toplumsal ilişkilerde de temel bir ilke olarak benimsendiğini göstermektedir.

Büyük Kaya Fermanı XII’de Aşoka, farklı din ve inanç gruplarına mensup kişilerin birbirlerini yermek yerine, karşılıklı olarak saygı göstermeleri gerektiğini vurgulamakta; diğer inançları gereksiz biçimde eleştirmenin toplumsal uyumu zedelediğini belirtmektedir (Dhammika, 1993, s. 8). Bu ferman, hoşgörünün yalnızca pasif bir kabullenme değil; bilinçli bir dil ve tutum disiplini gerektirdiğini ortaya koymaktadır. Farklı inançların barışçıl biçimde bir arada var olabilmesinin toplumsal bütünlüğün temel koşullarından biri olduğu da vurgulanmaktadır (Doniger, 2009, s. 412–414). Bu bağlamda Aşoka, farklılıkların barışçıl biçimde sürdürülebilmesi için etik temelli bir iletişim kültürü geliştirmeyi amaçlamaktadır.

Küçük Kaya Fermanı II’de anne-babaya saygı, yaşlılara hürmet, canlılara şefkat ve doğruluk gibi ilkeler vurgulanmakta; toplumsal ilişkilerin ahlaki temeller üzerinde sürdürülmesi gerektiği ifade edilmektedir (Dhammika, 1993, s. 15). Bu yaklaşım, bireyler

arasında anlayış, sabır ve merhamet temelinde kurulan ilişkilerin, toplumsal hoşgörünün sürekliliği açısından taşıdığı önemi ortaya koymaktadır.

Yedi Sütun Fermanı VI'da Aşoka, tüm dinleri çeşitli biçimlerde onurlandırıldığını ve farklı inanç gruplarıyla doğrudan temas kurmayı tercih ettiğini belirtmektedir (Dhammika, 1993, s. 19). Bu ifade, yöneticinin farklı toplumsal ve dinî gruplarla doğrudan iletişim kurarak karşılıklı güven ve anlayış ortamı oluşturmayı hedeflediğini göstermektedir. Bu yönelimin, siyasal otoritenin baskı yerine ahlaki meşruiyet temelinde sürdürülmesine dayalı özgün bir yönetim modeli ortaya koyduğu ifade edilmektedir (Sharma, 2008, s. 146–148). Bu yönüyle söz konusu düzenleme, hoşgörünün yönetsel düzeyde kurumsallaştırılmasına yönelik önemli bir örnek olarak değerlendirilebilir.

Yukarıda ele alınan fermanlar birlikte değerlendirildiğinde, Aşoka yönetiminde hoşgörü ilkesinin yalnızca bireysel bir erdem olarak değil; toplumsal barışı ve çoğulculuğu korumaya yönelik bilinçli bir yönetim politikası olarak benimsendiği görülmektedir. Aşoka, farklı dinî, kültürel ve toplumsal grupların varlığını meşru kabul etmekte; bu farklılıkların çatışmaya dönüşmesini engellemek amacıyla karşılıklı saygı, yumuşak dil ve rasyonel ikna yöntemlerini teşvik etmektedir. Bu bağlamda hoşgörü ilkesi, Aşoka fermanlarında demokratik toplumsal değerlerin erken ve özgün bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

3.2.3.2. İnanç Özgürlüğü İlkesi

Birinci bölümde de belirtildiği üzere inanç özgürlüğü ilkesi, bireylerin din ve inançlara ilişkin tercihlerini herhangi bir siyasal, hukuksal ya da toplumsal baskıya maruz kalmaksızın özgürce belirleyebilmelerini ifade eden temel bir demokratik değerdir (Kaboğlu, 1991, s. 268). Bu özgürlük, bireyin vicdan alanına doğrudan temas eden inanç meselelerinin devlet tarafından yönlendirilmemesini ve kişinin kendi içsel kanaatine göre tutum alabilmesini güvence altına almaktadır. Aynı zamanda bireylerin herhangi bir dine bağlı olmama ya da bağlı oldukları dinin gereklerini yerine getirmeme yönündeki tercihleri de inanç özgürlüğünün doğal bir uzantısı olarak değerlendirilmektedir (Dutertre, 2007, s. 351). Bu yönüyle inanç özgürlüğü, çoğulcu toplum yapısında farklı inançların barışçıl biçimde bir arada var olabilmesini mümkün kılan temel bir insan hakkı niteliği taşımaktadır. Bu anlayışın tarihsel bir örneği, Aşoka fermanlarında farklı din ve inanç gruplarına yönelik hoşgörü ve saygı vurgusunda açık biçimde görülmektedir.

Büyük Kaya Fermanı VII’de Kral Aşoka, “tüm dinlerin her yerde varlık göstermesini” arzuladığını ifade etmekte ve bütün inançların özdenetim ile kalp temizliğini amaçladığını vurgulamaktadır (Dhammika, 1993, s. 5). Bu düzenleme, devletin belirli bir inancı üstün kılmak yerine, farklı dinî geleneklerin varlığını meşru kabul eden kapsayıcı bir yaklaşımı benimsediğini göstermektedir. Aşoka’nın şiddetten uzak durma ve dinî hoşgörüyü esas alan yönetim anlayışının, inanç alanında baskıyı reddeden bir perspektif sunduğu belirtilmektedir (Kumar, 2021, s. 387). Bu bağlamda söz konusu yaklaşım, bireylerin kendi inançlarını özgürce yaşayabilmelerine imkân tanıyan erken dönem bir inanç özgürlüğü anlayışına işaret etmektedir.

Büyük Kaya Fermanı XII’de Aşoka, bütün din mensuplarına saygı gösterilmesi gerektiğini vurgulamakta; kendi inancını yüceltmek amacıyla diğer inançların aşağılanması zararlı olduğunu belirtmektedir (Dhammika, 1993, s. 8). Ferman metninde, farklı inançlara yönelik eleştirilerin ancak “yumuşak bir dille” yapılması gerektiğinin ifade edilmesi, dinî özgürlük alanının etik bir sorumlulukla korunmak istendiğini ortaya koymaktadır. Aşoka’nın yönetim anlayışının merhamet, şefkat ve toplumsal uyum ilkeleri üzerine inşa edildiği vurgulanmaktadır (Darade, 2012, s. 264). Bu yaklaşım, inanç özgürlüğünün yalnızca hukuki değil, aynı zamanda ahlaki bir temele dayandırıldığını göstermektedir.

Yedi Sütun Fermanı VII’de Aşoka, halkın Dhamma doğrultusunda gelişebilmesi için öğreti ve açıklamaların yaygınlaştırıldığını belirtmekte; farklı toplumsal ve dinî grupların bu değerler çerçevesinde bilinçlendirilmesini amaçladığını ifade etmektedir (Dhammika, 1993, s. 19-22). Bu düzenleme, bireylerin inanç alanında zorlayıcı yöntemlerle yönlendirilmesini değil, ikna ve bilgilendirme yoluyla bilinçli tercihlerde bulunmalarını hedefleyen bir yaklaşımı yansıtmaktadır. Aşoka’nın fetih ve baskı yerine “dhamma yoluyla ikna” anlayışını benimsediği ve bu yöntemi sistemli biçimde uyguladığı belirtilmektedir (Kumar, 2021, s. 390; Suresh, 2018, s. 235). Böylece inanç özgürlüğü, baskıya dayalı bir denetim anlayışı yerine, özgür irade ve ahlaki sorumluluk temelinde korunmaktadır.

Yukarıda incelenen fermanlar birlikte değerlendirildiğinde, Aşoka yönetiminde inanç özgürlüğü ilkesinin modern anlamda anayasal bir hak biçiminde düzenlenmemiş olmakla birlikte fiilî ve etik temelli bir güvence altına alındığı görülmektedir. Aşoka,

farklı inançların varlığını meşru kabul etmekte, dinî çoğulculuğu teşvik etmekte ve bireylerin vicdani tercihlerine saygı gösterilmesini yönetsel bir ilke hâline getirmektedir. Bu bağlamda inanç özgürlüğü, Aşoka fermanlarında demokratik toplumsal değerlerin erken ve özgün bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

3.2.3.3. Sosyal Adalet İlkesi

Birinci bölümde de belirtildiği üzere sosyal adalet ilkesi, demokratik toplumlarda bireylerin yalnızca kanun önünde eşitliğini değil; aynı zamanda ekonomik ve sosyal imkânlardan adil biçimde yararlanabilmesini ifade eden temel bir toplumsal değerdir. Üretim süreci ve sonrasında ortaya çıkan nimet ve külfetlerin toplumun geneline dengeli biçimde dağıtılması, sosyal adaletin temel amaçları arasında yer almaktadır (ILO, 2003, s. 1; Sunal, 2011, s. 286). Bu bağlamda sosyal adalet, toplumsal tabakalar arasında derin eşitsizliklerin oluşmasını engelleyerek toplumsal bütünlüğün korunmasına katkı sunmaktadır (Kaya, 2000, s. 229). Bu ilkenin tarihsel bir yansıması, Kral Aşoka'nın fermanlarında toplumsal eşitsizlikleri azaltmaya, dezavantajlı grupları korumaya ve kamusal refahı yaygınlaştırmaya yönelik düzenlemelerde açık biçimde görülmektedir.

Büyük Kaya Fermanı IV'te Aşoka, canlılara zarar verilmemesi, yakınlarla adil davranılması ve toplumsal ilişkilerde ölçülülüğün esas alınması gerektiğini vurgulamaktadır (Dhammika, 1993, s. 2-3). Bu düzenleme, toplumsal düzenin şiddet ve keyfilik yerine merhamet ve adalet ilkeleri üzerine inşa edilmesini hedeflemektedir. Aşoka'nın yönetim anlayışının, ahlaki sorumluluk ve toplumsal denge temelinde şekillendiği ve bu yaklaşımın sosyal adalet düşüncesinin erken bir örneğini oluşturduğu belirtilmektedir (Kumari, 2025, s. 77–78).

Büyük Kaya Fermanı V'te Dhamma Mahamatraları'nın yoksullar, yaşlılar, mahkûmlar ve korunmaya muhtaç gruplarla özel olarak ilgilenmekle görevlendirildiği belirtilmektedir (Dhammika, 1993, s. 3-4). Mahkûmların serbest bırakılması, aile sorumluluklarının dikkate alınması ve mağduriyetlerin giderilmesi yönündeki uygulamalar, devletin dezavantajlı kesimlere yönelik sorumluluk üstlendiğini göstermektedir. Aşoka döneminde gerçekleştirilen sosyal düzenlemelerin, toplumsal refahın yaygınlaştırılmasına önemli katkı sağladığı vurgulanmaktadır (Ray, 2008, s. 13–15).

Büyük Kaya Fermanı VIII'de hükümdarın halkla doğrudan temas kurduğu Dhamma gezilerinden söz edilmekte; yaşlılara, yoksullara ve kırsal kesimde yaşayanlara yardım edilmesi teşvik edilmektedir (Dhammika, 1993, s. 5-6). Bu uygulama, sosyal hizmetlerin yalnızca merkezî yönetimle sınırlı kalmadığını, doğrudan halka ulaştırılmasının amaçlandığını göstermektedir. Aşoka'nın bu politikalarının, kamu yararını önceleyen ve toplumsal eşitsizlikleri azaltmayı hedefleyen bir yönetim anlayışını yansıttığı ifade edilmektedir (Kumar, 2021, s. 3).

Büyük Kaya Fermanı XI'de hizmetkârlara, yoksullara ve toplumsal olarak zayıf konumda bulunan gruplara adil davranılması gerektiği vurgulanmaktadır (Dhammika, 1993, s. 7). Bu düzenleme, toplumsal hiyerarşinin mutlak bir tahakküm ilişkisine dönüşmesini engellemeyi amaçlamakta; sosyal statü farklarına rağmen herkesin onurlu bir yaşam sürmesini esas almaktadır. Aşoka'nın yönetim anlayışının insani değerler ve sosyal uyum temelinde şekillendiği belirtilmektedir (Voss, 2016, s. 5-7).

Yedi Sütun Fermanı VII'de Aşoka, yol, kuyu, dinlenme alanları ve gölgeliklerin inşa edilmesini teşvik ederek kamusal hizmetlerin yaygınlaştırılmasını emretmektedir (Dhammika, 1993, s. 19-22). Bu düzenleme, devlet kaynaklarının yalnızca belirli bir kesime değil, toplumun tamamının ortak yararı doğrultusunda kullanılmasını amaçlayan bir yönetim anlayışını yansıtmaktadır. Söz konusu uygulamaların, Aşoka'nın sosyal refahı kurumsallaştırmaya yönelik politikalarının önemli bir parçasını oluşturduğu ve sosyal adaletin yönetsel düzeyde somutlaştırılmasına katkı sağladığı ifade edilmektedir (Darade, 2012, s. 264).

Yukarıda ele alınan fermanlar birlikte değerlendirildiğinde, Aşoka yönetiminde sosyal adalet ilkesinin yalnızca soyut bir ahlaki ideal olarak değil; yoksulların korunması, mahkûmların gözetilmesi, kamusal hizmetlerin yaygınlaştırılması ve toplumsal eşitsizliklerin azaltılması yoluyla somut politikalar hâline getirildiği görülmektedir. Bu bağlamda sosyal adalet, Aşoka fermanlarında toplumsal dengeyi ve dayanışmayı güçlendiren demokratik bir değer olarak erken ve özgün bir biçimde kurumsallaşmıştır.

3.2.3.4. Şiddetsizlik İlkesi

Birinci bölümde de belirtildiği üzere şiddetsizlik ilkesi, demokratik yönetim anlayışında toplumsal ve bireysel çıkarların güç ve baskı yoluyla değil, hukuka, ortak akla ve uzlaşma mekanizmalarına dayalı biçimde çözümlenmesini ifade eden temel bir

değerdir (Ringin, 2009, s. 57–58). Demokratik bir yönetim modelinde çatışmaların müzakere ve diyalog yoluyla çözülmesi, siyasal meşruiyetin korunması açısından büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda iktidarın temel hakları tanınması ve vatandaşlık bilincinin geliştirilmesi, şiddetsizliğin demokratik düzen içerisinde kurumsallaşmasını sağlayan unsurlar arasında yer almaktadır (Touraine, 2010, s. 413; Çelebi, 2010, s. 48–49). Bu anlayışın tarihsel bir örneği, Aşoka’nın özellikle Kalinga Savaşı sonrasında şiddeti reddeden ve “Dhamma yoluyla fetih” ilkesini benimseyen yönetim anlayışında açık biçimde görülmektedir.

Büyük Kaya Fermanı XIII’te Aşoka, Kalinga Savaşı’nda yaşanan büyük can kayıpları, sürgünler ve toplumsal yıkım karşısında derin bir pişmanlık duyduğunu açıkça ifade etmekte; savaş yoluyla elde edilen kazanımların ahlaki açıdan meşru olmadığını vurgulamaktadır (Dhammika, 1993, s. 9–11). Ferman metninde “Dhamma yoluyla fetih” anlayışının en üstün fetih biçimi olduğu belirtilerek, zor ve baskıya dayalı siyasal yayılmacılığın reddedildiği ortaya konulmaktadır. Bu yaklaşımın, Aşoka’nın şiddetten uzak durma ve ahlaki yönetime yönelmesinin bir sonucu olduğu ifade edilmektedir (Vivekananda, 2021, s. 2). Bu düzenleme, Aşoka’nın siyasal iktidarı şiddet yoluyla değil, ahlaki sorumluluk ve toplumsal rıza temelinde sürdürmeyi amaçladığını göstermektedir.

Yedi Sütun Fermanı III’te Aşoka, bireylerin öfke, kibir, kıskançlık ve saldırganlık gibi olumsuz tutumlardan kaçınmaları gerektiğini vurgulamakta; bu tür davranışların toplumsal huzuru bozduğunu belirtmektedir (Dhammika, 1993, s. 17). Ferman metninde öz denetim ve ahlaki disiplinin ön plana çıkarılması, şiddetin yalnızca fiziksel eylemlerden değil, bireysel tutum ve zihniyetlerden beslendiğini göstermektedir. Aşoka’nın yönetim anlayışında bireysel ahlakın toplumsal barışın temel unsuru olarak görüldüğü vurgulanmaktadır (Thapar, 2012, s. 156–158). Bu yaklaşım, toplumsal barışın kalıcı biçimde sağlanabilmesi için bireylerin de sorumluluk üstlenmesi gerektiğine işaret etmektedir.

Yedi Sütun Fermanı V’te canlılara zarar verilmemesi, hayvanların korunması ve doğaya yönelik tahribatın sınırlandırılması yönünde çeşitli düzenlemelere yer verilmektedir (Dhammika, 1993, s. 18–19). Aşoka’nın yalnızca insanlar arası ilişkilerde değil, doğa ve canlılarla kurulan ilişkilerde de şiddeti reddetmesi, şiddetsizlik ilkesini bütüncül bir etik sistem hâline getirdiğini göstermektedir. Aşoka’nın çevre ve hayvanlara

yönelik koruyucu politikalarının, şiddetsizlik anlayışının kapsamını genişlettiği belirtilmektedir (Basham, 1954, s. 97–99). Bu düzenleme, şiddetsizliğin yönetsel düzeyde sistemli biçimde uygulanmaya çalışıldığını ortaya koymaktadır.

İncelenen fermanlar birlikte değerlendirildiğinde, Aşoka yönetiminde şiddetsizlik ilkesinin yalnızca bireysel bir ahlaki erdem olarak değil; siyasal yönetim, toplumsal ilişkiler ve çevre politikalarıyla bütünleşmiş kapsamlı bir devlet politikası olarak benimsendiği görülmektedir. Aşoka, zor ve baskı yerine ikna, merhamet ve ahlaki sorumluluğu esas alan bir yönetim anlayışı geliştirerek, şiddetsizliği demokratik toplumsal değerlerin temel dayanaklarından biri hâline getirmiştir.

Bu başlık altında ele alınan hoşgörü, inanç özgürlüğü, sosyal adalet ve şiddetsizlik ilkeleri birlikte değerlendirildiğinde, Aşoka fermanlarında demokratik toplumsal değerlerin yalnızca ahlaki öğütler düzeyinde kalmadığı; toplumsal düzeni korumaya ve çoğulcu bir birlikteliği sürdürmeye yönelik yönetsel ilkelere dönüştüğü görülmektedir. Fermanlarda farklı inanç ve toplumsal gruplara saygı, çatışmaların yumuşak dil ve ikna yoluyla yönetilmesi, dezavantajlı kesimlerin korunması ve kamusal refahın yaygınlaştırılması gibi uygulamalar, toplumsal barışın siyasal bir hedef olarak benimsendiğini ortaya koymaktadır. Bu yönüyle Aşoka'nın yönetim anlayışı, demokratik toplum düzeninin etik temellerini güçlendiren erken ve özgün bir tarihsel örnek niteliği taşımaktadır.

3.2.4. Aşoka Fermanlarında Demokratik Sosyo-Ekonomik ve Çevresel Değerler

Tablo II'de görüldüğü üzere Kral Aşoka fermanlarında yer alan sosyo-ekonomik ve çevresel düzenlemeler yalnızca ahlaki öğütler olarak değil, aynı zamanda belirli bir yönetim anlayışının göstergeleri olarak değerlendirilebilir. Kral Aşoka fermanlarında sosyo-ekonomik ve çevresel anlayışın temelinde doğa, insan ve diğer canlılar arasındaki ilişkinin etik sorumluluk temelinde düzenlenmesi düşüncesi yer almaktadır. Bu çerçevede fermanlarda yer alan düzenlemeler, modern literatürde çevre etiği ve hayvan hakları gibi ilkelere karşılık gelen uygulamalarla ilişkilendirilebilmektedir. Aşağıda bu değerler, Aşoka fermanlarında yer alan sosyo-ekonomik ve çevresel düzenlemeler dikkate alınarak incelenmektedir.

3.2.4.1. Çevre Etiği İlkesi

Birinci bölümde de belirtildiği üzere çevre etiği ilkesi, çevre sorunlarını yalnızca teknik ve yönetsel düzenlemeler çerçevesinde ele almayan; insanın doğa karşısındaki sorumluluklarını merkeze alan bütüncül bir yaklaşımı ifade etmektedir. Demokratik bir yönetim anlayışında bu yaklaşım, çevrenin sınırsız biçimde kullanılabilecek bir nesne olarak değil, canlılar arası dengeyi ve yaşamın sürekliliğini gözetten ortak bir varlık alanı olarak değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır (Turgut, 1997, s. 709; Gürseler, 2008, s. 207). Bu doğrultuda çevre etiği, kalkınma ile doğanın korunması arasındaki ilişkinin denge ve adalet temelinde kurulmasını öngören bir yönetsel anlayışı yansıtmaktadır (Gemalmaz, 1986–1987, s. 272–273). Bu etik yaklaşımın tarihsel bir örneği, Aşoka fermanlarında canlıların korunmasına ve doğal çevrenin gözetilmesine yönelik düzenlemelerde açık biçimde görülmektedir.

Yedi Sütun Fermanı V'te, ormanların yakılmasının sınırlandırılması, doğal yaşam alanlarının tahrip edilmesinin engellenmesi ve canlıların yaşam çevresine zarar verilmesinin yasaklanması gibi düzenlemelere yer verilmektedir (Dhammika, 1993, s. 18–19). Bu tür önlemler, doğanın yalnızca insan ihtiyaçlarına hizmet eden bir kaynak olarak değil, korunması gereken ortak bir yaşam alanı olarak değerlendirildiğini göstermektedir. Ayrıca çevresel tahribatın önlenmesine yönelik getirilen sınırlamalar, ekosistemin sürekliliğinin sağlanmasını amaçlayan sistemli bir koruma anlayışının benimsendiğine işaret etmektedir. Bu yaklaşım, Aşoka'nın doğa ile insan arasındaki karşılıklı bağımlılığa dayanan etik dünya görüşüyle yakından ilişkilidir (Gethin, 1998, s. 86–88; Schmithausen, 1997, s. 27–29).

Yedi Sütun Fermanı VII'de yollar boyunca ağaçlar dikilmesi, kuyular açılması, dinlenme alanları ve gölgeliklerin inşa edilmesi gibi kamusal düzenlemelere yer verildiği görülmektedir (Dhammika, 1993, s. 19–22). Bu uygulamalar, doğal çevrenin hem insanlar hem de diğer canlılar için yaşanabilir kılınmasını amaçlayan bir yönetim anlayışını ortaya koymaktadır. Aşoka'nın çevresel altyapıyı kamusal refahla bütünleştiren bu yaklaşımının, günümüzde Birleşmiş Milletler tarafından benimsenen sürdürülebilir kalkınma hedefleriyle büyük ölçüde örtüştüğü belirtilmektedir (United Nations, 2020; Thapar, 1997, s. 201–203). Bu yönüyle Aşoka'nın çevre politikaları, modern çevre yönetimi anlayışına tarihsel bir zemin oluşturmaktadır.

Yukarıda ele alınan fermanlar birlikte değerlendirildiğinde, Aşoka yönetiminde çevre etiğinin doğa, insan ve diğer canlılar arasındaki ilişkinin ahlaki bir sorumluluk çerçevesinde düzenlendiği bütüncül bir yönetim anlayışına dayandığı görülmektedir. Doğal kaynakların korunması, çevresel dengenin gözetilmesi ve kamusal çevre düzenlemelerinin yaygınlaştırılması, çevrenin siyasal iktidar tarafından korunması gereken ortak bir değer alanı olarak kabul edildiğini göstermektedir. Bu bağlamda çevre etiği, Aşoka fermanlarında demokratik sosyo-ekonomik ve çevresel değerlerin erken ve özgün bir yansıması olarak ortaya çıkmaktadır.

3.2.4.2. Hayvan Hakları İlkesi

Birinci bölümde de belirtildiği üzere hayvan hakları ilkesi, demokrasinin yalnızca siyasal ve yönetsel bir düzenleme biçimi olmadığını; aynı zamanda güçlü ile güçsüz arasındaki ilişkinin etik temelde sınırlandırılmasını amaçlayan bir değerler sistemi olduğunu ortaya koymaktadır. Demokrasi, katılım ve temsil ilkelerinin ötesinde, korunmaya ve gözetilmeye ihtiyaç duyan varlıkların da dikkate alınmasını gerektiren normatif bir çerçeve sunmaktadır. Bu bağlamda hayvan refahı, hayvanların yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda psikolojik bakımdan da sağlıklı ve huzurlu bir yaşam sürmeleri gerektiğini ifade eden temel bir etik ilke olarak tanımlanmaktadır (Gruen, 2011, s. 3). Hayvan haklarının tanınması, demokratik değerlerin yalnızca insanlar arası ilişkilerle sınırlı olmadığını; sorumluluk, duyarlılık ve ölçülülük gibi ilkeleri de kapsadığını göstermektedir. Bu etik çerçevenin tarihsel bir örneği, Kral Aşoka'nın fermanlarında açık biçimde görülmekte; hayvanların korunmasına ve refahının sağlanmasına yönelik düzenlemelerle, hayvan haklarının yönetsel düzeyde somutlaştırıldığı anlaşılmaktadır.

Büyük Kaya Fermanı I'de Aşoka, imparatorluk sınırları içerisinde canlıların öldürülmesini ve kurban edilmesini yasaklamakta; özellikle mutfaklarda hayvan kesiminin ciddi biçimde sınırlandırıldığını belirtmektedir (Dhammika, 1993, s. 1). Ferman metninde, geçmişte çok sayıda hayvanın günlük olarak kesildiği, ancak bu uygulamaya son verildiği açıkça ifade edilmektedir. Bu düzenlemenin, yalnızca dinsel kurban uygulamalarını değil, genel anlamda hayvanların öldürülmesini sınırlandırmaya yönelik bilinçli bir etik politika niteliği taşıdığı belirtilmektedir (Mishra, 2023, s. 15-21).

Bu yaklaşım, hayvanların insan ihtiyaçları doğrultusunda sınırsız biçimde kullanılmasını reddeden erken dönem bir etik duyarlılığa işaret etmektedir.

Büyük Kaya Fermanı II’de insanlar kadar hayvanlar için de tıbbi tedavi imkânlarının sağlandığı; gerekli bitkilerin ithal edilerek yetiştirildiği belirtilmektedir (Dhammika, 1993, s. 1–2). Bu düzenleme, hayvan sağlığının kamusal sorumluluk kapsamında ele alındığını ortaya koymaktadır. Söz konusu uygulamaların, Aşoka’nın refah anlayışının yalnızca insan merkezli olmadığını; tüm canlıları kapsayan bütüncül bir yönetim felsefesine dayandığını gösterdiği ifade edilmektedir (Thapar, 1997, s. 249–251). Devletin hayvanların yaşam koşullarını iyileştirmeye yönelik aktif rol üstlenmesi, hayvan refahının yönetsel düzeyde güvence altına alındığını ortaya koymaktadır.

Yedi Sütun Fermanı V’te, çok sayıda hayvan türünün koruma altına alındığı; yavrulu ve süt veren hayvanların öldürülmesinin yasaklandığı ayrıntılı biçimde düzenlenmektedir (Dhammika, 1993, s. 18–19). Ayrıca balık satışının belirli günlerde yasaklanması ve hayvanlara yönelik çeşitli sınırlamalar getirilmesi, hayvan refahının sistemli biçimde korunduğunu göstermektedir. Söz konusu hükümlerin, Aşoka’nın hayvanları kamusal koruma kapsamına alan ilk yöneticilerden biri olduğunu ortaya koyduğu ifade edilmektedir (Hultzsch, 1925, s. 101–103). Bu düzenlemeler, hayvan haklarının yalnızca ahlaki söylem düzeyinde kalmadığını, somut yönetsel düzenlemelerle desteklenen normatif bir politika alanına dönüştüğünü göstermektedir.

Yukarıda incelenen fermanlar birlikte değerlendirildiğinde, Aşoka yönetiminde hayvan haklarının yalnızca bireysel ahlak anlayışına dayalı bir duyarlılık olarak değil, yönetsel düzeyde kurumsallaştırılmış bir etik ilke olarak benimsendiği görülmektedir. Hayvanların korunmasına, sağlıklarının gözetilmesine ve yaşam koşullarının iyileştirilmesine yönelik düzenlemeler, devletin canlı yaşamına karşı sorumluluk üstlendiğini ortaya koymaktadır. Bu yönüyle Aşoka fermanları, hayvan haklarının demokratik toplumsal değerlerle bütünleştiği erken ve özgün bir yönetim anlayışını yansıtmaktadır.

Bu başlık altında ele alınan çevre etiği ve hayvan hakları ilkeleri birlikte değerlendirildiğinde, Aşoka yönetiminde sosyo-ekonomik ve çevresel değerlerin yalnızca bireysel ahlaka dayalı bir duyarlılık olarak değil, yönetsel düzeyde kurumsallaştırılmış bir politika alanı olarak benimsendiği görülmektedir. Doğal çevrenin

korunmasına, ekolojik dengenin gözetilmesine ve hayvan refahının güvence altına alınmasına yönelik düzenlemeler, devletin canlı yaşamına karşı sorumluluk üstlendiğini ortaya koymaktadır. Bu yaklaşım, çevrenin ve diğer canlıların insan merkezli faydacılık anlayışının ötesinde, etik ve kamusal bir değer alanı olarak kabul edildiğini göstermektedir. Aşoka fermanlarında yer alan bu düzenlemeler, yönetsel otoritenin yalnızca siyasal ve hukuki alanla sınırlı kalmadığını; aynı zamanda çevresel sürdürülebilirlik ve canlı hakları temelinde şekillenen bütüncül bir yönetim anlayışına dayandığını ortaya koymaktadır. Bu yönüyle Aşoka'nın çevre ve hayvan politikaları, modern demokratik sistemlerde önem kazanan sürdürülebilir kalkınma, çevresel adalet ve etik yönetim ilkelerinin tarihsel bir öncülü niteliği taşımaktadır. Dolayısıyla Aşoka fermanları, demokratik sosyo-ekonomik ve çevresel değerlerin erken ve özgün bir örneğini sunmaktadır.

SONUÇ

Demokrasi kavramı, siyasal düşünce tarihinin en temel kavramlarından biri olmakla birlikte, farklı dönem ve toplumlar da çeşitli anlamlar kazanmış çok katmanlı bir yapıya sahiptir. Günümüz toplumlarında da demokrasi, birbirinden farklı uygulamaları tanımlamak için kullanılan geniş bir kavram hâline gelmiştir. Bu kavramsal çeşitlilik, tek ve kesin bir demokrasi tanımının oluşturulmasını güçleştirmekte; ancak literatürde demokrasinin temel unsurları üzerinde geniş bir uzlaşının bulunduğunu göstermektedir. Demokrasi kavramının etimolojik kökeni, halkın yönetime katılımına dayalı yapısını ortaya koymaktadır. “Demos” ve “kratos” sözcüklerinden türeyen demokrasi terimi, çoğunluğun yönetimi düşüncesine dayanmaktadır. Bu yapı, demokratik meşruiyetin doğrudan halk iradesinden kaynaklandığını göstermektedir.

Modern yaklaşımlar, demokrasinin yalnızca yönetsel bir teknik olmadığını; etik ve insan merkezli bir siyasal düzen niteliği taşıdığını vurgulamaktadır. Bu doğrultuda demokrasi, bireyin korunmasını, devlet gücünün sınırlandırılmasını ve yöneticilerin topluma karşı sorumluluk taşımasını esas alan normatif bir sistem olarak değerlendirilmektedir. Bu çerçevede demokrasi, bireyin onuru, özgürlüğü ve eşitliği üzerine inşa edilmiş kapsamlı bir değerler bütünü niteliği taşımaktadır. Demokratik düzen, çoğunluk iradesine dayanmakla birlikte, bu iradenin etik ve hukuki sınırlar içinde kullanılmasını zorunlu kılmaktadır. İnsan haklarının korunması, azınlıkların güvence altına alınması ve kapsayıcılığın sağlanması, demokratik meşruiyetin temel unsurları arasında yer almaktadır. Bu yönüyle demokrasi, sayısal üstünlüğe indirgenemeyen, hak temelli bir siyasal düzen olarak şekillenmektedir.

Demokrasi, aynı zamanda özgürlük, eşitlik, adalet ve katılım gibi normatif değerleri bünyesinde barındıran bir siyasal ideal niteliği taşımaktadır. Siyasal eşitlik, hukukun üstünlüğü, şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkeleri, demokratik sistemin vazgeçilmez bileşenleri arasında yer almaktadır. Uluslararası belgelerde de demokrasi, insan onuru ve temel haklar ekseninde yapılandırılmış bir yönetim modeli olarak tanımlanmaktadır. Bu bütüncül yaklaşım, demokrasinin yalnızca modern siyasal kurumlarla sınırlı bir kavram olmadığını; tarih boyunca farklı kültürlerde karşılık bulan yönetim uygulamalarında da demokratik değerlere benzer ilkelerin görülebildiğini ortaya koymaktadır. Halkın iyiliğini, adaleti, merhameti ve açıklığı önceleyen tarihsel yönetim örnekleri, demokratik

değerlerin kökenlerinin sanıldığından çok daha eskiye dayandığını göstermektedir. Bu çerçevede demokratik değerlere ilişkin kavrayış, yalnızca modern dönemle açıklanamayacak; farklı uygarlıkların siyasal ve yönetsel pratiklerinde ortaya çıkan anlayışların demokrasi düşüncesinin tarihsel gelişiminde belirleyici rol oynadığı kabul edilecektir. Tarihsel süreklilik dikkate alındığında demokrasinin tarihi tek bir uygarlıkta ortaya çıkmış ani bir siyasal yenilik olarak değerlendirilemez. Yaygın anlatı, demokrasinin kökenini Antik Yunan'a, özellikle de Atina polis düzenine dayandırmaktadır. Ancak Atina'da demokrasinin kurumsallaşması, bu yönetim biçiminin daha önceki dönemlerde ve farklı coğrafyalarda gelişen siyasal ve yönetsel birikimlerden bağımsız olarak ortaya çıktığı anlamına gelmemektedir. Aksine Atina, uzun bir tarihsel sürecin sonunda şekillenen katılımcı ve etik yönetim anlayışının kurumsal bir biçim kazandığı tarihsel bir aşamayı temsil etmektedir.

Demokrasinin arkaik temelleri, erken uygarlıklarda görülen yöneticinin yetkilerinin sınırlandırılması, ortak karar alma süreçlerinin işletilmesi, danışma meclislerinin oluşturulması ve kamusal meşruiyet arayışı gibi uygulamalara dayanmaktadır. Sümer şehir devletlerinde kararların meclisler aracılığıyla alınması, yönetimde kolektif iradenin önemsendiğini göstermektedir. Bu yapı, siyasal gücün tek elde toplanmadığını ve yöneticinin toplum karşısında sorumluluk taşıdığını ortaya koymaktadır. Antik Mısır'da inanç sistemi üzerinden şekillenen zihinsel dönüşüm, yöneticinin mutlak ve ayrıcalıklı konumunun sınırlandırılmasına katkı sağlamıştır. Ölüm sonrası yaşama ilişkin inançların toplumun geniş kesimlerine yayılması, siyasal hiyerarşinin ideolojik temelini zayıflatmış ve ahlaki sorumluluğun toplumsallaşmasına zemin hazırlamıştır. Bu durum, yönetimin meşruiyetinin yalnızca kutsal kökene değil, aynı zamanda ahlaki normlara dayandırılması gerektiği düşüncesini güçlendirmiştir. İyonya şehir devletlerinde gelişen akılcı düşünce ortamı ve kamusal tartışma kültürü, demokrasinin düşünsel temellerinin oluşmasında belirleyici olmuştur. Mitolojik açıklamalar yerine akla dayalı düşüncenin yaygınlaşması, yöneten-yönetilen ilişkilerinin sorgulanmasını mümkün kılmıştır. Aynı zamanda iletişimin, yazının ve ekonomik ilişkilerin gelişmesi, kamusal alanın genişlemesine ve siyasal katılımın artmasına katkı sağlamıştır. Bu tarihsel birikim üzerinde şekillenen Atina demokrasisi, demokrasinin en belirgin ve sistematik biçimde kurumsallaştığı örnek olarak ortaya çıkmıştır. Yurttaşların doğrudan karar alma süreçlerine katılması, halk meclisi, danışma kurulları ve halk mahkemeleri aracılığıyla siyasal katılımın

yaygınlaştırılması, demokratik yönetimin kurumsal temellerini oluşturmıştır. Bununla birlikte kadınlar, köleler ve yabancılar gibi geniş toplumsal kesimlerin siyasal haklardan yoksun olması, bu sistemin kapsayıcılığını sınırlamıştır.

Demokrasiye giden süreç, uzun bir tarihsel dönüşüm sonucunda şekillenmiştir. Ekonomik eşitsizliklerin sınırlandırılması, siyasal temsilin genişletilmesi ve yurttaşların yönetime katılımının artırılması yönünde gerçekleştirilen reformlar, demokratik yapının güçlenmesini sağlamıştır. Kamusal tartışma kültürünün gelişmesiyle birlikte siyasal katılım, toplumsal yaşamın merkezine yerleşmiştir. Bütün bu tarihsel veriler birlikte değerlendirildiğinde, demokrasinin kökeninin tek bir coğrafya ya da uygarlıkla sınırlandırılmayacağı görülmektedir. Demokrasi, farklı toplumlarda ortaya çıkan katılımcı, etik ve sorumluluk temelli yönetim pratiklerinin zaman içinde birleşmesiyle oluşmuş tarihsel bir birikimin ürünüdür. Bu yönüyle demokrasi, insanlığın ortak siyasal deneyimleri sonucunda şekillenmiş çok katmanlı bir yönetim anlayışı olarak değerlendirilmektedir. Bu tarihsel birikim, demokrasinin yalnızca kurumsal yapılarla değil, aynı zamanda belirli değer ve ilkeler sistemiyle anlam kazandığını ortaya koymaktadır. Demokratik düzenin sürekliliği ve meşruiyeti, bu değerlerin kamusal yaşamda ne ölçüde hayata geçirildiğiyle doğrudan ilişkilidir. Bu bağlamda demokratik değerler; kamusal gücün nasıl kullanılacağını, hangi sınırlar içinde kalacağını, toplumsal ilişkilerin hangi etik zeminde kurulacağını ve insan-doğa ilişkisinin hangi sorumluluk anlayışıyla yürütüleceğini birlikte belirleyen çok katmanlı bir ilkeler bütünüdür. Bu nedenle demokrasi, yalnızca seçim ve temsil mekanizmalarına indirgenmeyen; yönetim pratiklerinden hukuk düzenine, toplumsal barıştan çevresel sorumluluğa kadar uzanan kapsamlı bir değerler sistemine dayanır. Bu sistem, dört ana kategoride toplanan demokratik değerlerin birbirini tamamlamasıyla bütünlük kazanır.

Demokratik yönetsel–kurumsal değerler, kamusal yönetimin işleyişini doğrudan belirleyen ilkelerdir. Katılımcılık, karar alma, uygulama ve denetim süreçlerine toplumun fiilî ve sürekli biçimde dâhil olmasını; böylece yönetimin toplumsal ihtiyaçlarla uyumlu ve meşru biçimde işlemesini ifade eder. Şeffaflık, karar süreçlerinin, bilgi ve belgelerin erişilebilir, izlenebilir ve anlaşılabilir olmasını sağlayarak yönetim–toplum arasındaki mesafeyi azaltır. Hesap verebilirlik, yetki kullananların karar ve uygulamalarını açıklama, gerekçelendirme ve sonuçları bakımından sorumluluk üstlenme yükümlülüğünü ifade eder. Etkinlik ve verimlilik, kamu kaynaklarının amaçlara uygun biçimde, toplumsal

faydayı önceleyerek ve kaynak israfına yol açmadan kullanılmasını esas alır. Liyakat ise kamu görevlerinin bilgi, beceri ve yetkinlik temelinde yürütülmesini güvenceye bağlayarak tüm bu yönetsel değerlerin sürdürülebilirliğini sağlayan temel kurumsal dayanak işlevi görür.

Demokratik hukuki ve politik değerler, kamusal gücün keyfilikliğini önleyen ve siyasal meşruiyeti normatif bir zemine oturtan ilkeleri içerir. Hukukun üstünlüğü, devlet dâhil herkesin hukuka bağlı olmasını ve kamusal gücün hukukla sınırlandırılmasını ifade eder. Ölçülülük, hak ve özgürlüklere müdahale söz konusu olduğunda, amaç–araç dengesinin kurulmasını; müdahalenin gerekli ve orantılı olmasını zorunlu kılar. Eşitlik, bireylerin siyasal topluluğun eşit üyeleri olarak kabul edilmesini ve ayrımcılığın engellenmesini güvence altına alır. İnsan hakları, bireyin yalnızca insan olmasından kaynaklanan temel haklarının korunmasını sağlayarak demokratik düzenin insan onuru temelli çerçevesini kurar. Etik liderlik ise hukuki ve politik ilkelerin yalnızca metin düzeyinde kalmamasını; siyasal ve yönetsel pratiklerde adalet, dürüstlük ve sorumluluk temelinde somutlaşmasını sağlayan tamamlayıcı bir değerdir.

Demokratik toplumsal değerler, demokrasinin toplumsal yaşamda nasıl karşılık bulduğunu ve farklılıklarla bir arada yaşama kültürünü hangi normların taşıdığını gösterir. Hoşgörü, farklılıkların varlığını meşru kabul eden ve anlaşmazlık durumlarında zorlayıcı yöntemler yerine rasyonel diyalog ve karşılıklı anlama çabasını esas alan bir toplumsal tutumu ifade eder. İnanç özgürlüğü, bireyin vicdan alanına ilişkin tercihlerini baskı görmeden belirleyebilmesini ve farklı inançların barışçıl biçimde bir arada var olabilmesini güvenceye bağlar. Sosyal adalet, yalnızca hukuki eşitliği değil; toplumsal nimet ve külfetlerin adil dağılımını, imkânlarla erişimde hakkaniyeti ve toplumsal bütünlüğü güçlendiren denge anlayışını içerir. Şiddetsizlik ise toplumsal taleplerin ve çatışmaların güç ve baskı yoluyla değil, hukuk ve ortak akıl temelinde barışçıl yöntemlerle çözülmesini demokratik yaşamın etik koşulu hâline getirir.

Demokratik sosyo-ekonomik ve çevresel değerler, demokrasinin sorumluluk alanını yalnızca insanların birbiriyle ilişkileriyle sınırlandırmayan; yaşamın bütününe dikkate alan etik bir genişlemeyi temsil eder. Çevre etiği, doğayı sınırsız biçimde kullanılacak bir nesne olarak değil, yaşamın sürekliliğini ve canlılar arası dengeyi gözetken ortak bir varlık alanı olarak ele almayı; çevresel kararların adalet ve sürdürülebilirlik

ilkeleriyle uyumlu olmasını gerektirir. Hayvan hakları ise güçlü–güçsüz ilişkisinin etik sınırlandırılması düşüncesini insan dışı canlılara da taşıyarak, korunmaya muhtaç varlıkların gözetilmesini ve yaşamın bütününe duyarlı bir sorumluluk anlayışını demokratik değerler sisteminin parçası hâline getirir.

Bu çerçevede demokratik değerler; yönetimin katılımcı, şeffaf, hesap verebilir, etkin-verimli ve liyakat temelli işlemlerini; kamusal gücün hukukun üstünlüğü, ölçülülük, eşitlik, insan hakları ve etik liderlik ile sınırlandırılmasını; toplumsal yaşamın hoşgörü, inanç özgürlüğü, sosyal adalet ve şiddetsizlik temelinde kurulmasını; insanın doğayla ilişkisinin ise çevre etiği ve hayvan hakları doğrultusunda sorumluluk eksenine taşınmasını ifade eder. Bu değerlerin birlikte ele alınması, demokrasinin yalnızca siyasal bir rejim biçimi değil, aynı zamanda yönetsel, hukuki, toplumsal ve çevresel boyutları bulunan bütüncül bir değerler sistemi olduğunu göstermektedir. Bu bütüncül değerler sistemi, tarihsel süreç içerisinde farklı siyasal liderlik pratikleri ve yönetim anlayışları üzerinden somutlaşmıştır. Bu bağlamda söz konusu demokratik değerlere benzer etik ve yönetsel ilkelerin, Antik Çağ’da bazı hükümdarların yönetim anlayışlarında nasıl şekillendiğinin incelenmesi ayrı bir önem taşımaktadır. Bu tarihsel örneklerden biri olan Kral Aşoka’nın yaşamı ve siyasal dönüşümü, iktidar ile ahlaki sorumluluk arasındaki ilişkinin somut biçimde gözlemlenebildiği dikkat çekici bir örnek sunmaktadır.

Kral Aşoka, Maurya İmparatorluğu’nun M.Ö. III. yüzyıldaki en etkili hükümdarlarından biri olarak imparatorluğun ikinci hükümdarı olan Bindusara’nın oğlu olarak dünyaya gelmiştir. Mevcut kaynaklar, Aşoka’nın babasının Bindusara olduğu konusunda ortak bir görüş ortaya koymakla birlikte, annesinin kimliği hususunda literatürde kesin bir uzlaşma bulunmadığını göstermektedir. Avadāna geleneğinde annesi Subhadrangī olarak anılırken, Güney kroniklerinde Bindusara’nın baş kraliçesi Dhamma’nın Aşoka’nın annesi olduğu ifade edilmektedir. Bu farklı anlatılar, Aşoka’nın erken yaşamına ilişkin bilgilerin büyük ölçüde sonraki dönem kaynaklarına dayandığını ortaya koymaktadır. Merkezîyetçi bir siyasal yapı içerisinde yetişen Aşoka, çocukluk ve gençlik döneminden itibaren saray çevresinde yoğun bir eğitim sürecinden geçmiştir. Erken yaşamına ilişkin doğrudan kaynakların sınırlı olması nedeniyle bu döneme dair bilgiler büyük ölçüde Budist anlatılar ve sonraki tarihsel metinler aracılığıyla şekillenmiştir. Saray çevresinde aldığı eğitim, farklı düşünce gelenekleriyle temas hâlinde bulunması ve çok katmanlı kültürel ortamda yetişmesi, Aşoka’nın zihinsel dünyasının

erken yaşlardan itibaren şekillenmesini sağlamıştır. Gençlik döneminde sergilediği kararlı ve zaman zaman sert karakter özellikleri, onun liderlik kapasitesini güçlendirmiş; “Chanda Aśoka/Zalim Aşoka” şeklindeki nitelemeler ise bu sert imajın kültürel bellekte nasıl yer ettiğini göstermiştir. Aşoka’nın genç yaşta Ujjain ve Takshila gibi önemli merkezlerde üstlendiği idari görevler, onun yönetim pratiğini sahada deneyimlemesine imkân tanımıştır. Bu görevler aracılığıyla taşra yönetimi, kriz yönetimi ve yerel güçlerle ilişkiler konusunda önemli bir tecrübe kazanmıştır. Erken yaşta üstlendiği bu sorumluluklar, Aşoka’nın yalnızca bir prens olarak değil, iktidara aday güçlü bir siyasal aktör olarak öne çıkmasına zemin hazırlamıştır. Çocukluk ve gençlik döneminde edinilen bu deneyimler, onun ilerleyen yıllardaki siyasal mücadelesinin altyapısını oluşturmuştur. Aşoka’nın tahta çıkışı, Maurya veraset sisteminin katı kurallara bağlanmamış olması nedeniyle, hanedan içi rekabet ve siyasal mücadeleler çerçevesinde gerçekleşmiştir. İktidarın belirlenmesinde saray elitlerinin desteği, askerî güç dengeleri ve siyasal beceri belirleyici olmuştur. Bu süreçte Aşoka, rakip güçleri bertaraf ederek ve siyasal destek sağlayarak iktidarını pekiştirmiştir. Tahta çıktıktan sonra geçen konsolidasyon döneminde merkezi otoritenin güçlendirilmesi, bürokrasinin yeniden düzenlenmesi ve siyasal istikrarın sağlanması öncelikli hedefler hâline gelmiştir. Bu dönem, Aşoka’nın yönetim kapasitesini ve siyasal zekâsını ortaya koyduğu bir geçiş evresi niteliği taşımaktadır. Hükümdarlığının ilk yıllarında Aşoka’nın yönetim anlayışı, sert ve disipline dayalı bir yapı sergilemiştir. Budist anlatılarda yer alan cezalandırıcı uygulamalara ilişkin tasvirler, bu dönemde düzenin büyük ölçüde korku ve otorite yoluyla sağlanmaya çalışıldığını göstermektedir. Bu durum, erken Maurya siyasal yapısının merkeziyetçi ve katı karakteriyle doğrudan ilişkilidir.

Aşoka’nın hayatındaki en önemli dönüm noktası Kalinga Savaşı olmuştur. Stratejik ve ekonomik öneme sahip olan Kalinga’nın ele geçirilmesi amacıyla gerçekleştirilen bu sefer, büyük insani kayıplara yol açmıştır. Büyük Kaya Fermanı XIII’te verilen rakamlar, savaşın yol açtığı yıkımın boyutlarını açık biçimde ortaya koymaktadır. Yüz binlerce insanın ölmesi, sürgün edilmesi ve dolaylı biçimde hayatını kaybetmesi, Aşoka üzerinde derin bir etki yaratmıştır. Epigrafik veriler, Kalinga Savaşı sonrasında Aşoka’nın yaşadığı dönüşümün yüzeysel bir tepki değil, derin bir düşünsel sorgulamanın sonucu olduğunu göstermektedir. Fermanlarda yer alan ifadeler, onun kendi iktidar pratiğini ahlaki ölçütler temelinde değerlendirdiğini ortaya koymaktadır. Savaşın yol açtığı insani felaketler,

Aşoka'nın fetih siyasetinin doğurduğu sonuçları sorgulamasına neden olmuş; bu sorgulama, yönetim anlayışını yeniden şekillendiren temel unsur hâline gelmiştir.

Kral Aşoka'nın geçirmiş olduğu zihinsel ve ahlaki dönüşüm, yalnızca Aşoka'nın bireysel dünyasında sınırlı kalmamış; doğrudan devlet yönetimine ve siyasal söylemine de yansımıştır. Kalinga Savaşı sonrasında benimsediği yeni yönetim anlayışının en somut göstergeleri, bu süreçten sonra diktirdiği fermanlarda açık biçimde görülmektedir. Kaya, sütun ve mağara yüzeylerine kazınan bu metinler, kalıcılığı ve kamusal görünürlüğü esas alan bilinçli bir iletişim anlayışının ürünü olarak düzenlenmiştir. Fermanların yoğun insan hareketliliğinin bulunduğu merkezlerde, ticaret yolları üzerinde ve sınır bölgelerinde konumlandırılması, bu metinlerin mümkün olan en geniş toplumsal kesime ulaşmasını hedefleyen kamusal bir nitelik taşıdığını göstermektedir. Bu yönüyle fermanlar, yalnızca yönetsel belgeler değil, aynı zamanda toplumla doğrudan iletişim kurmayı amaçlayan siyasal metinlerdir. Fermanların dil ve alfabe tercihleri de bu kapsayıcı yönetim anlayışını yansıtmaktadır. Metinlerin büyük bölümünde halkın gündelik yaşamda kullandığı Prakrit dili ve Brahmi alfabesinin tercih edilmesi, yönetim mesajlarının yalnızca elit kesime değil, geniş halk kitlelerine ulaştırılmasını amaçlamaktadır. Kuzeybatı bölgelerinde Kharosthi alfabesinin, bazı merkezlerde ise Aramice ve Yunanca dillerinin kullanılması, imparatorluğun çok kültürlü yapısına duyarlı bir iletişim stratejisinin benimsendiğini ortaya koymaktadır. Bu çok dilli yapı, Aşoka'nın yönetim anlayışında kapsayıcılık ve erişilebilirliğin temel bir ilke olarak benimsendiğini göstermektedir. Fermanların içeriksel ve biçimsel yapısı ise klasik yasa metinlerinden farklı olarak buyurgan ve cezalandırıcı bir dil yerine, öğüt verici, gerekçelendirici ve ahlaki temelli bir söyleme dayanmaktadır. Metinlerde sıkça kullanılan nasihat üslubu, yöneticinin kendisini mutlak otorite olarak değil, toplumsal sorumluluk taşıyan bir rehber olarak konumlandığını göstermektedir. Bu anlatım biçimi, siyasal iktidarın meşruiyetinin korku ve baskıdan değil, rıza ve ahlaki iknadan üretildiğini ortaya koymaktadır. Özellikle Kalinga Savaşı sonrasında yazılan fermanlarda şiddetin açık biçimde eleştirilmesi, insani kayıpların vurgulanması ve fetih siyasetinin sorgulanması, Aşoka'nın iktidar anlayışında köklü bir zihniyet değişiminin gerçekleştiğini göstermektedir. Bu döneme ait metinlerde siyasal otorite, zor ve baskı yoluyla değil; adalet, merhamet, hoşgörü ve toplumsal yarar temelinde meşrulaştırılmaktadır.

Fermanların içerik analizi ve Tablo II’de sunulan veriler birlikte değerlendirildiğinde, katılımcılık, şeffaflık, hesap verebilirlik, liyakat, hukukun üstünlüğü, eşitlik, insan hakları, hoşgörü, şiddetsizlik ve sosyal adalet gibi demokratik değerlerle örtüşen ilkelerin sistematik biçimde yer aldığı görülmektedir. Bu değerlerin farklı ferman türlerinde tekrar eden biçimde vurgulanması, söz konusu ilkelerin tesadüfi değil, bilinçli bir yönetsel anlayışın parçası olduğunu göstermektedir. Aynı şekilde çevre etiği ve hayvan haklarına ilişkin düzenlemeler, Aşoka’nın yönetim anlayışının yalnızca insan merkezli değil, yaşamın bütününe kapsayan bir sorumluluk bilincine dayandığını ortaya koymaktadır.

Aşoka fermanları incelendiğinde, yönetsel ve kurumsal alanda demokratik değerlere yaklaşan birçok ilkenin bilinçli biçimde vurgulandığı görülmektedir. Bu bağlamda katılımcılık, şeffaflık, hesap verebilirlik, verimlilik ve etkinlik ile liyakat ilkeleri, Aşoka’nın yönetim anlayışının temel unsurları arasında yer almaktadır. Katılımcılık ilkesi, halk ile yönetim arasındaki doğrudan iletişim kanalları üzerinden somutlaşmaktadır. Büyük Kaya Fermanı III’te yöneticilerin halk arasına çıkmaları, Büyük Kaya Fermanı VI’da halkın dilek ve şikâyetlerinin doğrudan krala iletilmesi, Büyük Kaya Fermanı VIII’de kralın halkla doğrudan temas kurması ve Yedi Sütun Fermanı IV’te başvuruların dikkate alınması, yönetsel süreçlerde halkın görüşlerinin gözetildiğini göstermektedir. Şeffaflık ilkesi, yönetsel faaliyetlerin kamusal alanda açık biçimde yürütülmesi yoluyla ortaya çıkmaktadır. Büyük Kaya Fermanı VI’da devlet işlerinin sürekli raporlanması, Büyük Kaya Fermanı XIV’te bildirilerin farklı bölgelerde ilan edilmesi ve Küçük Kaya Fermanı III’te kralın niyetlerini açıkça duyurması, yönetimin kapalı değil, görünür bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Hesap verebilirlik ilkesi, yöneticilerin faaliyetlerinden sorumlu tutulmaları üzerinden şekillenmektedir. Büyük Kaya Fermanı III’te denetim ve raporlama, Büyük Kaya Fermanı VI’da kralın yönetsel sorumluluğu üstlenmesi, Kalinga Kaya Fermanı I’de adalet vurgusu ve Yedi Sütun Fermanı IV’te itiraz hakkının tanınması, kamusal gücün denetlenebilir kılındığını ortaya koymaktadır. Verimlilik ve etkinlik ilkeleri, kamusal hizmetlerin planlı ve hızlı biçimde yürütülmesini amaçlayan düzenlemelerle somutlaşmaktadır. Büyük Kaya Fermanı V’te uzman görevlilerin atanması, Büyük Kaya Fermanı VI’da işlerin geciktirilmemesi, Büyük Kaya Fermanı XIV’te bilgilendirmenin farklı biçimlerde yapılması ve Yedi Sütun Fermanı IV’te hukukun bir örnek uygulanması,

yönetmel işleyişte etkinliğin esas alındığını göstermektedir. Liyakat ilkesi ise Kalinga Kaya Fermanı I'de görevlilerin ehliyet ve performansa göre değerlendirilmesi yoluyla ortaya konulmaktadır. Terfi ve görevde yükselmenin adalet, tarafsızlık ve sorumluluk esasına bağlanması, kamu yönetiminde yetkinliğin temel ölçüt olarak benimsendiğini göstermektedir.

Aşoka fermanlarında demokratik hukuki ve politik değerler; hukukun üstünlüğü, ölçülülük, eşitlik, insan hakları ve etik liderlik ilkeleri çerçevesinde somutlaşmaktadır. Hukukun üstünlüğü ilkesi, yargı süreçlerinin keyfilikten arındırılması ve adaletin tarafsız biçimde uygulanması yoluyla somutlaşmaktadır. Kalinga Kaya Fermanı I'de yargıçlara tarafsızlık ve ölçülülük emredilmesi, Yedi Sütun Fermanı IV'te hukukta ve cezada birlik ilkesinin vurgulanması ve itiraz hakkının tanınması, yargı yetkisinin hukuki sınırlar içinde kullanıldığını göstermektedir. Ölçülülük ilkesi, cezalandırma ve güç kullanımının sınırlandırılması üzerinden ortaya çıkmaktadır. Büyük Kaya Fermanı XIII'te şiddetin kınanması ve bağışlama vurgusu, Yedi Sütun Fermanı IV'te erteleme hakkının tanınması ve Yedi Sütun Fermanı V'te yaptırımların sınırlandırılması, devlet gücünün orantılı biçimde kullanılmasının amaçlandığını göstermektedir. Eşitlik ilkesi, farklı toplumsal ve dinsel gruplara ayırım gözetilmeksizin yaklaşılması yoluyla somutlaşmaktadır. Büyük Kaya Fermanı XII'de inançlar arası saygının vurgulanması ve Yedi Sütun Fermanı VI'da tüm toplulukların refahının gözetilmesi, yönetmel uygulamalarda kapsayıcı bir anlayışın benimsendiğini ortaya koymaktadır.

İnsan hakları ilkesi, insan hayatının korunması ve merhametin yönetmel ölçüt hâline getirilmesi üzerinden şekillenmektedir. Büyük Kaya Fermanı V'te cezaların hafifletilmesi, Büyük Kaya Fermanı XI'de şiddetsizlik vurgusu, Büyük Kaya Fermanı XIII'te savaşın yol açtığı yıkımın kabul edilmesi ve Kalinga Kaya Fermanı II'de güven temelli yönetim anlayışı, insan onurunun siyasal iktidarın merkezine yerleştirildiğini göstermektedir. Etik liderlik ilkesi ise yöneticinin ahlaki sorumluluk üstlenmesi ve örnek davranış sergilemesi yoluyla ortaya çıkmaktadır. Büyük Kaya Fermanı VIII'de halkla doğrudan temas kurulması, Büyük Kaya Fermanı IX'da gösterişin reddedilmesi, Büyük Kaya Fermanı X'da kişisel çıkarın dışlanması, Kalinga Kaya Fermanı I ve II'de adalet ve merhamet vurgusu, Küçük Kaya Fermanı II'de ahlaki erdemlerin öne çıkarılması ve Yedi Sütun Fermanı VI'da halkın refahının kişisel sorumluluk olarak tanımlanması, liderliğin etik temelde kurgulandığını göstermektedir.

Aşoka fermanlarında demokratik toplumsal değerler, hoşgörü, inanç özgürlüğü, sosyal adalet ve şiddetsizlik ilkeleri üzerinden görünür hâle gelmektedir. Bu değerler, farklı toplumsal ve dinî grupların bir arada barış içinde yaşamasını amaçlayan bütüncül bir toplumsal düzen anlayışını yansıtmaktadır. Bu çerçevede hoşgörü ilkesi, Büyük Kaya Fermanı VII, XI ve XII’de farklı inançlara saygı gösterilmesi, yumuşak dil kullanılması ve evrensel ahlaki değerlerin vurgulanması yoluyla somutlaşmaktadır. Küçük Kaya Fermanı II ve Yedi Sütun Fermanı VI’da ise bireyler arası ilişkilerde merhamet, saygı ve doğrudan iletişim teşvik edilerek toplumsal uyum güçlendirilmektedir. İnanç özgürlüğü ilkesi, Büyük Kaya Fermanı VII ve XII’de tüm dinlerin meşru kabul edilmesi ve baskının reddedilmesiyle ortaya çıkmakta; Yedi Sütun Fermanı VII’de ikna ve bilgilendirmeye dayalı yaklaşım benimsenerek vicdan özgürlüğü korunmaktadır. Sosyal adalet ilkesi, Büyük Kaya Fermanı IV, V, VIII ve XI ile Yedi Sütun Fermanı VII’de yoksulların, yaşlıların ve mahkûmların gözetilmesi, kamusal hizmetlerin yaygınlaştırılması ve dezavantajlı grupların korunması yoluyla somutlaştırılmaktadır. Bu düzenlemeler, devletin toplumsal refahı artırma sorumluluğunu üstlendiğini göstermektedir. Şiddetsizlik ilkesi ise özellikle Büyük Kaya Fermanı XIII’te savaşın kınanması ve “dhamma yoluyla fetih” anlayışının benimsenmesiyle belirginleşmektedir. Yedi Sütun Fermanı III ve V’te bireysel saldırganlığın sınırlandırılması ve canlıların korunması, şiddetsizliğin toplumsal ve çevresel boyutlarıyla ele alındığını göstermektedir.

Aşoka fermanlarında demokratik sosyo-ekonomik ve çevresel değerler, çevre etiği ve hayvan hakları ilkeleri üzerinden somutlaşmaktadır. Çevre etiği ilkesi, Yedi Sütun Fermanı V’te ormanların yakılmasının sınırlandırılması, doğal yaşam alanlarının korunması ve çevresel tahribatın engellenmesi yoluyla ortaya çıkmaktadır. Yedi Sütun Fermanı VII’de yollar boyunca ağaçlar dikilmesi, kuyular açılması ve dinlenme alanlarının oluşturulması ise doğal çevrenin kamusal refahla birlikte ele alındığını göstermektedir. Bu düzenlemeler, doğanın yalnızca ekonomik bir kaynak olarak değil, korunması gereken ortak bir yaşam alanı olarak değerlendirildiğini ortaya koymaktadır. Hayvan hakları ilkesi, Büyük Kaya Fermanı I ve II ile Yedi Sütun Fermanı V’te açık biçimde görülmektedir. Büyük Kaya Fermanı I’de hayvan kesiminin sınırlandırılması, Büyük Kaya Fermanı II’de hayvanlar için tıbbi imkânların sağlanması ve Yedi Sütun Fermanı V’te yavrulu hayvanların korunması ile bazı türlerin avlanmasının yasaklanması, hayvan refahının yönetsel düzeyde güvence altına alındığını göstermektedir. Bu

düzenlemeler, canlıların insan ihtiyaçlarına göre sınırsız biçimde kullanılmasının reddedildiğini ortaya koymaktadır.

Demokrasinin kökenlerine ilişkin yaygın olarak kabul edilen Batı ve Antik Yunan merkezli anlatılar, tarihsel açıdan eksik ve tek boyutlu bir çerçeve sunmaktadır. Uzun yıllar boyunca demokrasi, neredeyse yalnızca Atina deneyimi üzerinden tanımlanmış; siyasal katılım, yurttaşlık ve yönetsel denetim gibi değerlerin yalnızca Batı uygarlığının ürünü olduğu varsayılmıştır. Ancak Kral Aşoka fermanları üzerinden gerçekleştirilen analizler, söz konusu değerlerin Antik Doğu bağlamında da erken, sistemli ve özgün biçimlerde ortaya çıktığını göstermektedir. Aşoka yönetimi örneği, siyasal iktidarın yalnızca hukuki kurumlar aracılığıyla değil; etik ilkeler, toplumsal sorumluluk ve kamusal yarar anlayışı üzerinden de sınırlandırılabileceğini ortaya koymaktadır. Fermanlarda yer alan katılımcılık, şeffaflık, hesap verebilirlik, hukukun üstünlüğü, eşitlik, insan onuru, hoşgörü ve şiddetsizlik gibi ilkeler, demokratik değerlerin yalnızca Batı siyasal geleneğine özgü olmadığını açık biçimde göstermektedir. Bu durum, demokrasinin tarihsel gelişiminin tek merkezli değil, çok merkezli ve çok kültürlü bir süreç olarak ele alınması gerektiğine işaret etmektedir. Bu çerçevede Antik Yunan deneyimi reddedilmeden; ancak onu demokrasinin tek kaynağı olarak kabul eden yaklaşımların yeniden sorgulanması gerekmektedir. Atina demokrasisi önemli bir tarihsel örnek olmakla birlikte, demokratik değerlerin evrensel niteliği, farklı coğrafyalarda ve uygarlıklarda ortaya çıkan yönetim pratikleriyle birlikte değerlendirilmelidir. Aşoka örneği, Doğu toplumlarının siyasal düşünce üretme kapasitesinin uzun süre ihmal edildiğini ve bu alanın yeterince incelenmediğini ortaya koymaktadır.

Doğu-Batı karşıtlığına dayalı indirgemeci yaklaşımlar yerine, uygarlıklar arası etkileşim ve paralel gelişim süreçlerini esas alan bütüncül bir demokrasi tarihi anlayışının geliştirilmesi gerekmektedir. Demokratik değerlerin yalnızca kurumsal yapılar üzerinden değil; yönetsel etik, toplumsal sorumluluk ve siyasal meşruiyet anlayışı üzerinden de şekillendiği açık biçimde görülmektedir. Aşoka fermanları, erken dönem devlet yapılarında halkla iletişim, yöneticinin denetlenebilirliği, kamusal sorumluluk ve toplumsal refahın gözetilmesi gibi ilkelerin sistemli biçimde uygulandığını ortaya koymaktadır. Bu durum, demokrasinin yalnızca modern dönemin ürünü olmadığını; tarihsel olarak daha derin, çok katmanlı ve çok yönlü bir gelişim sürecine sahip olduğunu göstermektedir. Bu çerçevede demokrasi tarihi, yalnızca Batı merkezli bir perspektifle

okunamaz. Antik Doğu uygarlıkları da bu sürecin asli unsurları arasında yer almaktadır. Kral Aşoka örneği, demokratik değerlerin farklı kültürel ve siyasal bağlamlarda ortaya çıkabildiğini ve evrensel bir karakter taşıdığını somut biçimde ortaya koymaktadır.

Siyaset bilimi ve kamu yönetimi literatüründe demokrasinin kökenlerine ilişkin yerleşik kabullerin yeniden değerlendirilmesi, Doğu merkezli tarihsel deneyimlerin daha görünür hâle getirilmesini zorunlu kılmaktadır. Böylece demokrasi, yalnızca Batı'ya ait bir siyasal miras olmaktan çıkarılarak, insanlık tarihinin ortak bir değeri olarak yeniden konumlandırılabilir.

KAYNAKÇA

- Aktan, C.C. (2021). *Liyakatsizlik ve Kamusal Siyasal Patoloji Açısından Bazı Tespit ve Değerlendirmeler*, Aktan, C.C., Öztürk, N.K. ve Acar, O.K. (Ed.). Kamu Yönetiminde Liyakat, İzmir: SOBİAD Hukuk ve İktisat Araştırmaları Yayınları.
- Aktaş, M. (2015). Demokrasi kavramına eleştirel bir bakış. *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 87–103.
- Aristoteles. (1993). *Politika*. S. Eyüboğlu, (çev.). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Avari, B. (2007). *India; The Ancient Past* (A history of the Indian Sub-continent From c. 7000 bc to ad 120), New York: Routledge.
- Balcı, A. (2003). “Kamu Yönetiminde ‘Hesap Verebilirlik’ Anlayışı”, *Kamu Yönetiminde Çağdaş Yaklaşımlar-Sorunlar, Tartışmalar, Çözüm Önerileri, Modeller, Dünya ve Türkiye Yansımaları*, BALCI vd. (Eds.), Ankara: Seçkin Yayınları,
- Basham, A. L. (1954). *The Wonder That Was India: A Survey of the Culture of the Indian Sub-Continent before the Coming of the Muslims*. London: Sidgwick & Jackson.
- Basham, A. L. (2004). *The wonder that was India*. Rupa Publications, New Delhi.
- Bayur, Y. H. (1987). *Hindistan Tarihi I. Cilt, “İlk Çağlardan Gürkanlı Devleti’nin Kuruluşuna Kadar”*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Becker, P., ve Raveloson, J.-A. A. (2008). *What is democracy?* KMF-CNOE; Nova Stella; Friedrich-Ebert-Stiftung.
- Bernal, Martin. (1998). *Kara Atena: Eski Yunan Uydu Macası Nasıl İmal Edildi?* Özcan Buze, (çev.). İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Bloch, J. (1950). *Les inscriptions d’Asoka: Traduites et commentées*. Société d’Édition Les Belles Lettres, Paris.
- Brown, M. E. Treviño, L. K., ve Harrison, D. A. (2005). *Ethical leadership: A social learning perspective for construct development and testing*. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 97(2), 117-134.
- Burns, JM. (1978). *Leadership*. New York: Harper and Row.
- Chattopadhyaya, B. (1999). *The concept of Dhamma in Ashoka's edicts. In The edicts of Ashoka: A new*.
- Cohen, Andrew J. (2004). “*What Toleration Is*”, *Ethics*, 115(1): 68-95.
- Cranston, M. (1993). “*İnsan Hakları Nelerdir?*”, Atilla Yayla, (çev.). ‘Sosyal Siyasal Teori’ Ankara: Siyasal Kitabevi.

- Cross, M. (2015). *Aśvaghoṣa's Gold*, Translations of Buddhacarita and Saundarananda, England.
- Çelebi, A. (2010). *Şiddetin Eleştirisi Üzerine*. A. Çelebi, (Ed.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Çelikleş, M. M. (2019). *Gupta Tarihi ve Kültürü*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Çifci, Y. (2022). Demokrasinin türküsünü söylemek: Demokratik değerler bağlamında Neşet Ertaş türkülerinin söylemsel analizi. *Journal of Economics and Administrative Sciences*, 23(4), 992–1003.
- Çifci, Y. (2025). Demokrasinin anatomisi I: Lekeli demokrasi nedir? (2. bs.). Ankara: Say MedyaYayıncılık.
- Darade, S. S. (2012). A study of Emperor Ashoka, Kalinga War and spread of Buddhism. *Advance Research Journal of Social Science*, 3(2), 264–264.
- Dede, D. (2021). Kamu politikalarında şeffaflık ve açıklık ilkelerine e-katılımın etkisi. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 4(3), 696–706.
- Demir, N. (2010). Demokrasinin temel ilkeleri ve modern demokrasi kuramları. *Ege Akademik Bakış*, 10(2), 597–611.
- Demirkıran, Ö., Eser, H. B., ve Keklik, B. (2011). Demokrasinin tabana yayılması, yönetimde şeffaflık ve hesap verebilirlik bağlamında bilgi edinme hakkı kanunu. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 3(2), 169–192.
- Dhammika, S. (1993). *The edicts of King Asoka* (Wheel Publication No. 386/387). Buddhist Publication Society.
- Diamond, J. (2013). *Tüfek Mikrop ve Çelik*, Ülker İnce (çev.), Ankara: Tübitak Popüler Bilim Kitapları,
- Dinç, M. H. (2022). *Eskiçağ Hindistan'da siyasal ve sosyal yapı*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Pamukkale Üniversitesi, SBE.
- Doniger, W. (2009). *The Hindus: An alternative history*. Penguin Press, New York.
- Draper, G.I.A.D. (1962). The contribution of the Emperor Asoka Maurya to the development of the humanitarian ideal in warfare. *Transactions of the Grotius Society*, 8, 193–208.
- Draper, G.I.A.D. (1982). The Ashokan edicts and the concept of justice. *Journal of the History of Ideas*, 43(2), 185–200.
- Dreyfus, F. (2007). *Bürokrasinin İcadı*. I. Ergüden, (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.

- Duran, L. (1998), “İdari Usul İlkeleri ve Kapsadığı Konular”, *İdari Usul Kanunu Hazırlığı Uluslararası Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Başbakanlık Basımevi, Ankara, s. 31-40.
- Dutertre, G. (2007). *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarından Örnekler*, Ankara: Şen Matbaa.
- Eken, M. (1994). “Kamu Yönetiminde Gizlilik Geleneği ve Açıklık İhtiyacı”, *Amme İdaresi Dergisi*, Sayı 27(2), s. 25-54
- Eşki Çaylak, Ş. (2022). “Hesap Verme Sorumluluğu Bağlamında Performans Denetimi Raporlarının Kamu Yönetimine Etkisi” *Memleket Siyaset Yönetim*, 17(38), 301–336.
- Eliade, M. (2020). *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi: Taş Devrinden Eleusis Mysterialarına*, Ali Berktaş (çev.). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Erdem, C. ve E. Eğmir (2020). Demokrasi ve eğitim: Kavramsal bir inceleme. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(Özel Sayı), 159–171.
- Eryılmaz, B. (1993), “Kamu Bürokrasisinin Denetlenmesinde Yeni Gelişmeler”, *Amme İdaresi Dergisi*, Sayı 26(4), s. 81-106.
- Finley, M. I. (1983). *Democracy: Ancient and Modern*. Rutgers University Press, New Brunswick.
- Gangadharaiah, G. (2020). Ashoka’s parentage and early life: A historiographical assessment. *Proceedings of the Indian History Congress*, 81, 75–85.
- Gemalmaz, M. S. (1987). “Bir İnsan Hakkı Olarak Çevre Hakkı ve Türk Düzenlemesi”, *İÜHFM 1984-1986/1-4* (Ord. Prof. Dr. Sulhi Dönmezer’e Armağan), İstanbul s. 233-278 (Kısaltma: Çevre Hakkı).
- Gethin, R. (1998). *The foundations of Buddhism*. Oxford University Press, Oxford.
- Goswami, M., R. K. Agrawal ve A. K. Goswami (2020). Ethical leadership in organizations: Evidence from the field. *International Journal of Ethics and Systems*, 37(1), 122-144.
- Gruen, L. (2011). *Ethics and Animals: An Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Güngören, İ. (2017). *Buda ve Öğretisi*, İstanbul: Yol Yayıncılık.
- Güran, S. (1982). Şeffaflık ve Kamu Yönetiminde Açıklık İlkesi. *Amme İdaresi Dergisi*, 15(2), 95–110.

- Gürseler, İ. G. (2008). İnsan hakları, çevre, anayasa. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, (75), 199–208.
- Hansen, M. H. (1991). *The Athenian Democracy in the Age of Demosthenes*. Blackwell.
- Hansen, M. H. (2006). *Polis: An Introduction to the Ancient Greek City-State*. Oxford University Press.
- Hatry, H. P. (2018). *Performance measurement: Getting results*. Urban Institute Press.
- Held, D. (2006). *Models of democracy* (3rd ed.). Cambridge: Polity Press.
- Herodotos. (1973). *Herodot Tarihi*, Müntekim Ökmen, (çev.). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Homeros. (2011). *Odysseia*, Azra Erhat ve A. Kadir, (çev.). İstanbul: Can Yayınları.
- Hultzsch, E. (1925). Inscriptions of Asoka. In *Corpus Inscriptionum Indicarum* (Vol. I). The Clarendon Press.
- ILO (2003). “Working out of Poverty”, Report of the ILO Director-General, 2003.
- Inter-Parliamentary Union. (1998). *Democracy: Its principles and achievement*. IPU Publications.
- Kaboğlu, İ. Ö. (1991). “Din Özgürlüğü (Sınırı ve Güvencesi)”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 46(1), 265-278.
- Karatani, Kojin. (2019). *İzonomi ve Felsefenin Kökenleri*, Ahmet Nüvit Bingöl, (çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Kaya P. A. (2000), “*Sosyal Adaletin Teorik Çerçevesi Üzerine Bir Değerlendirme*”, Prof. Dr. Nusret Ekin’e Armağan, Ankara: TUHİS.
- Kayalı, Y. (2018). *Antik Dönem Hindistan Tarihi ve Kültürü*, Konya: Çizgi Kitabevi.
- Kramer, S. N. (1998). *Tarih Sümer’de Başlar*, Muazzez İlmiye Çığ, (çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kumar, D. (2015). A study on Ashoka’s inscriptions with the special focus on Maski. *International Journal of Humanities and Social Science Invention*, 28–31.
- Kumar, D. P. N. (2016). Ashoka’s dhamma: Ancient India’s blueprint for a just society. *International Journal of Humanities and Social Science*, 6(4), 1–6.
- Kumar, U. (2021). A study on King Ashoka’s achievements in relevance to present scenario. *Pegem Journal of Education and Instruction*, 11(4), 386–395.
- Kumari, A. (2025). A critical analysis of Ashoka the Great’s legacy significance to modern society and educational practice. *International Journal of Social Science Research*, 2(1), 77–85.

- Kumari, S. (2025). Ashoka's dhamma and social welfare: A study of Mauryan administration. *International Journal of Social Science Research*, 12(1), 75–85.
- Lahiri, N. (2015). *Ashoka in ancient India*. Harvard University Press, Cambridge.
- Langerak, Edward (1994). "Pluralism, Tolerance, and Disagreement", *Rhetoric Society of America*, 24: 95-106.
- Mankan, V. (2020). Demokrasinin tarihsel evrimi. *Artuklu Kaime Uluslararası İktisadi ve İdari Araştırmalar Dergisi*, 3(2), 119–136.
- Mann, M. (1986). *The sources of social power: Volume I, A history of power from the beginning to A.D. 1760*. Cambridge University Press.
- Mccourt, W. (2007). *The Merit System And Integrity In The Public Service*. Development Economics And Public Policy Working Paper, Series Paper No. 20
- Memiş, E. (2011). *Anayasa Hukuku Notları*, İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Miążek, P. (2021). The legend of Aśoka's hell and references to the torture chamber of the Mauryan emperor. *Cracow Indological Studies*, 23(1), 257–285.
- Mishra, A. K. (2023). Aśoka's Rock Edict-I: Understanding Aśoka's views on killing. *International Journal of Sanskrit Research*, 9(1), 15–21.
- Mookerji, R. K. (1954). *The Fundamental Unity of India*, Bharatiya Vidya Bhavan, Bombay.
- Nikam, N. A. ve R. McKeon (1959). *The edicts of Asoka*. University of Chicago Press, Chicago.
- Nişanyan, S. (2018). *Nişanyan Sözlük: Türkçenin Etimolojik Sözlüğü*. Liber Plus, İstanbul.
- Ober, J. (1989). *Mass and Elite in Democratic Athens*. Princeton University Press, Princeton.
- Ober, J. (1998). *Political Dissent in Democratic Athens*. Princeton University Press, Princeton.
- Oğurlu, Y. (2002). *Karşılaştırmalı İdare Hukukunda Ölçülülük İlkesi*, Ankara: Seçkin Yayınevi,
- Olivelle, P. (2023). *Ashoka: Portrait of a philosopher king*. Oxford University Press.
- Olorunlana, T. J. (2023). *The history of democracy: From ancient Athens to present-day*.
- Ovhal, M. Y. (2024). Brief overview of fourteen major rock edicts of King Ashoka. *International Journal for Multidisciplinary Research (IJFMR)*, 6(3), 1–7.

- Özel, M. ve F. Güçlü (2014). Yönetimde yeni paradigma çağında katılımcı demokrasi ve yerel yönetimler. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4, 98–118.
- P. Ray, H. (2008). Interpreting the Mauryan empire: Centralized state or multiple centres of control. *Academia.edu/University of Michigan*, 13–51.
- Panikkar, K. M. (1997). *A Survey of Indian History*, Asian Publishing House, Bombay.
- Parlak, B. (2011). *Kamu Yönetiminde Yeni Vizyonlar*, Bursa: Alfa Aktüel Yayınları.
- Patra, B. (2016). “Environment in Early India, A Historical Perspective”, *Environment, Traditional & Scientific Research*, Volume 1, Issue 1, (pp. 42-56).
- Platon. (2000). *Devlet* S. Eyüboğlu (çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Plattner, M. F. (2001). ‘*Human Rights*’, S. M. Lipset, (edit), *Political Philosophy*, Washington. D. C: A Division Congressional Quarterly Inc.
- Pollitt, C. ve G. Bouckaert (2017). *Public management reform: A comparative analysis*. Oxford University Press, Oxford.
- Raaflaub, K. A. (2004). *The Discovery of Freedom in Ancient Greece*. University of Chicago Press, Chicago.
- Radhamma, D. K. (2017). Ashoka’s edicts: A source of ancient Indian governance. *Journal of Emerging Technologies and Innovative Research (JETIR)*, 4(8), 701–708.
- Raz, J. (2009). *The authority of law*. Oxford: Oxford University Press.
- Ringin, S. (2009). *Demokrasi Neye Yarar*. N. Elhüseyni, (çev.), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Robert A, Dahl (1963). *Modern Political Analysis*, New Jersey: Prentice-Hall.
- Ruben, W., (1943). “Hind’de Köy ve Şehir”, *D.T.C.F. Dergisi*, 1/3, 29-44.
- Rumpf Christian, “Ölçülülük İlkesi ve Anayasa Yargısındaki İşlevi ve Niteliği”, *Anayasa Yargısı, Anayasa Mahkemesinin 31. Kuruluş Yıldönümü Sempozyumu*, Ankara, 1993, s. 25-48.
- Sağlam, F. (1982). *Temel hakların sınırlanması ve özü*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Saini, M. (2023). Ashoka’s edicts: A comprehensive study. *Rajasthali Journal*, 3(1), 105–110.

- Sartori, G. (1996). *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*, Tuncer Karamustafaoglu, Mehmet Turhan, (çev.). Ankara: Yetkin Yayınları.
- Schmithausen, L. (1997). Buddhism and nature: The interconnectedness of environmental ethics and philosophy. *Studia Philologica Buddhica Monograph Series*, 27–29.
- Sharma, R. S. (2008). *Indian history: A new perspective*. Orient BlackSwan, New Delhi.
- Singh, U. (2008). *A history of ancient and early medieval India: From the Stone Age to the 12th century*. Pearson Education, New Delhi.
- Singh, U. (2023). *Political violence and social transformation in early India*. Oxford University Press.
- Sircar, D. C. (1979). *Aśokan studies*. Indian Museum, Calcutta.
- Smith, V. A. (1919) *The Oxford History of India: From the Earliest Times to the end of 1911*, Clarendon Press, London.
- Soykan, Ö. N. (2000). *İnsan haklarının felsefi temelleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Sözen, S. (2005). *Teori ve Uygulamada Yeni Kamu Yönetimi*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Strong, J. S. (1983). *The legend of King Aśoka: A study and translation of the Aśokāvadāna*. Princeton University Press, Princeton.
- Strong, J. S. (1989). *The legend of King Aśoka*. Motilal Banarsidass Publishers.
- Sunal O. (2011). “Sosyal adalet: Sosyal Politika Açısından Kurumsal Bir Değerlendirme”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 66, No. 3, s. 283-305
- Suresh, B. (2018). A study on Ashoka’s inscriptions with special reference to Karnataka. *Journal of Emerging Technologies and Innovative Research*, 5(10), 234–240.
- T.C. Anayasası. (1982). Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (m. 13).
- Thapar, R. (1997). *Asoka and the decline of the Mauryas* (2nd ed.). Oxford University Press, Oxford.
- Thapar, R. (2009). *Early India: From the origins to AD 1300*. University of California Press, Berkeley.
- Thapar, R. (2012). *Ashoka and the decline of the Mauryas*. Oxford University Press, Oxford.
- Touraine, A. (2010). *Modernliğin Eleştirisi..* H. Turan, (çev.), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Touraine, A. (2015). *Demokrasi Nedir?* Olcay Kural (çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Trautmann, T. R. (2016). Review of *Ashoka in ancient India*, by Nayanjot Lahiri. *Journal of the American Oriental Society*, 136(1), 117–120.
- Tunç, H. (2008). Demokrasi türleri ve müzakereci demokrasi kavramı. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 12(1–2), 1113–1132.
- Turgut, N. (1998). Sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında katılımın rolü. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 53(1–4), 701–714.
- United Nations. (2020). *Sustainable Development Goals*. <https://www.un.org/sustainable-development/sustainable-consumptionproduction/> (Erişim Tarihi: 14.12.2025).
- Uppe, S. V. (2011). A study on Ashoka's inscriptions with special reference to Karnataka. *Golden Research Thoughts*, 1(4), 1–6.
- Vivekananda, K. R. (2021). The rock edicts of Ashoka: Insights into ancient Indian governance. *Golden Research Thoughts*, 11(2), 1–4.
- Voss, T. (2016). King Aśoka as a role model of Buddhist leadership. *Asian Social Science*, 12(9), 1–15.
- Yolcu, K. (2023). Demokrasi ve müzakereci demokrasi üzerine bir değerlendirme. *JOMELIPS–Journal of Management Economics Literature Islamic and Political Sciences*, 8(2), 87–99.
- Yücel, M. U. (2010). *Hindistan Tarihi*, İstanbul: T.C. İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi.